SIRP
EESTI KULTUURILEHT
NUMBER 14 (3436)
5. APRILL 2013
hind 1.50 eurot

Solistide koosseis, keda „Oneginis” kuulda saab, on võimas!

Pjotr Tšaikovski homme esietenduva „Jevgeni Onegini” lavastuse sünniloost ja Tartu ooperielust üldisemalt kõneleb Vanemuise muusikajuht ja peadirigent PAUL MÄGI lk 17.

VANEMUINE / ALAN PROOSA

Julgus ja argus

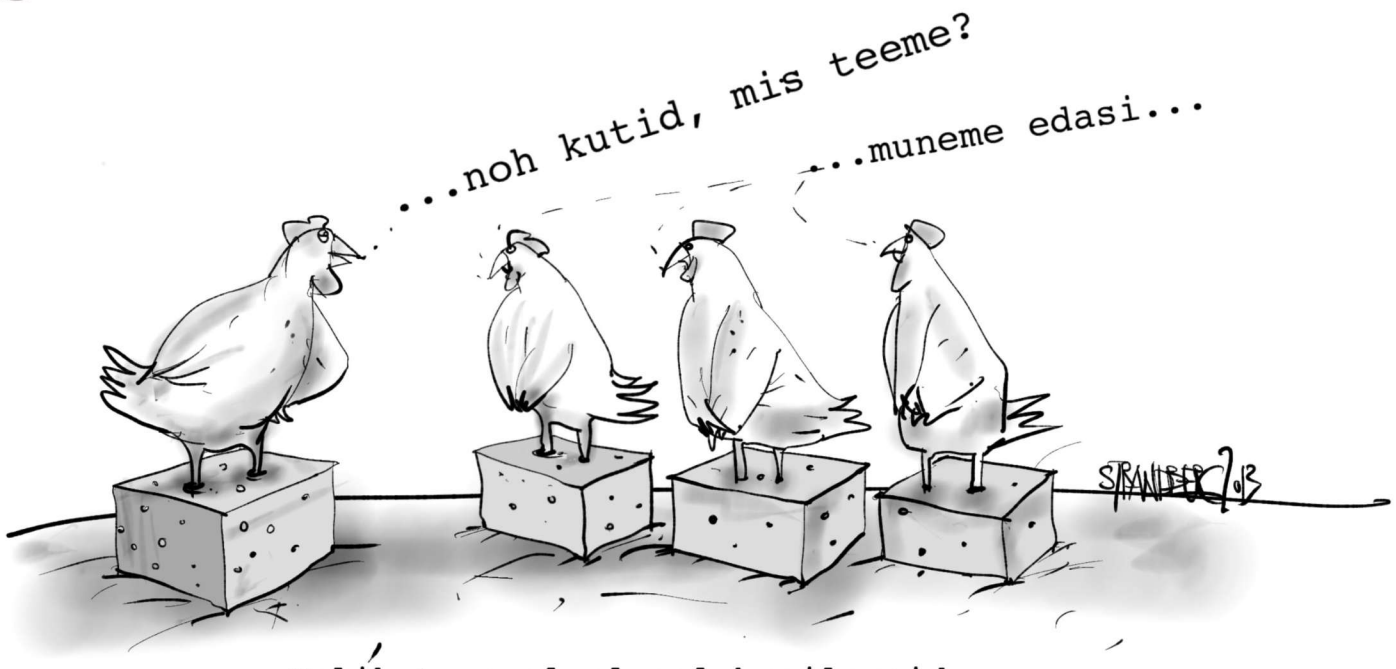

Valik tugeval alusel broilereid

Oli loomeliitude mälestuspleenum. Mälestati ja jutustati. Seletamatul põhjusel paigutati räägitu mingisse kangelaslikkuse konteksti – inimestel, sealhulgas loovatel, olevat justkui hirm oma tõelisi mõtteid väljendada, teha kriitikat kehtivate olude ja valitsevate isikute aadressil. Vähe sellest, et neile väidetele leiab tegelikkusest vähe katet, omamoodi on see ka põhiseaduse aadete reetmine. Tõsi, vabal maal on igaühel õigus üldse rääkimisest loobuda, kui soovi on. Viitamine hirmule ja rääkimise ohtlikkusele on aga ettekäände otsimine, mugavuslahendus.

Hoolimata sellest, et võimu on meil küllalt palju ja ta tikub end toppima ka sinna, kuhu pole vaja, on siiski Eestis paljudel üsna lihtne elada võimuga üldse kokku puutumata, väljaspool tema otsest mõjuvälja. Needsamad loovisikud näiteks on valdavas osas võimu eest väga hästi kaitstud. Pole teed, mida kaudu saaks valitsus takistada mõne teksti levitamist või kunstiakti ilmumist publiku silme ette. Ja kuigi mõnele meeldib kahtlustada vastupidist, puudub valitsusel vähimgi võimalus mõjutada kultuurkapitali nõukogude stipendiumiotsuseid. Kui oleks vastupidi, siis peaks olema riigivastasena ammu suletud teater NO99 ja kvartaalselt ilmuvad kulka stipendiumide nimekirjad meenutaksid äravahetamiseni erakondade liikmete nimekirju.

Tegelikult ei suuda valitsus otsustavalt mõjutada isegi ministeeriumide valitsemisalade asutuste personaliküsimusi ega sisulist tegevusvabadust. Praegu nukuteatri juhi ümber käiva inetu tralli järgi võiks arvata vastupidist, kuid kui ühe juhi kohalt kangutamiseks kulutab ministeerium neli kuud, siis tähendab see, et minister suudab oma nelja valitsemisaastaga välja vahetada kõigest kaksteist valitsemisala asutuse juhti. Organisatsioone, kus kangutada, on aga ju kümneid ja kümneid.

Ainus töökindel relv riigi käes ongi eelarve. Tõrksaid või vastalisi saaks justkui karistada nende eelarvelise toetuse vähendamisega. Kuid kuna riigivõim on valitsusest valitsusse kultuuripoliitikas näljutamistaktikat kasutanud, siis ei paistaks rahaline lisakaristus niikuinii välja, nappuse tingimustes on õppinud ellu jääma nii teatrid, muuseumid kui ka raamatukogud.

Niisiis, karta pole midagi. Siiski jääb faktiks, et kõik, kes võiksid rääkida või oleksid lausa moraalselt kohustatud arvamust avaldama, seda ei tee. Vaikivad. Ja mis on põhjus, kui see pole hirm? Põhiliselt, arvan, lüüakse käega, sest sellest rääkimisest ja kirjutamisest ei muutu midagi. Neil, kes püüavad mitte niisama, vaid ainult konstruktiivset kriitikat teha, pakkuda lahendusteid ja abi võimule kvaliteetsemate otsuste langetamiseks, on tunne, mis võiks olla kooliõpetajal, kes pärast aastatepikkust õpetamist peab eksamil tõdema, et kulutatud ajast ja närvirakkudest hoolimata on õpilane täiesti kirjaoskamatuks jäänud.

Kõrvaltvaatajale tundub imelik, kuidas nad, olgu ministrid või riigikogu liikmed, seda põlgamist ja naeruvääristamist küll päevast päeva taluvad ega võta midagi ette olukorra muutmiseks, austuse ja lugupidamise väljateenimiseks. Seletus on lihtne, otsustajad kujutavad seda mööda külgi maha jooksvat kriitikat töölepingu osana. Sõim on palga sees ja tuleb välja kannatada. Kuni asi ei ulatu füüsilise vägivallani, pole ju hullu midagi, sest kui ka tagasi ei valita, oled pärast nelja aastat tööd riigikogus koduvalla uhkeima Volvo omanik, kusjuures liising on tasutud kuluhüvitiste eest. Paljukest neid ikka on, kes suudaksid vastu panna ahvatlusele saada tasuta autoomanikuks?!

See, et arusaamises avalikust võimust ja teenistusest on viimase paarikümne aasta jooksul toimunud oluline nihe, pole mingi Eestile või postsovetlikule demokraatiale ainuomane probleem. Mõte, et riik pole mitte struktuur kõigi ühiskonnaliikmete heaolu maksimeerimiseks, vaid väikese valitud kihi elatusallikas, pole võõras ka põlisdemokraatlikus Ühendkuningriigis. Seda valitud kihti nimetatakse erialakirjanduses Itaalia mõtleja Gaetano Mosca sõnastatud terminiga „poliitiline klass". Roger Scruton on poliitilise klassi defineerinud kui „tänapäeva demokraatlikus poliitikas aina kasvava tähtsusega kategooria isikuid, kes on teinud karjääri poliitilistes või haldusinstitutsioonides, kuid kellel puudub vähimgi kogemus tööst nn tavatöökohal". Eesti slängis on tegu broileritega. Tõupuhtad poliitilise klassi esindajad moodustavad praeguseks juba poole Eesti valitsuse koosseisust. Ka parlament kihab neist.

Ja oleks see siis nii üheks korraks või lühikeseks ajaks. Aga ei, need keskmiselt 35aastased ju ise eeldavad, et just nemad, kui kord juba tippu on tõusnud, peavad seal olema järgmised 30 või isegi 40 aastat. Kahtlemata teevad nad ise kõik selleks, et miski ega keegi nende planeeritud helget tulevikku kahjustama ei pääseks. Rahvakogu ja loomeliitude kõnekoosolek võib olla või olemata jääda, kehtivaid reegleid, mis põlistab poliitilise klassi positsiooni, saab muuta ainult see klass ise. Kuna reeglite muutmine on aga talle kahjulik (avab positsioonid ausale konkurentsile, sunnib ametikohtade täitmisel eelistama poliittehnoloogiliste oskuste asemel sisulisi teadmisi jne), seisab ta reeglite muutmisele viimase võimaluseni vastu.

Õigupoolest peaksid kõige rohkem olema kehtiva olukorra muutmisest huvitatud teise haudeperioodi broilerid. Need, kes alles oma kohta ootavad. Jäävadki ootama, sest nagu öeldud, ei kavatse ministrid Paet, Pevkur, Rõivas, Pentus, Vaher, Reinsalu jt oma praegusi ametikohti järgmiste kümnendite jooksul kehvemate vastu vahetada. Ainus lootus neist pääseda oleks nende edutamine mingitele rahvusvahelise kategooria ametikohtadele. Kahjuks ei oska aga Euroopa Liit seda väärt kaadrit suurtes kogustes piisavalt hinnata, et teha neist kõigist komisjoni volinikud või muud poliitilised superstaarid.

Olen valmis kõigi erakonnajuhtidega kihla vedama, et riigikogu praegune koosseis kehtivat betoneeritud võimusüsteemi arvestaval määral avavaid või vabastavaid ettepanekuid, tulgu need pleenumilt või rahvakogust, seadusteks ei vormi. Tehke nii, et ma selle kihlveo kaotaksin, kui riigimehed olete!

Kaarel Tarand

SISU

3 **Tõnis Saarts**
Parlamendid – mitmekesised, aeglased, kuid visad
Stefan Marschalli „Parlamentarism"

4 **Andrei Hvostov**
Kureperspektiivi põlistamine
Mikael Laidre
Appi – keskaeg on tagasi?!

5 **Ero Liivik**
Rahvakogu ja rahvaalgatus

6 **Liina Lukas**
Von Schroeder – Tartu idealist, indoloog ja poeet
Leopold von Schroederi „Memuaarid"

7 **Lea Leppik**
Hallid puumajad ja värvikad isiksused
Emil Andersi „Mälestused"
Kaarel Tarand
Enne minekut natuke natslust
Erik G. Vergi „Vaimustuse tiivul"

8 **Kätlin Kaldmaa**
Jääteed mööda teise auku
Maarja Kangro, Elo Viidingu ja Tiina Laanemi novellikogud
Maimu Berg
Metafüüsiline mesilane
Maarja Kangro „Dantelik auk"

9 **Andra Teede**
Emotsionaalne esindusluule
Kätlin Kaldmaa „Armastuse tähestik"

10 **Katrina Helstein**
Naissõvinistid ja põõsad
Elo Viidingu „Teised"
Arno Oja
Juku-Kalle Raid kui poees
Juku-Kalle Raidi „Ja teisi luuletusi"

11 **Tambet Kaugema**
Pealelend: Raido Bergstein
Keiu Virro
Kolm vihmast päeva
Richard Greenbergi „Kolm vihmast päeva"
Tallinna Linnateatris

12 **Maris Johannes**
Tunnid Stoppardi meistriklassis
Tom Stoppardi „Utoopia rannik. Teekond"
Tallinna Linnateatris

13 **Madis Kolk**
Tom Stoppardi üldinimlik intellektualism
Tom Stoppardi „Utoopia rannik" linna- ja draamateatris

14 **Juta Kivimäe**
Ristipidi lood
Illustraatorite näitus lastekirjanduse keskuses
Jalutuskäik galeriides
Juta Kivimäe
Urmas Viigi graafika
Mart Lepp
Harry Jürgensi eksliibrised

15 **Ivar Sakk**
Lend üle kotkapesa
Marko Kekiševi näitused Tallinnas ja Tartus

16 **Reet Varblane**
Heatasemeline nostalgiline tagasivaade
Maalikunstnike liidu näitus Pärnus
Eero Kangor
Wie est eigentlich gewesen
Näitus „Hommage klassikale" Vaalas

17 **Tiina Mattisen**
Bertman viib Vanemuise Stanislavski aega
Intervjuu Paul Mägiga

18 **Johannes Voltri**
Rännak renessanssi
Filharmoonia kammerkoor Nigulistes
Igor Garšnek
Kaks õhtut Liszti sakraalmuusikaga
Rahvusmeeskoor ja Vox Clamantis Estonias

19 **Kontserdipeegel**
Leelo Kõlar
Ralf Taal Estonias
Maris Valk-Falk
Rahmaninovi esitamine EMTAs
Ia Remmel
Age Juurikas Estonias

20 **Margit Mutso**
Tartu uued suunad
Intervjuu Indrek Rannikuga

21 **Ott Toomet**
Tartu visa muutumine

22 **Indrek Võeras**
Seadustest ja planeeringutest

23 **Marek Strandberg**
TED. TED? TED!
Intervjuu Elo Kiivetiga
Katrin Idla
Kaitsmisel väitekirjad

24 **Tarmo Soomere**
Teadustõbised

26 **Pirjo Leek**
Unenäoliselt eluline tupiktänava kurbmäng
Rufus Norrise „Murtud" Sõpruses ja Artises
Mathura
Ilu, mis päästab maailma
Gilles Bourdosi „Renoir" Artises

27 **Aare Ermel**
Miguel Littín, Raúl Ruiz ja teised Tšiili kineastid

28 **Mart Soidro**
Püha Andruse kiusamine
Veiko Märka
Kõik, mis ei tapa, teeb tugevaks
TV3 seriaalid

Parlamendid – mitmekesised, aeglased, kuid visad

Tõnis Saarts

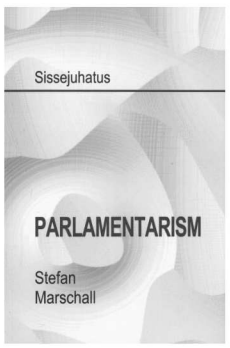

Stefan Marschall, Parlamentarism. Tõlkinud Katrin Kaugver, toimetanud Mihkel Solvak. Riigikogu Kantselei ja Eesti Rahvusraamatukogu, 2012. 360 lk.

Saksa poliitikateadlase Stefan Marschalli nimi pole tänapäeva politoloogias just väga tuntud. Seetõttu oli tema teose hiljutine eestindamine üllatav valik. Kuid tuleb tunnistada, et riigikogu kantselei ja rahvusraamatukogu, kelle ühisinitsiatiivil raamatu väljaandmine teoks on saanud, on teinud õige otsuse. Saksa ja Mandri-Euroopa seadusandlike kogude töökorraldus ja struktuur on meie riigikogu omaga üsnagi sarnane, mistõttu Marschalli käsitlus kõnetab Eesti poliitikahuvilisi palju enam, kui teinuks seda mõne tuntuma angloameerika autori vaade. Siinkohal annan lühiülevaate Marschalli raamatu sisust, lahkan selle voorusi ja puudusi ning küsin lõpetuseks: mida on Eestil ja Eesti poliitikutel sellest raamatust õppida?

Millest siis Marschalli raamat täpsemalt kõneleb? Teoses avaneb parlamentide maailm ja parlamentarism kogu oma mitmekesisuses. Juba ainult Euroopa suurriikide pinnal võib öelda, et parlamendid on sel mandril olnud väga eripärase ajaloolise kujunemislooga ning oma mõjukuselt ja töökorralduselt vägagi lahknenud. Näiteks on raske omavahel ühele pulgale seada komisjonide ja fraktsioonide keskset ning poliitikakujundamises siiani üsna olulist võtmerolli mängivat Saksa Liidupäeva ning kõnedepidamisele orienteeritud ja üsna piiratud otsustusõigusega rahvusassambleed Prantsusmaal.

Nagu igas korralikus akadeemilises teoses alustatakse ka Marschalli raamatus mõistete defineerimisest, tehes vahet parlamentaarsel riigikorraldusel ja parlamentarismil. Parlamentarism defineeritakse kui poliitkorralduslik süsteem, kus parlamendil on keskne koht. Selle määratluse puhul tekib kiusatus küsida, kas Eesti, kus valitseb parlamentaarne demokraatia, on ühtlasi ka riik, kus on tegu parlamentarismiga? Tulen selle küsimuse juurde veel tagasi. Ühtlasi tuletab Marschall meile meelde, et parlamentarism ja parlamentide olemasolu ei ole seesama mis demokraatia. Parlamente võib olla ka ebademokraatlikes süsteemides ja esinduskodasid võib teoreetiliselt edukalt asendada ka otsedemokraatia (Rousseau' arusaam demokraatiast ja „rahva tahtest").

Raamatu kandvaim osa on aga pühendatud parlamentide struktuurile, töökorraldusele ja funktsioonidele. Seadusandlike kogude funktsioonidest ja nende täitmisega seotud probleemidest on palju põhjalikumalt juttu, kui enamasti võrdleva poliitika käsitlustes. Marschall teeb varasemast klassifikatsioonist kokkuvõtte ja eristab nelja funktsiooni: valivat/mahavalivat, seadusandlikku-, kontrolli- ja kommunikatsioonifunktsiooni. Samasuguse põhjalikkusega ja rohkete näidete varal seletab Marschall parlamendi komisjonide, täiskogu ja juhatuse rolli. Vaatluse alla võetakse ka üksiksaadiku ja parlamendirühma (fraktsioon) osa parlamentaarses protsessis. Marschall väidab, et parlamendi saadiku „vaba mandaat", ehk vabadus toimida puhtalt enda ja oma valijate soovide järgi on alati olnud suhteline ja kammitsetud. Erakonnadistsipliin, institutsionaalsed reeglid jms seavad saadikute iseseisvusele tahes-tahtmata piirid. Pealegi on tänapäeva demokraatia puhul parlamendiliikme tööst saanud elukutse ja kui terve sinu karjäär satub küsimärgi alla, siis pole mõtet don Quijote kombel tuuleveskitega võidelda ja parteiliinile vastu hakata. Eestiski kostab aeg-ajalt nurinat, et riigikogu liikmed on kaotanud igasuguse iseseisva mõtlemise ja otsustamise võime. Marschalli järgi ollakse neis küsimustes rahulolematud peaaegu kõigis demokraatlikes riikides ja head rohtu, mis tagaks saadikute absoluutse sõltumatuse, pole keegi leiutanud.

Marschall jõuab järeldusele, et kõik parlamentarismi alustalad on olemas ka kohalikul tasandil ning ei näe põhjust, miks peaks parlamentarismi analüüsis piirkondlikke esinduskogusid ignoreerima. Pildil Tõstamaa vallamaja. TOOMAS MITT /VIKIPEEDIA

Enamasti on parlamentide-alases kirjanduses keskendutud rahvusriikidele, mistõttu kohalikke esinduskogusid ja rahvusriikideüleseid esindusinstitutsioone (nt Euroopa parlament) peaaegu ei vaadeldagi. Kui seda tehaksegi, siis asetatakse need harva laiemasse parlamentaarsete esindusorganisatsioonide konteksti. Marschall jõuab järeldusele, et kõik parlamentarismi alustalad on olemas ka kohalikul tasandil ning ei näe põhjust, miks peaks parlamentarismi analüüsis piirkondlikke esinduskogusid ignoreerima. Veelgi põnevam on aga lugeda Marschalli põhjalikku Euroopa parlamendi analüüsi. Peamine järeldus on, et parlamentarismi areng on Euroopa tasandil poolel teel toppama jäänud. Puudub ühtne *demos* (rahvas) ja üleeuroopaline avalik ruum, milleta on mis tahes demokraatlikku poliitikat raske ette kujutada. Lisaks sellele on siiani välja arenemata üleeuroopaline toimiv erakonnasüsteem. Marschall ei pea praegusi euroerakondi veel piisavaks, et täita esindusfunktsioone parlamentarismi seisukohalt.

Raamat lõpeb mõnevõrra filosoofilisemate ja edasivaatavate toonidega, annab ülevaate parlamentide kriitikast ja võimalikest tulevikuperspektiividest. Parlamentarismi kriitikast kõneldes eristab Marschall nii klassikalist (nt Carl Schmitt) kui uuemat voolu. Kui esimese puhul kurdeti, et parlamendid pole enam vaba demokraatliku arutelu areen ja tegelik otsustamine on läinud hoopis erakonna ladviku kätte, siis teisel juhul vaadatakse pilti laiemalt, seostatakse parlamentide „allakäik" mitmetasandilise valitsemisega, poliitika keerukamaks muutumise ning sellega koos täitevvõimu, huvigruppide ja ekspertide mõju kasvuga. Tähendusrikas on aga fakt, et kuigi parlamentide ja parlamentarismi juures on märgatud palju puudusi, pole keegi seni tõsiseltvõetavat alternatiivi välja pakkunud.

Millised on Marschalli käsitluse plussid ja miinused? Mitmetest raamatu voorustest oli juttu juba eespool: tunnustust väärivad ennekõike käsitluse süsteemsus ja põhjalikkus ning rohked näited väga mitmetest riikidest. Raamatus on leitud ka kena tasakaal läänemaailma suurriikide vahel: võrdse tähelepanu all on Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia ja USA juhtumid. Välditud on paljudele võrdleva poliitika õpikutele tüüpilist kallutatust ingliskeelsete riikide poole. Teos toob tõesti suurepäraselt välja parlamendid oma mitmekesisuses, näitab kätte parlamentide uurimise suunad ja kaardistab põhiteooriad. Raamat ongi mõeldud kõrgkooliõpikuks, sellele viitavad kokkuvõtted ja kordamisküsimused iga peatüki lõpus ning käsitlusviis, kus rõhk on definitsioonidel ja selgel teoreetilisel klassifikatsioonil. Teoreetiline taust on raamatul soliidne, kattes ära valdava osa relevantsest kirjandusest, mis on parlamentide temaatikaga seoses üldse ilmunud. Tekstist käivad läbi mitmete tuntud poliitikateadlaste nimed nagu Klaus von Beyme, Rein Taagepera, Juan Linz, Hanna Pitkin jt. Veidi tugevam rõhk on siiski Saksa autoritel, kuid nagu eespool mainitud, ei riku see teoses valitsevat balanssi Mandri-Euroopa ja anglo-ameerika käsitluste vahel.

Hoolimata arvustuse üldisest positiivsest toonist, ei saa ma jätta välja toomata ka mõningaid probleeme. Kuigi eri tüüpi esinduskogude liigitamiseks on välja toodud mitmeid võimalusi, on liialt vähe tähelepanu pööratud ühele parlamentide võtmeerisusele: jaotumisele töö- ja kõneparlamentideks. Esimese puhul on tugev roll parlamendikomisjonidel ja esinduskogu on üldjuhul täitevvõimust üsna sõltumatu, teise puhul aga tehakse põhitöö ära parlamendi saalis, oluline roll on parlamentaarsel debatil (kõnepidamisel) ning esinduskogud on palju enam täitevvõimu kanna all. Antud erisus pole pelgalt teoreetilist laadi, vaid omab siirdeid ka riikide üldisesse võimukorraldusse ja demokraatiamudelisse. Kõneparlamente seostatakse tihtipeale enamusdemokraatia mudeliga (nt Suurbritannia) ja tööparlamente leppedemokraatia mudeliga (nt Põhjamaad ja Saksamaa). Nimetatud eristus on palju fundamentaalsemat laadi, seletades nii parlamentide ja täitevvõimu suhete alusmehaanikat, kui ka poliitikategemise üldist loogikat riikides (Lijphart, 1999)[1]. Kummaline, et Marschall jääb siinkohal poolel teel pidama ega soovi kõneja tööparlamentide eristamise kaudu parlamente asetada laiemasse institutsionaalsesse konteksti analüüsimaks parlamentide suhteid valitsuse, huvigruppidega jne.

Omaette vastuolusid põhjustab ka parlamentide funktsioonide jaotus, mida tutvustasime eespool. Kommunikatsiooni-funktsioon sisaldab endas nii esindusfunktsiooni kui ka poliitika tulemite kommunikeerimist rahvale. Sisuliselt on siia kokku pandud poliitikasüsteemi sisend (valijate soovid ja ootused) ja väljund (otsused). Seetõttu on selle funktsiooni käsitlemine liialt keeruline ning sisu jääb väga üldise ja vastuolulise nimetuse tõttu („kommunikatsioon") täielikult avamata. Enamikus võrdleva poliitika käsitlustest lüüakse kommunikatsioonifunktsioon kaheks: esindusfunktsioon (valijaskonna ja tema eri rühmade esindamine) ning debatifunktsioon (parlament kui poliitilise diskussiooni edendaja). Kuigi seesugune eristus teeks funktsioonide loetelu pikemaks, võimaldaks see esinduskogude ülesandeid moodsa demokraatia korral paremini hoomata.

Kuigi parlamentide ja parlamentarismi kriitikale on raamatus pühendatud eraldi peatükk, tekitab küsimärke asjaolu, et viidatud autorid on peaaegu kõik saksa taustaga (Schmitt, Dahrendorf, Grimm, Agnoli jt). Parlamentide kriitikal ja eriti esinduskogude allakäigu teemalistel debattidel on soliidne koht ka angloameerika võrdleva poliitika traditsioonis. Sealseid võtmeautoreid aga peaaegu ei mainitagi. Liigne saksalik filosoofiakesksus ei võimalda parlamentide languse temaatikat lahata laiemas ja tänapäevasemas võtmes. Kuigi parlamentide teisenemise põhjustest on raamatus juttu mitmelgi puhul, siis sügavamat analüüsi selles osas ei leia. Üleilmastumine, poliitika keerulisemaks muutumine, valitsemise asendumine valitsetusega (*governance*), täitevvõimu tugevnemine, erakondade teisenemine – kõiki neid tegureid mainitakse, kuid nende sügavamat mõju seadusandlikule võimule eriti ei lahata. Üldse jäävad rahvusriigi tasandil viimastel kümnenditel toimunud laiemad poliitikakeskkonna muutused ja demokraatia transformatsiooniga (järeldemokraatia) seotud väljakutsed suuresti fookusest välja. Tähelepanu alla on võetud rohkem rahvusriigiülene tasand (Euroopa parlament, rahvusvahelised parlamentaarsed assambleed), kuid see ei kata paraku kogu lugu parlamentide teisenemisest moodsa demokraatia tingimustes. Kirjeldatud vajakajäämised avalduvad ka Marschalli teose viimases peatükis, kus vaadeldakse uusparlamentarismiga seonduvaid tulevikuväljavaateid. Siingi on analüüsi keskmes rohkem riigiülene tasand (ennekõike kõneldakse euroopastumisest) ning parlamendireformist rahvusriikides on juttu vaid mõnel leheküljel. Usalduse langus parlamentide vastu, kodanikuühiskonna kasvavad nõudmised osaluse ja kaasatuse osas, parlamenditöö suurema läbipaistvuse ootus, täitevvõimu tugevnemine ja üleüldse valitsemise teisenemine – seda kõike taas küll mainitakse, kuid sügavamale ei minda. Kirjandust parlamendireformi praktika ja esinduskogude ees seisvate väljakutsete kohta ju ometi leidunuks (vt nt Beetham, 2006)[2] .

Mida oleks Marschalli raamatust õppida Eestil? Raamatu valguses paistab meie parlamendialase debati tase olevat kinni jäänud umbes poole sajandi taha: endiselt arutatakse pelgalt saadiku sõltumatuse, parlamentaarse debati kvaliteedi ja parteidistsipliini pärssiva mõju üle. Ma ei tea Eestis ühtegi mõjukamat arvamusliidrit, kes oleks vaevunud mõtestama riigikogu rolli XXI sajandi globaliseeruva maailma ja tänapäeva demokraatia kontekstis. Mõnevõrra on küll lahatud riigikogu väidetava „kummitemplistumise" põhjusi, kuid siingi võiks Marschalli raamat abiks olla. Ilmselt on Eestis nii-öelda kurja juur olnud täitevvõimu administratiivse võimekuse kiire kasv ja Euroopa Liidu mõju süvenemine. Mõlemad äsja nimetatud tegurid on riigikogult röövinud võimaluse aktiivselt poliitika kujundamise protsessis kaasa lüüa, sest parlamendil pole lihtsalt piisavalt kompetentsi ja infot, et olla valitsuse ja Euroopaga võrdväärne partner. Paljudes võtmeküsimustes on otsustusõigus ka kuulekalt delegeeritud. Kusjuures meie nagu ka teiste postsotsialistlike riikide õnnetuseks on see, et nii valitsuste tugevnemise kui euroopastumise protsessid leidsid aset väga kiiresti, kõigest ühe kümnendi jooksul. Ilmselt riigikogu alles toibub sellest šokist. Kuid kui kaua? Kunas hakatakse meilgi arutlema, milline võiks olla parlamendi roll tänases Eesti demokraatias, Euroopa föderaliseerumise kontekstis ja üleilmastuvas maailmas?

Marschall tuleb meile siinkohal appi ja viitab sellele, et tänased esinduskojad peaksid ennekõike silma peal hoidma valitsuse tegevusel (kontrollifunktsiooni tugevnemine) ja olema võtmetoimijad uutes mitmetasandilise valitsemise võrgustikes. Need on võrgustikud, mis seovad ühelt poolt kokku kodanikud ja riigivõimu rahvusriigi tasandil ning on teiselt poolt viimastele kanaliks riigiülesele valitsemistasandile (Euroopainstitutsioonid, globaalsed otsustusareenid). Parlamendid on kirjeldatud võrgustike südameks, infovoogude vahendajaks, eri tasandi toimijate ootuste ja nõudmiste kanaliseerijaks ja näpuviibutajaks, kui keegi hakkab oma võimu teiste arvelt liialt kuritarvitama. Kõlab vist liiga utoopiliselt ja nõudlikult meie tänase riigikogu jaoks. Selge, et Eesti parlamendi näol on tegemist nn aeglase kohanejaga (mõiste, mida Marschall kasutab oma raamatus veidi teises, kuid siiski lähedases kontekstis). Kuid aeglane saab olla seni, kuni ei tule survet oma roll muutunud maailmas ümber mõtestada. Loodame, et selle surve tekitamiseks pole vaja uusi poliitvapustusi ja uut rahvakogu. Piisaks ka aktiivsetest arvamusliidritest ja poliitikutest, kes riigikogu uut rolli mõtestava debati üles võtaksid.

[1] Arend Lijphart, *Patterns of democracy : government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press, New Haven 1999.
[2] David Beetham,. Parliament and democracy in the 21st century: a guide to good practice. Inter-Parliamentary Union, 2006.

Kureperspektiivi põlastamine ehk Kes on sündinud roomama, see ei hakka lendama

SIRP 22. märts 2013

Muistse vabadusvõitluse mõistest loobumine on küsitav

Enn Tarvel: „Kas meil suhtutakse Euroopaga assimileerumisse praegu sedavõrd positiivselt, et me võiksime identiteediküsimustel minna lasta?"

4 AJALUGU

Vabadus, ainult mitte vabadus

Siinse maa ajalugu peaks käsitlema küll rahvuslike eelarvamusteta, ent seda ei saa käsitleda rahvuslikku elementi arvestamata.

Eerik-Niiles Kross

Kas rahvuslik element Eesti muinasaja lõpu või laiemalt Euroopa keskaja sündmustes on olemas ja nii oluline, et selle kaudu neid sündmusi vähemalt osaliselt defineerida?

Andrei Hvostov

Siinkirjutaja pole „selartlane". Kui Eesti ajaloo II köite kirjutajate kavatsus on olnud puhas ideoloogiavaba ajalookäsitlus, siis mina pole kunagi uskunud selle teostatavusse. Essee „Mõtteline Eesti" teise trüki saatesõnas on lõik, kus väidan, et sajandi eest tagas ajaloolase amet inimesele koolmeistri leiva oma riigi teenistuses ja nii on see jäänud tänaseni: see „ongi ajaloolase roll ühiskondlikus tööjaotuses". Nendin, et on rõõm lugeda, kuidas sedasama mõtet, küll teistsuguses sõnastuses, väljendab ka professor Enn Tarvel (Sirp 20. III 2013). Ajalool on „kasvatuslik funktsioon", ütleb ta. Sellest tulenevalt „ei saa politiseeritusest ja ideologiseeritusest vabaneda".

Olen end avalikult tunnistanud ideoloogiks just neil puhkudel, kui kirjutan ajaloost. „Mõtteline Eesti" oli puhas ideoloogia. Ma olen selle ülestunnistuse eest saanud kuulda kriitikat inimestelt, kes pole vähem ideoloogid, kes on seda võib-olla rohkemgi veel, kuid kelle mimikriks on akadeemiline erapooletus. Hoiakutes ajaloosse suhtumisel kuulun ma samasse leeri, kus on Enn Tarvel, Eerik-Niiles Kross ja Lauri Vahtre. Nagu neil nii on ka minul ajaloonarratiiv vahendiks millegi saavutamisel.

Arusaamatused ei alga eesmärgi sõnastamisest, sest eesmärk on kirjas põhiseaduse preambulis: „tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade". Küsimus on selles, kas see eesmärk saavutatakse rahvusliku endassesulgumisega või avatusega. See pole mingi päevapoliitiline küsimus, vaid üks pikem vaidlus, mis algas Harry Jannseni päevil, kes sõnastas XIX sajandi lõpus loosungi „kõigepealt oleme baltlased ja siis eestlased". Eeskujumudeli andis Soome, selle kohta võib 1880. aasta Eesti Postimehest lugeda: „Soomemaa pojad on suuremast osast Soome, väiksemast osast Rootsi kännust, ja seda teab väga hästi ja sellest peab kinni iga ühe rahva liige. Aga ometi kaob see vahe kõrgema ühenduse sisse ära ja see ühendus on terve kodumaa." Soomest eeskuju otsinud Jannsen sõnastas natsiooni kui poliitilise, mitte aga etniline mõiste.

Jannseni päevil naersid idee välja nii baltisakslased kui eesti rahvuslased. Esimestel ei lubanud lähenemist seisuslik uhkus, teised pidasid muiste vabadusvõitluse jätkulahinguid ja neile kehtis Henriku kroonikast leitud vanne „põlvepikkuse poisikeseni". Meil on praegu käimas muistse vabadusvõitluse jätkulahingute jätkulahingud. Lahkunud baltisakslaste mantlipärijateks on kuulutatud „selartlased", Lembitu rolli Lauri Vahtre. Süüdistused „Eesti ajaloo" II köite aadressil kiskusid päevavalgele selle, et ärkamisaegset ajaloonarratiivi taastoodetakse aina edasi mida sai väidetud juba 1999. aastal ilmunud „Mõttelises Eestis".

„Mõttelise Eesti" nurgakiviks on avatud rahvuslus, eestimaalus selle sõna laiemas tähenduses, vaimne seisund, kus tunnistatakse „omaks" kõik rahvused, kes sellel maal on elanud ja elavad. Sooviks oli sõlmida mõõdanikuga rahu, mille tulemusena võetakse „omaks" ka seni vaenlasteks kuulutatud. Sajaprotsendiliselt sama mõte, mis kõlab Eerik-Niiles Krossil: „Muidugi tuleb baltisakslasi käsitleda samasuguste praeguste eestlaste esivanematena nagu eesti talupoegi (…) muidugi tuleb jõuda selleni, et tajuksime Wolter von Plettenbergi samasuguse esivanema ja eelkäijana nagu Lembitut" (Sirp 20. III 2013).

Siinsel maalapil elades on kaks optsiooni: kas olla Läänega või olla Venemaaga. Liisk langes Lääne poole juba XIII sajandi alguses ristisõdijate saabumisega, pärast mida on asjaolu leidnud üha taaskinnitust siia eksporditud-istutatud sotsiaalpoliitiliste struktuuride vääramatul tahtel, olgu neiks struktuurideks katoliku kirik, Magdeburgi ja Lübecki linnaõigust järginud kogukonnad või provintside omavalitsusteks muutunud rüütelkonnad. XIX sajandil lahvatanud poleemika Läänemere provintside kultuurilist omapära kaitsva Carl Schirreni ja impeeriumi venestamispoliitikat pooldava Juri Samarini vahel jääb seda igaveseks meenutama.

Milles seisneb suletud rahvusluse nõrkus? Küsimus on õigustatud, sest ilmselgelt toetuvad sellegi mõttevoolu esindajad ristisõjaga siia eksporditud baltisaksa valgustuslikule pärandile, Schirreni loosungile „ausharren!" („vastu pidada!"), sest lugedes diskussioonis osalejate arvamusi, jääb mulje, et Enn Tarvel asub 1224. aasta Tarbatu kaitsjate hulgas ning Eerik-Niiles Kross lamab 1944. aastal Sinimägede kaevikus. Seal pole kohta intelligentlikel kõhklustel, sest toimuvale saab reageerida vaid ühtemoodi – schirrenlikult. Kes kõhklebkahtleb, see aitab vaenlast, võib-olla on isegi asunud reeturlikule teele, tarnides vastasele munitsiooni, mida annab tulistada Tarbatu ja Sinimägede kaitsjate pihta.

Mind huvitab sellistesse keerulistesse olukordadesse sattudes siiski alati küsimus: kuidas me üldse nii kaugele jõudsime? Miks peame viimast linnust kaitsma vene sõjasalga abil kristlaste väe vastu? Mis sai omal ajal valesti tehtud, et ühel hetkel avastati end lamamas kaevikutes koos nendega, keda peeti veel neli aastat tagasi surmavaenlasteks, mundrikuue käisele õmmeldud Saksa kotkas? Rahvusliku suletuse maailmas pole tarvidust sellise küsimuse järele. Tulenevalt väiksusest pole me suurvõimude vahele kiilutuna kunagi olnud ajaloo subjektid, meist sõidetakse lihtsalt üle. Põhjuse-tagajärje seoste puhul on määrav kvantitatiivne argument: väiksed on suurte mängukanniks.

Rahvuslikult avatud inimene küsib ka oma süü järele

Tarbatu langemine 1224. aastal oli katastroof, see oli „inimsusevastastes kuritegudes" süüdi piiskop Alberti (Tarvelist lähtudes) triumf. Küsiks nüüd, kas Tartu langemiseni viinud sündmuste jada ei saanud mitte alguse XII sajandi tavast käia Latgalet rüüstamas? Mis pani latgalid esimesel võimalusel võtma vastu Mõõgavendade Ordu pakutud kaitset, et asuda üheskoos ründama Eesti lõunapoolseid maakondi? Kas saarlaste-läänlaste harjumus rüüstata Skandinaaviat ajendas Taani kuningriiki suunama röövellike kalduvustega paganate kristianiseerimiseks-alistamiseks Läänemere idaossa „rahvusvahelised rahuvalvejõud" (võttes eeskuju Tarveli anakronismist), kes maabusid Saaremaal 1206. aastal ning siis juba lõplikult 1219. aastal Lindanise all?

Lähiajaloo küsimused kõlavad veelgi ebameeldivamalt. Pärast Tartu rahu sõlmimist käis Eesti kaudu suurejoonelistes mõõtmetes bolševike kulla parseldamine Läände. Oli see omariikluse kindlustamiseks just tingimata vajalik? Venemaa uus võim sai tänu kohalikele Köögertalidele vahendeid nii relvade soetamiseks kui õõnestustegevuseks Kesk-Euroopas. Eesti rahvuslikud tegelased rikastusid Vene enamlastega koostööd tehes, nad aitasid enamlastel võimule jääda ning võtsid 1939.-1940. aastal vastu selle koostöö tagajärjed. Koos rahvaga, kes oli selle kliki askeldamist kahe aastakümne vältel passiivselt pealt vaadanud.

Rahvuslikult suletud ajaloonarratiiv ei lase õppida ajaloos tehtud vigadest. Ajaloo pedagoogiline osa taandub seal katseteks ammutada jõudu orjaööde ning okupatsiooniaastate meenutamisest. Küsimust, kas ollakse

Appi – keskaeg on tagasi!?

Kui Dannar Leitmaa kirjutas (Ekspress 21. III 2013), et kaitseväe juhataja ning veel mitmed riigikaitse juhtfiguurid kuuluvad templirüütlite sekka, oli see järjekordne piisk juba üle ääre ajavas vandenõuteooriate karikas. Sama päeva Kuku Raadio Delfi kiirtunnis rääkis Leitmaa: „[K]eskaeg on justkui tagasi tulemas. … Vabamüürlased käivad ringi, siis templirüütlid on meil, Opus Dei on igal pool. Samal ajal noored inimesed kirjutavad muudkui vampiiriromaane … Samal ajal mingid Igor Mangid ennustavad muudkui mingeid asju; inimesed usuvad seda, silmad pärani, ja poliitikas on ka niimoodi, et seadusi tehakse nii, et Jumal on andnud seadusandjatele mõistuse, teadlased mingu kuu taha kuhugi …"

Kui välja arvata Tartu ülikoolis 2010. aastal edukalt kaitstud lõputöö, kus ei tehtud vahet Martin Lutheril ja Martin Luther Kingil, siis midagi nii naljakat ei ole ammu kuulnud. Oleks vaid tegemist huumoriga. Tahaks peaaegu et hüüda, nagu n-ö progressiivsetel inimestel kombeks: „Me elame ju XXI sajandil!" Jah, just nimelt XXI sajandil, mitte keskajas. Elame ajastul, mil on levinud pseudoratsionaalsus, esoteerika ja relativism. Pole ime, et end valgustatuks pidav ajastu nimetab oma vastandit ehk keskaega pimedaks. Nagu olen kirjutanud Akadeemias (2011, nr 11; 2012, nr 12) esineb hulgaliselt näiteid, kuidas sõnaga „keskaegne" või „feodaalne" iseloomustatakse lugematul hulgal just uusaegseid või tänapäevaseid nähtusi.

Tegelikult hakati just nn valgustusajastul tegelema ekslikult keskaegsena tuntud alkeemiaga ning leiutati muuseumi eksponaadi tarbeks piinariist *die eiserne Jungfrau* või *iron maiden* ehk „raudne neitsi". Valgustusaegne Friedrich Schilleri näidend „Don Carlos" alustas Hispaania inkvisitsioonile kurikuulsa maine omistamist. Sarnastel radadel jätkab Umberto Eco, kelle menukas raamat „Roosi nimi", millest on ka Sean Conneryga film tehtud, maalib sünge pildi julmast ja hollywoodlikust inkvisitsioonist. Mis siis, et esimene nõid põletati Roomas alles XV sajandil. Mis siis, et nõiaprotsessid olid levinud hoopis uusaegsetes demokraatlikes ja protestantlikes Šveitsi ja Saksa külakogukondades. Kuigi ka XVII sajandi lõpu Ameerika Massachusettsi puritaanliku Salemi kula massihüsteeria puhang ja ulatuslik nõiajaht on põhjusega kurikuulus, pole sel midagi pistmist keskajaga.

Just keskajal rõhutati vajadust olla kooskõlas objektiivse tegelikkusega, uuriti ja säilitati antiikfilosoofiat. Hoolimata levinud arvamusest, et siis klassikuid ei tuntud, moodustas keskaeg antiigiga ühtse ja katkematu vaimse terviku. Alles renessansiajal katkes see side ja antiiki hakati vaatlema millegi eraldiseisvana, mis vajas „taasavastamist". Teaduse vallas sooritas munk Eilmer XI sajandil *ca* kahesaja meetri pikkuse õhulennu. Mungad leiutasid ka šampanja ning töötasid Inglismaal välja tehnoloogia raua maagist eraldamiseks, mis, kui esianglikaan Henry VIII ei oleks seda takistanud kloostrite konfiskeerimisega, oleks võinud esile kutsuda tööstusrevolutsiooni paar sajandit varem, kui see lõpuks juhtus.

Keskaegses Euroopas oli ulatuslik vabadus, mis erinevalt omavolist on kooskõlas vastutusega. Samuti olid maksud siis palju väiksemad kui tänapäeval. Valitses meritokraatlik geomeetrilise võrdsuse põhimõte. See kõik hakkas järk-järgult muutuma renessansiga, suhtelise tahte hiiliva tulekuga, mis hoogustus nn valgustusajastul ja Prantsuse revolutsiooniga, et lõpuks domineerida objektiivse tegelikkuse üle. Kindlasti ütleb nüüd keegi, et maailm ei ole mustvalge. Ilmselgelt ei ole. Ka keskajal ei arvatud seda. Kuid see ei tähenda, et õige ja vale kuskile ära kaovad või et objektiivne tegelikkus muutuks suhteliseks, mingiks poliitkorrektseks monokroomselt „neutraalseks" halliks.

Keskaja väärtõlgendustega on aga, kui laenata Joseph de Maistre'ilt, nagu valeraga: võltsivad ja trükivad petised, levitavad teadmatusest ausad inimesed. Seega, tulles tagasi mainitud ajakirjaniku pahaaimamatu, ühiskonnas levinud arvamust peegeldava jutu juurde, tahan siiski küsida, mis on sellel pistmist keskajaga. Ja mis omavaheline seos on loetletul? Esiteks, milline neist nähtustest ei ole uusaegne? Vabamüürlus kujunes XVII-XVIII sajandil, tänapäevased templirüütlid XVIII sajandil. Horoskoope ja Igor Mangi suguseid avaldab pidevalt tänapäevane ajakirjandus, olgugi et esoteerika kui selline sai populaarseks samuti XVII-XVIII sajandi Euroopa dekadentlikes salongides. Vampiirilood tekkisid ja hakkasid populaarsust koguma alles XVIII-XIX sajandil. Uusromantismi või pseudogooti ilukirjandus või tänapäeva Hollywoodi filmid võivad oma lood toimuma panna millal tahes, aga ajaloolise keskajaga neil seos puudub. Kõige eelnevaga täiesti seoseta Opus Dei rajati aga alles XX sajandil.

Teiseks, kas Opus Deist rääkijad teavad tegelikult midagi rohkem, kui nad on Dan Browni mängufilmidest näinud? Ja kas keegi on leidnud ajalooallikaid, mis lubavad väita, et uusaegsetel templirüütlitel on mingi seos XIV sajandi alguses Prantsuse kuninga survel laiali saadetud katoliikliku orduga? Olgugi et Terras ja *Co* tegelevad tänuväärse ja igati kiiduväärse heategevusega, koguvad raha langenud ja haavatud kaitseväelaste peredele ja taastavad kirikuhooneid, puudub neil seos algse orduga. Keskaja traditsioonis jätkava katoliku kiriku keelust kuuluda vabamüürlaste sekka ei hakka siinkohal pikemalt rääkimagi.

Isegi kui Terrase ja tema sõprade heategevuslikkus ning üliõpilaskorporatsioonide mitmed ideaalid sarnanevad keskaegsete, tegelikult universaalsete väärtustega (õiglus, ausus, lojaalsus, väärikus), siis sellest hoolimata on võrdlus pehmelt öeldes ebatäpne. Vabaühenduslikkus ja korporatiivsus võivad pealispindselt näida keskaegsed, kuid kui sisu seda pole, ei ole tegelikku seost. See oleks peaaegu nagu väita, et protestandid on ka keskaegsed, sest näiteks luterlased või anglikaanid on välja kasvanud katoliiklikust kirikust, kasutavad pealegi sama sümboolikat ehk risti. Ometi on kõik, mis teeb neist protestandid, mis teeb neist selle, kes nad on, uusaegne ja teadlikult keskajale vastanduv. Muidugi on selle kõige juures oluline toonitada, et vandenõuteoreetikud, esoteerikud ja ufoloogid on üks asi, üliõpilaskorporatsioonid ja neotemplirüütlid midagi muud. Näib, et inimesed, kes neisse astuvad, otsivad midagi tõsisemat kui irratsionaalsus ja materiaalne tühisus, mis meid ümbritseb. Mõte on selles, et olgu keskaegne või uusaegne, neid kõiki lihtsalt ei saa ühte patta panna.

Lõpetuseks lubage lisada, et lineaarne progress on müüt, nagu ka idee iseeneslikust ja lõputust majanduskasvust või kommunistlikust utoopiast. Pole midagi imestada – stiilis: „me elame ju XXI sajandil!" –, kui meid ümbritsev ühiskond käitub primitiivselt või loogikavastaselt. Lineaarsesse progressi uskujatel tasub vaadata tagasi vaid XX sajandisse, kõige julmemasse, verisemasse, totalitaarsemasse ja barbaarsemasse peatükki ajaloos. Eksklusiivselt uusaega kuulub tsitaat ja sellega seonduv mentaliteet filmist „Pulp Fiction": „I'm gonna get medieval on your ass."

Mikael Laidre

Autor väljendab isiklikke seisukohti ega kuulu ühtegi salaorganisatsiooni, -seltsi, või -ühingusse.

kuidagimoodi ka ise oma ajalugu „rikkunud", saab reeturlik küsimus. Kui pole tehtud vigu XII sajandi lõpul ega XX sajandi esimesel poole, siis ei tehta neid praegugi, mis ongi praegu valitsevate erakondade päevapoliitiline propaganda. Ei mõista, mida pidas professor Tarvel silmas, kui ta väitis, et Andrei Hvostov on rahvuslikkuse suhtes tõrjuv või põlastav. Ma ei ole. Lihtsalt ma pean konnaperspektiivi ohtlikuks. Kureperspektiiv lubab sealt ülevalt vaadates lõpuks ometigi hoomata omaenda vastutust ajaloo kujundamisel.

Konnaperspektiiviga ajalooteaduse *new age*'i

Konnaperspektiivist vaadates on Henriku suurimaks defektiks kuulumine vastaspoole hulka. Tema kroonika lugemisel tuleb rakendada valikulisust ja erapoolikust. Seda on teinud kõik eesti ajaloolased („selartlased" välja arvatud, nemad püüdlevad erapooletuse ekvilibristilist imet) suuremal või vähemal määral, ehkki meetodi kui niisuguse markantseimaks esindajaks on harrastusajaloolasest publitsist Juhan Libe. Tema sulest ilmus kuukirjas Eesti Kirjandus 1922.-1923 aastal artiklisari pealkirjaga „Läti Hendriku kroonika kriitika". Psühhiaatrina tegev olnud Luiga ehitas oma arutluskäigu juba baltisaksa ajaloolaste nenditud faktile, et Henriku kroonika algtekst pole säilinud. Henrikut teati viie ümberkirjutuse põhjal, mis tekkisid XIV–XVIII sajandil.

Luiga väitis, et selles tekstis, mida pakuti Henriku pähe, on teinud ohtralt juurdekirjutusi Liivi ordu huvides tegutsenud võltsijad. Luiga puhastas kroonika kõigist kiilunditestlisanditest, mis ta arvas end avastanud olevat. Tulemuseks saadi „võltsimata" kroonika, mis näitas Eesti omariikluse teket ning kindlasuunalist välispoliitikat kuningas Lembitu juhtimisel. Eesti ajaloolased ei ole niisugust meetodit kasutanud luigaliku sihikindluse ja hoolimatusega, kuid nagu eelmises artiklis (Sirp 14. II 2013) Sulev Vahtre monograafia varal näitasin, kipuvad nad igal sobival juhul Henrikut paljastama, temaga vaidlema, teda ümber lükkama. Kroonika lugemine „õigel" moel võib ka nii käia, et teatud osad jäetakse kas lugemata või eelnevad teated järgnevatega seostamata.

Võtame näiteks palju viidatud teate 1223. aastast, kui toimus ulatuslik ülestõus kristlusest vabanemiseks. Viljandis tehti ordu garnison kahjutuks, ülestõusnud teatasid Riiga, et „edaspidi enam kunagi ristiusku vastu ei võeta, seni kui maale on jäänud üheaastane või -küünrane poisike" (XXVI, 9). Tarvitseb mõned leheküljed edasi lehitseda, et leida sama 1223. aasta alt Viljandi linnuse piiramise kirjeldus. Vastupanu kestis kaks nädalat. Nagu piiramised tavaliselt, lõppes seegi ristiväe võiduga. Henrik kirjutab linnuse kaitsjate kohta: „... väljusid nad linnusest, võttes jälle endale ristiusu kari ikke, ja tõotasid nüüdsest peale mitte kunagi enam rikkuda usust taganemisega sakramente ja kordasaadetu eest hüvitist tasuda, ja sõjateenistuse vennad ning kõik sakslased heitsid neile armu, ehkki nad nii elu kui kogu vara oleksid pidanud kaotama" (XXVII, 2).

Populaarses narratiivis „üheaastastest ja -küünrastest posikestest", mis rändab ühest raamatust teise, hoitakse algne manifest lahus ülestõusu lõppvaatusest. Vastupanu „küünrapikkuse poisikeseni" toob vaimusilma Juudi sõja aegse Masada kindluse piiramise, kui kaitsjad eelistasid roomlastele alistumisele kollektiivset enesetappu Viljandi kaitsjad andsid aga alla, teades kogu ristisõja eelnevast kogemusest, et alistatud linnuses jäetakse kõik ellu (Tartu langemine 1224. aastal oli karjuv erand ja Henrik võtab vaevaks eraldi seletada, miks seal korraldati veresaun – just sellepärast, et kohalikud arvestasid ellujätmisega ega kartnud piiramisi). Küll aga poodi linnuses olnud venelased teistele venelaste hirmuks.

Kui lugeda Henriku kroonikat rahvuslike ajufiltriteta, tuleb muistse vabadusvõitluse narratiivi täiendada muistse kodusõjaga, sest alates 1216. aastast hakkavad Henriku kroonikasse ilmuma rahvuslikule vaimule raskesti seeditavad teated, mis ei sobitu XIII sajandi eestlastele omistatava rahvustundega. Esimeseks kirstunaelaks on teade Harjumaad rüüstama suundunud ristiväest, mis läks esmalt „... juba ristitud Sakalasse, kutsudes enda juurde selle maakonna vanemad, kelle nõuandel nad liikusid edasi teiste eestlaste juurde, ja need olid neile juhtideks" (XX, 2). Järgmisel aastal aitasid lõunapoolsete maakondade mehed rüüstata Järvat. Ülejärgmisel aastal läks ristivägi taas Revalat ja Harjut rüüstama ning siin teatab Henrik, et Sakala vanemad kutsuti taas kokku, et nad oleksid riialastele „harjunud kombe järgi teejuhtideks" (XXII, 2). 1219. aastal toimus ristiväe rüüsteretk Virusse, kus osalesid ugalased, sakalased ning järvakad, kusjuures neil olid täiesti iseseisvad malevad ristiväe koosseisus (XXIII, 7).

Ironiseerides: kas üksteise peksmine võõraste lippude all oli juba tollal rahvustunde ilminguks? Pühadust rüvetav küsimus. Parem on jätta Henrikust need kohad lugemata. Kui Lauri Vahtre viibutab näppu, et „selartlased" ei taha „tunnistada kibedat tõtt", ei taha „arvestada allikatega, mis ei sobi loomisel oleva müüdiga" (Sirp 14. II 2013), siis meeldetuletuseks, et Henriku „kibe tõde" ei ole Taara tammikust murtud malakas, vaid pigem kahe teraga mõõk, mis võib lõigata jalad alt ka nendel Kalevipoegadel, kes leiavad märke muinaseesti rahvuslusest. Eesti ajaloomuuseumis peetud väitlusel kutsus Lauri Vahtre üles meid uskuma, et eestlane ei erinenud tuhat aastat tagasi suurt tänasest eestlasest.

Vabadus on alati olnud vabadus, XIII sajandi alguses oli see mõiste samasisuline kui praegu, sisendab ka Eerik-Niiles Kross. On see loogiline? Tänase eestlase teadvusest voolav viiekümneaastane okupatsioon ning kolmesaja viiekümne (endise seitsmesaja) aastane orjaöö olid esivanematele tundmatud. Katsed omistada neile samasuguseid ülevaid vabadusaateid nagu omane meile tähendab samaaegselt seda, et neile omistatakse ka sarnased traumad. Nende teadvus on ennetavalt, n-ö avansiks, mõisatallis kupja vitstest triibuliseks pekstud ja partorgi jutlustest solgutatud. Sest nagu öeldud: muinaseestlane ei erinevat XXI sajandi eestlasest. Minnes konnaperspektiiviga aina edasi, tuleb Henriku kroonika lugeda poolkõlbmatuks ja saavutada ikkagi maksku mis maksab Lehola Lembitu päeviku avastamine. See ei tundugi nii võimatu: Mooses sai jumala käsud Siinai mäel, Muhamedile anti ilmutus Hira mäel, meie saame selle Lõhavere laugel harjal.

Järgnev pole humoresk, vaid lõpuniminek. Kusagil Viljandimaal elab keegi Viktori-nimeline selgeltnägija, kelle joonistatud Lembitu portree ilmus *perestroika*-aegses ajakirjas Noorus. Viktor edastas hämmastavaid üksikasju: näiteks, et Lembitu paremal käel puudunud nimetissõrmel üks lüli. Niisiis – meedium on olemas. Keegi ustav ning järeleproovitud ajaloolane läheb koos muistsete tarkade järglase Viktoriga Lõhavere mäele, seal toimub sideseanss Toonelaga. Ajaloolane stenografeerib Lembitu mälestused. Pärast seda kutsutakse kokku üle-eestiline rahvakogu ehk kärajad, millel tunnistatakse saadud materjal üksmeelse käetõstega ametlikuks ajalooallikaks.

Vastumürk Henriku laimuteadetele on saadud

Ajalugu on seega valmis kirjutatud. Tartu ülikooli ajalooteaduskonna võib sulgeda, sest sama hästi võivad ajalooga tegelda kirjandusteadlased. Ajalooalased uurimused saavad Viktori ja Vigala Sassi taoliste selgeltnägijate tegevusalaks, sest meie rahvuslik ajalooteadus ongi meditatiivne. Vastuvoolu ujujad ajame maalt välja. Saabub selgus ja üksmeel. Lõpetan Krossi küsimusega: mida võis Lembitu öelda oma malevale enne Madisepäeva lahingut? Ta ütles tõenäoliselt seda, mida sõjapealikud sellistel puhkudel ikka ütlevad: mehed, nüüd lähme ja peksame riialaste, ordumeeste, liivlaste ja latgalite maleva läbi, siis tungime nende maale, rüüstame Turaida, Beverini ning Riia, tapame kõik mehed, vägistame naised, võtame kõva noosi ning vangideks palju plikasid ja poisikesi, siis tuleme koju tagasi ning peame maha suure peo. Ning malevlased karjusid Lembitu kõne peale odasid ja kilpe tõstes heakskiitvalt „urrrrkräuhh!!!".

Kui keegi tahab kuulda Lembitut kõnelemas priiusest kui kallist aardest ja Eesti riigi loomisest Paala välja verisel mullal, siis ei saa seda talle keelata. Oleme jõudnud Veevalaja ajastusse, kui valitseb *new age* ning levivad parateadused. Kuulumist sellesse leeri pole vaja häbeneda ega salata.

Rahvakogu ja rahvaalgatus

Ero Liivik

Eesti poliitikaelu ja otsedemokraatia on omavahel keerulises suhtes: kord on see ideestik päevakorral ja sellest räägitakse, siis aga unustatakse. Eelmine suurem otsedemokraatia fookusesse tõusmine leidis aset ühes Eestimaa Roheliste pääsuga riigikogusse, koos roheliste väljajäämisega sealt polnud ideel aga enam avalikke eestkõnelejaid. Nüüd on hakatud taas tõukuvalt „Harta 12" algatusest otsedemokraatiast rääkima, hiljuti leidis rahvaalgatuse seadustamise ettepanek agarat poolehoidu internetidemokraatia ideedepangas nimega rahvakogu. Kas see idee ka reaalsuseks saab, näitab aeg, kuid senine ajalugu on osutanud, et riigikogu enamus ega valitsus otsedemokraatia rakendamist ei toeta.

Asjatundjad avaldasid juba põhiseaduse tegemisel arvamust, et tõenäoliselt ei korraldata meil ühtegi referendumit. Juristid leidsid, et kehtiv põhiseadus on liialt riigikogukeskne ning rahvast ei ole riigivõimu teostamisel piisavalt usaldatud. Nii arvas professor Ilmar Rebane, et rahva poolt kõrgeima riigivõimu teostamise võimalused on meil üsna ahtad, piirdudes üksnes riigikogu valimise ja rahvahääletusega. Näiteks on puudu nii rahvaküsitluse kui rahvaalgatuse õigus. Heinrich Schneider väitis aga, et Eesti kogemus ei kõnele mitte üksnes rahva funktsioonide ja volituste laiendamise, vaid ka seniste funktsioonide piiramise vältimise ning realiseerimise tagamise vajadusest. Seda aga ei arvestatud – mis kõrgeima võimu teostamisest me saame kõnelda, kui rahvahääletusele pandavate küsimuste ring on piiratud ja selle korraldamise otsustab riigikogu?

Tegelikult oli iseseisva Eesti nn algdemokraatias otsedemokraatial auväärne koht: nii rahvahääletus kui -algatus olid tuntud enne 1940. aastat kehtinud põhiseadustes. Asutava Kogu 1920. aastal vastu võetud põhiseadus andis rahvale laialdased volitused, lisaks riigikogu valimistele ja rahvahääletuse vormile sätestati ka rahvaalgatus. Rahval oli rahvahääletuse korras õigus esineda koguni seadusandja rollis – anda, muuta või tühistada seadusi. 1934. aasta põhiseadus sätestas, et rahvas teostab riigivõimu rahvahääletamise, rahvaalgatamise, riigikogu valimise ja riigivanema valimise teel. Kuid juba 1938. aasta põhiseaduses loobuti muu hulgas rahvaalgatusest ning jäädi üksnes rahvahääletuse instituudi juurde. Eesti ajaloo jooksul on olnud kokku seitse rahvahääletust ja üks rahvaalgatus. Kõigil neil on olnud märkimisväärne tähendus.

Referendum parandab legitiimsust

On ilmne, et otsedemokraatia puhul on tegemist väga keeruka nähtusega, mille puhul saab rääkida nii headest kui halbadest külgedest. Pooldajad rõhutavad näiteks, et referendumid tõstavad valijate teadlikkust, kuna asjad arutatakse põhjalikult läbi ja otsuse tegemine viiakse ühiskonna rohujuure tasemele. Vastased ütlevad seevastu, et professionaalsetest poliitikutest mööda läinud otsused õhutavad ebareaalseid soovunelmaid ning viivad lõpuks rappa. Asjatundjate vahel valitseb aga konsensus selles, et kodanikud ise peavad referendumit kõige autentsemaks ja vahetumaks viisiks oma tahte väljendamisel. Seetõttu on nii langetatud otsustel palju suurem legitiimsus kui vaid parlamendis tehtud otsustel. See aga ei tähenda seda, nagu oleksid otsedemokraatlikult langetatud otsused tingimata targemad ja et kõik poliitilise süsteemi otsused peaksidki olema langetatud ainult otsedemokraatlikult.

Otsedemokraatia lahtimõtestamise erinevused olid selgelt näha ka rahvakogu ekspertide rühma arvamustes: leiti nii seda, et rahvaalgatuse rakendamine on tänase Eesti süsteemi puhul kahjulik just meie poliitilise kultuuri madala taseme tõttu, kuna see tõstaks poliitilise populismi kvalitatiivselt järgmisele tasemele (Raidla, Jõks, Hänni), kuid öeldi ka, et just rahvaalgatuse puudumine on ilmselt olnud üks rahulolematuse põhjus, mis omakorda on viinud nii Jääkeldri algatuse kui rahvakoguni (Vare). Teemaseminaril, kus osalesid ettepanekute tegijad, eksperdid ja ka poliitikud, otsustati ühiselt, et kuna nii rahvaalgatuse seadustamine kui ka referendumid on asjakohased ning omavad tuntavat mõju, tuleks mõlemad ideed esitada arutelupäevale.

Siinkohal tuleb teha täpsustus: põhiseaduses on olemas rahvahääletus, puudub aga rahvaalgatus. Põhiline erinevus nende vahel seisneb asjaolus, et rahvahääletuse kutsub esile omal algatusel mõni riigiorgan, Eesti puhul riigikogu. Rahvaalgatuse all mõeldakse aga otse rahva seast tulnud ettepanekuid mõne riigielu küsimuse või seaduseelnõu arutamiseks ja otsustamiseks ning selleks on vaja koguda teatud hulk allkirju. Küsimuste ring, mida rahvahääletusele panna, on suhteliselt avar: otsustada võib paljusid asju, välja arvatud kitsendused, näiteks riigieelarve või maksude üle hääletamine. Miks siis seda võimalust vähe kasutatakse? Taasiseseisvuse jooksul on seda tehtud vaid ühel korral. Võimalik, et vastus peitub seaduses endas: kui rahvahääletusele pandud seaduseelnõu ei saa poolthäälte enamust, kuulutab president välja parlamendi erakorralised valimised. Seega võib „valesti korraldatud" hääletus valitsusele maksma minna võimu. Ühelt poolt näitab see rahvahääletuse erilist tähendust, kuid annab ka „garantii", et seda ei julgetagi peaaegu kunagi kasutada.

Rahvaalgatuse seadustamise katsed

Nagu öeldud, puudub meil rahvaalgatus, kuigi riigikogus tehti aastatel 2003 – 2011 korduvalt katseid seda seadustada. Protsess ise lõppes aga edutult ning rahvaalgatus seaduseks ei saanudki. Võimalik, et oma osa mängis selles asjaolu, et algatuse taga olid just Keskerakonda kuuluvad saadikud ning, nagu pahatihti ette tuleb, opositsiooni ettepanekutega ei arvestata. Eelnõu tekst oli äärmiselt lakooniline: see nägi ette rahvaalgatuse lisamise põhiseadusse kusjuures selleks on vaja vähemalt 25 000 hääleõigusliku kodanikuallkirja ning sellele laienevad samasugused kitsendused nagu rahvahääletusele. Põhimõttelises vastasseisus joonistus välja korduv muster ning nende kaheksa aasta jooksul, kui eelnõu parlamendis arutati, ei muutunud arutelude tagajärjel poolte hoiakud: pooldajate hulk, mis piirdus peamiselt algatajatega, jäi samaks, sama kindlalt püsis aga ka vastaste hulk, kuhu kuulusid põhiliselt parempoolsete erakondade esindajad kolmest parteist. Arutelud parlamendis ei muutnud sisuliselt midagi, jõuvahekord tugines erakondade kohtade arvule riigikogus.

Kuigi 2007. aastast lisasid rohelised otsedemokraatiat väärtustava dimensiooni, ei muutnud see suurt midagi. Refleksioonid eelnõu ja otsedemokraatia üle piirdusid peamiselt saadikute „omateadmisega" või toetumisega valitsuse, ministeeriumi ja õiguskantsleri seisukohtadele, mõnel korral pöörduti ka teadlaste poole, kuid puudusid näiteks väliseksperdid ega pöördutud ka otsedemokraatiat rakendavate riikide poole kogemuste ja teadmiste saamiseks. Saadikud suhtusid teemasse suure enesekindlusega, mida legitimeeris parlamenti pääsenud poliitiliste jõudude pime usk oma eksimatusse, aastate jooksul ei korraldatud ühtegi avaliku arvamuse uuringut, et selgitada välja rahva tegelik suhtumine otsedemokraatiasse ja rahvaalgatuse seadustamisse. Peale jäi hoiak, et rahvaalgatus on ohtlik, kuna laseb populismi tondi valla. Paratamatult tuleb teha järeldus: kui rahvas valib esindajaid parlamenti, võib teda usaldada („kompetentne valik"), kui aga anda rahvale õigus vahetult riigielu küsimusi otsustada, siis on see juba ohtlik.

Nüüd seisabki ees arutelupäev, kus kohaletulnud hakkavad vaagima ka rahvaalgatuse seadustamise küsimust. Ennustamine on tänamatu tegevus, seetõttu ei tahaks välja hõigata, kas „kollektiivne aju" seda ideed toetab või mitte. Tegelikult on uuringud näidanud, et rahvas tahab otsustada otse ja ise. Legitiimsuskriis, mille väljenduseks oli nii „Harta 12" kui rahvakogu teke, ei lähe ka niisama üle. Parlamendierakondade jäik suhtumine ja rahvaalgatuse idee tingimusteta tagasilükkamine kindlasti võimule usaldusväärsust ei lisa. Asjade seis on keeruline.

Von Schroeder – Tartu idealist, indoloog ja poeet

Liina Lukas

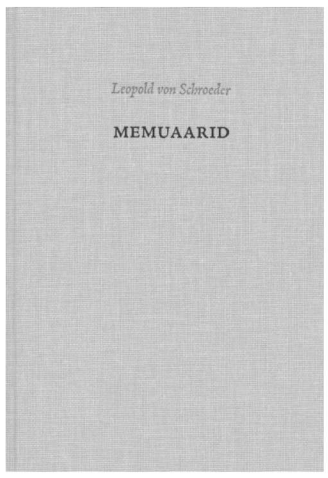

Leopold von Schroeder, Memuaarid. Tõlkinud Krista Räni, toimetanud Märt Läänemets ja Mari-Liis Tammiste. Kujundanud Mari Ainso. Ilmamaa, 2013. 340 lk.

Leopold von Schroeder (1851–1920) on tuntud nimi Tartu ülikooli ajaloos. Pikaajalise sanskriti keele dotsendina Tartus (1877–1894) pani ta aluse Eesti indoloogiale. Eesti ajalugu teab Schroederit kui Õpetatud Eesti Seltsi innukat liiget (hiljem ka auliiget), eesti usundi ja Kalevipoja muistendi uurijat.[1] Schroeder on avaldanud uurimusi ka soome („Soomlaste rahvaluule", 1901) ja läti („Ligho, refrään lätlaste suvise pööripäeva lauludes") rahvaluulest. XX sajandi alguses pühendus ta aaria mütoloogia, religiooni ja kultuuri rassipsühholoogilisele selgitamisele, mõjutades oluliselt H. S. Chamberlaini teooriat aaria rassi ülimuslikkusest.[2]

Schroederi mälestusteraamat heidab valgust tema tegevusele rahvusvahelise haardega õpetlasena. See on huvitav pilguheit peategelase teaduslikku kujunemislukku kui ka tema teaduslikesse sidemetesse, toonasesse „akadeemilisse turismi", mille ulatus ei jää sugugi alla tänasele, kuigi vahemaad läbitakse sajand hiljem nüüd lennukiirusel. Orientalism oli moes, sellest huvitusid nii luuletajad kui ka keisrid, kes võõrustasid oma õukondades teadlasi kogu maailmast. Plaanitust seiklusrikkamaks osutus Schroederi reis Stockholmi rahvusvahelisele orientalistide kongressile, mida võõrustas Rootsi kuningas Oskar II.

Jäägu Schroederi panus indoloogiasse mõne tulevase artikli hinnata. Äsja ilmunud mälestusteraamat avab selle mitmekülgse balti literaadi muidki tahke. Vaadelgem neist mõnda.

Kirjanik

Rohkem kui teadlane, tahtis Leopold von Schroeder olla luuletaja, kirjanik: „... elasin juba poisikesena, varase lapseea päevist peale, kirjanikuelu, mis tegi mind seesmiselt õnnelikuks ja rikkaks" (lk 45).

Alustanud õnnesoovisalmidega perekondlikeks tähtpäevadeks, pidas autor vajalikuks oma kümnendal eluaastal koostada teiste kirjanike eeskujul oma „Kogutud teoste" väljaande. Samal aastal sündis ka esimene näidend, tragöödia „Krahv Waltheri moondumine". Elu sundis autorit siiski valima teadlasetee, kuid ka tunnustus kirjanikuna ei jäänud tulemata. Esimeseks läbimurdeteoseks oli budistlik draama „Kuningas Sundara" (1876), mis jõudis Riia Linnateatri lavale (Leopold Adleri lavastuses 1890. a). Schroeder oli üks vähestest baltisaksa kirjanikest, kelle tükke mängiti kohalikes teatrites (üldiselt eelistati juba laval läbiproovitud autoreid). Ka luuletajana kuulus Schroeder baltisaksa kirjanduskaanonisse: tema luuletusi trükiti kohalikus ajakirjanduses (ka eestikeelses), ta on kohal balti luuleantoloogiates, tema teoseid arvustati siinsetes ajalehtedes ja ajakirjades.

Ka kirjanikuna köitis Schroederit aine, mida ta uuris õpetlasena. Paljud tema teosed on kirjutatud india motiividel (draamad „Dara või šahh Dšehan ja tema pojad", 1891 ja „Kalidasa Sakuntala", 1903, „Printsess Zofe", 1902, poeem „Templirüütel ja mägede laps", 1892), ta on avaldanud india luule tõlkeid ja mugandusi („Mangoõied", 1892). Rahvaluulehuvist on kantud polüneesia ja india tsüklid tema 1889. aastal Berliinis välja antud esikkogus „Luulet".

Schroederi luule kõige omapärasemaks suunaks on eesti ja läti rahvaluulest inspireeritud looming. Eesti rahvaluulest on innustunud baltisaksa luuletajad varemgi, kuid Schroeder üritab saksa keeles luua regilaulu, matkides regivärsi vormilisi vahendeid (riimita trohheilist värssi, kõlakujundeid, kordusi). Enam kui saja stroofiga „Koit ja Hämarik. Eesti muistend"[3] algab Bernhard Weberi 1904. aastal tehtud eestikeelses tõlkes nii:

Kas sa tunned Põhja öösid?
Vaikseid, õnnerikkaid tunda,
Millal suvi aasul asub,
Millal kaugel taeva sõrval
Helkiv eha, kumav koitu
Käsi käessa kallistades
Teine teista suudelevad?
Siis ep kohin kase okstes,
Jutusahin lepa lehtis,
Õrna õhtu-õhu sõudel
Wiljakõrred põllul kiikvad;
Kaugelt kostvad räägu hüüded,
Tasa sirtsud siristavad
Niidul loogus lehkav rohi
Magust lõhna lautab õhku.
Laulda tahan teile lugu,
Mida hall'pääd Eesti raugad
Suve õnnerikkail öödel
Laste-lastel' jutustavad ...[4]

Eesti rahvaluule vormilised võtted on mõjutanud tema luuletusi „Kevadine Emajõekallas", „Sügisene ennelõuna", „Torm", „Talvevidevik", „Laulja", „Jaaniõhtu", „Rukkirääk" jt.

„Sellele luuletsüklile on iseloomulik armastusega süüvimine mu kodumaa põhjamaisesse ilma, loodusesse ja rahvasse, iseäranis eestlaste ellu, muistenditesse ja müüdipärandisse. See, nagu ka paar hilisemat teaduslikku uurimust, võitis mulle sõpru eestlaste hulgas," kirjutab Schroeder mälestustes (lk 84). Tõepoolest, Schroederi luule on baltisaksa luule kõige julgem kirjanduslik lähenemiskatse eesti luulele.

Valutades südant kodumaa pärast, annab Schroeder Münchenis 1906. aastal välja kogumiku „Balti kodu-, võitlus- ja tröösti laule" („Baltische Heimat- Trutz- und Trostlieder"), kus kurdab tugevneva venestussurve üle, manitseb Venemaad mitte unustama baltlaste riigitruudust ja nende õpetajarolli Venemaa kujunemisel („Sonett Venemaale") ning palub saatuse hoolde jäetud saksakeelse Baltimaa säilimise eest. Ta kuulub nende baltlaste kilda, kes lootsid veel 1906. aastal Baltimaadel elavate kohalike rahvaste lepitusele ja venestusvastasele ühisrindele. Nii kõlab luuletus „Versöhnungstag" ehk „Lepituspäev"

Nun zur Versöhnung kommt zusammen!
Ihr Deutsche, Letten, Esten, kommt!
Löscht aus des alten Hasses Flammen!
Versöhnung ist's, die allen frommt!
Nun heisst's: vergessen und vergeben!
Uns allen, allen tut das not!
Nur dann blüht uns ein neues Leben,
Dann kommt ein neues Morgenrot!

Und nun nicht Herren mehr und Knechte,
Nein, Brüder, Menschenbrüder nur!
Reicht zur Versöhnung euch die Rechte,
Vor Gott, auf unserer Heimat Flur:
Sind wir nicht eines Landes Söhne,
Nicht eines Reiches Bürger all?
Der Ruf des Friedens übertöne
Des Hasses letzten Widerhall ....[5]

Schroederi looming ei jõudnud siiski üle Liivimaa piiridest. Idealistlik balti vaim ei sobinud kokku modernse meelsusega. Konservatiivset kirjanduslikku maitset reedab ka Schroederi kohalikus ajakirjanduses avaldatud kirjanduskriitika: „Inimesel, kes on kasvanud üles Goethe ja Schilleri, Homerose ja Shakespeare'i ideaalide vaimus, on vähe rõõmustav ülesanne lugeda või arvustada uuemat nn „ilu"kirjandust; kirjandust, milles Nietzsche ja Ibsen on kõige imetletumateks, austatumateks kangelasteks, uue, väidetavasti suure aja apostliteks, kelle ees peaaegu kogu maailm aukartusest kummardab," kurdab Leopold von Schroeder moodsa kirjanduse tutvustamise rasket ülesannet Baltimaade keskses kultuuriajakirjas Baltische Monatsschrift.[6]

Rahvuslane

Inimese ja õpetlasena oli Schroeder kõigepealt muidugi baltlane. Tema balti maailm on nagu üks suur perekonnaring, mis hõlmab Baltimaade saksakeelse, peamiselt aristokraatliku, omavahel sugulussidemetes seltskonna (von Schroeder, von Schrenck, Clodt von Jürgensburg, von Münnich, von Sivers, von Tiesenhausen, von zur Mühlen), kuid ulatub kaugele üle selle piiride: Moskvasse, Peterburi, Heidelbergi, Berliini, Kopenhaagenisse, Viini ... Chicagoni välja. Selle geograafia ühisnimetajaks on „balti", mis seob abielu- ja sõprussidemete kaudu ka vähesel määral „mittebalti" liikmeid. Kuid ka neid „õilistab" see, et nad ajavad balti asja või on neil mõni muu balti seos, mis saab eriti võõrsil tähendusrikkaks, kuivõrd taaselustab Balti kodumaa. Maailma väljaspool seda „balti ringi" peaaegu ei eksisteeri.

Kuigi Schroederi balti maailma võib kuuluda mõni sünnipärane eestlane (nt koolijuhataja Gustav Blumberg) või lätlane (õpetaja Dihrik), tähendab baltlus talle siiski kõigepealt sakslust. Kasvatatud Schilleri idealismi ja Treitschke (saksa-)patriotismi vaimus, kuulusid Schroederi Baltimaad saksa kultuuri ning kandsid kõige ehedamat saksa vaimu. Schroeder jagas paljude kaasmaalaste unistust, et Baltimaad saavad jälle kord saksa alaks.

Schroederi huvi eesti rahvapärimuse vastu ei ole kuidagi seotud selle maa kultuurilise või poliitilise tulevikuga. Esinedes küll mälestustes „eestlaste sõbrana", osaledes eesti laulupidudel (valituna peakomiteesse) kui ka jaanikutel, loodab ta sõbralikule koostööle kahe rahva vahel, seda siiski ühe kindlakäelisel juhtimisel. Eemalt (Schroeder elas 1894. aastast peale Austrias, esmalt Innsbruckis, seejärel Viinis) ei olnud siinseid arengusuundi võimalik adekvaatselt tajuda.

Mälestuste linnaks on Schroederile ikkagi Tartu, „see muusade linn Emajõe kaldal, Baltimaade vene ülikoolilinn, ümbritsetud eesti muistendi lummast, kujunenud tänu saksa vaimujõule säravaks kultuurikantsiks" (lk 15).

Jaani kirik, koolimaja selle kõrval, mis on isa ameti tõttu perele koduks, hilisem Veski tänava kodu, Blumbergi erakool, Senffi mägi vanatädi puuviljaaiaga, võimlemispeod Toomemäel, väljasõidud lähiümbrusse: Lemmatsisse, Mõllatsisse või Vasulasse, Pühajärvele, Valgutasse, Kongutasse, Kuustesse, Rõngu.

Schroederi Tartu keskpunktiks on korporatsioon Livonia, mille tähtpäevadega seotud pidustused raamivad mälestusi kronoloogilises ja emotsionaalses mõttes: Livonia 50 aasta juubeli tähistamine 1872. aastal on kantud nooruslikust vaimustusest ja ülevast peomeeleolust. Korporatsiooni 75. aastapäev 1897. aastal tundub pigem peiedena kui rõõmupeona: saksa ülikool, koos sellega balti korporatsioonivaim on määratud allakäigule.

Mõlemaks pidustuseks kirjutas Schroeder näidendi, mis leidis vaimustunud vastuvõttu – parimat, mis tema loomingule eales osaks langes.

Pere ja sõbrad

Schroederi mälestused ei esitle vaid autori individuaalset kujunemislugu, vaid elulugu, mis poleks mõeldav ilma teiste, lähikonna inimesteta. Peategelase looga paralleelsena kulgevad pereliikmete, sõprade, mõttekaaslaste lood. Autori suhtumine kõigisse, keda eluteel kohatud, on lugupidav, mõistev ja hooliv. Erilise armastuse ja austusega kõneleb autor oma abikaasast Lilly von Vietinghoffist, haritud, intelligentsest, loomingulisest daamist, kellelt koges Schroeder „täielikku, siirast ja vaimustunud mõistmist" ja toetust – olgu teadlase või luuletajana. See abielu tundub partnerlusena kõige moodsamas mõttes. Lilly von Vietinghoff pole Schroederile mitte üksi abikaasa ja sõber, vaid balti naise võrdkuju, kes ülla entusiasmiga on „seisnud ikka vaimustudes kõige suure, hea ja üleva eest, truult Balti-patriootiliselt meelestatud ning eraelus tulvil anduvat armastust ... Selliste naiste hingesuurust ei ületa kindlasti mitte mingisuguste meeste kangelasteod" (lk 263).

On veel teinegi naine, kes on väärinud omaette peatükki ses mälestusteraamatus. See on teenijanna Rosa, sõbralik, armastusväärne, ülla loomu ja originaalse mõtteviisiga tütarlaps, mitte tavaline teenija, vaid – isiksus, kes „kandis endas oma maailma, mis kiirgas elu loovalt väljapoole" (lk 298) ja kelle ütlemiste üle tunnustatud teadlane ja professor Schroeder korduvalt järele mõtlema pidi, nagu sellegi üle, et: „Jah, võitled ja võitled tolmuga eluaja ning lõpuks jääb ikka tema võitjaks, ja meist endist saab tolm!".

Aitäh Ilmamaale, et taas ühe Tartu mõtleja, mis sest et võõrkeelse, mõtteilmalt korraks tolm pühitud sai!

P.S. Tõlge oli üldjoontes ladus, lugemist häirisid siiski mõned arhaismid (õevane, aarja) ning paiguti ebatäpsed, kohmakad või stilistiliselt kohatud tõlkevasted. Eestikeelses väljaandes võinuks ära jääda 1921. aasta saksakeelse väljaande järelsõna, mis mõjub praegu anakronistlikult. Seevastu on kahju, et välja on jäetud algtekstis sisaldunud lisad (Schroederi bibliograafia, luuletused). Olgu siis siinkohal toodud veel üks katkend Schroederi regivärsilisest loomingust.

Talve hämarikutunnil[7]
Videviku hõlmas aasad,
Laiad laaned, tühjad nurmed;
Õhus pilvepõuest tasa
Lume udu-suled lang'vad;
Metsas hundid hulgal hund'vad,
Reinuvader hulub, haugub.
Tühja kesapõllu nõlval
Seisab künkal üksik talu,
Eesti mehe talutare.
Valge lumi katab katust,
Hõlekatust paksul korral,
Lasub õues, uste taga.
Tares aga soojalt ahjult
Paistab hele peeruvalgus,
Siin ep vana Eesti taati
Popsib rahus oma piipu,
Puhub tõsist juttu pojal',
Valge pääga Eesti poisil,
Kes ta jalgul aset võtnud.
Kangasteljel istub ema,
Kudub kirjut kirja kangast
Oma noorel' tütrekesel',
Et – kui priske peig kord ilmub,
Veimevakk siis oleks valmis.
Tütrekene noor ja ilus
Kudub sooje, pehmeid kindaid
Kingituseks pulmapiduks.
Ahju ääres istub rauka,
Peremehe vana ema,
Tukub pääga nokutades.
Kanakene leiva-astjal
Pistnud pääkse tiiva alla,
Und näeb soojast suve-ajast ...

1 „Eestlased kui vana indogermaani pulmakommete säilitajad", 1886; „Eestlaste ja mõne teise soome-ugri hõimu pulmakombed võrreldes indogermaani rahvaste omadega", 1894; „Germaani elfid ja jumalad eesti rahvapärandis", 1906, „Kalevipoja tekkeloost", 1891 jt.
2 H. S. Chamberlaini teos „Aaria maailmavaade" (1905) on pühendatud Leopold von Schroederile.
3 Leopold von Schroeder, Gedichte. Berlin 1889, lk 92–96, siin lk 92–93.
4 Tõlk Bernhard Weber. – Linda 1904, nr 43, lk 891–892.
5 *Nüüd tulge kokku leppimiseks, te sakslased, lätlased, eestlased, tulge! / Kustutage vana vihaleek! / Lepitus on see, mis kõigile kasuks tuleb! / Nüüd on tarvis unustada ja andestada! / Meile kõigile on see hädavajalik! / Ainult siis puhkeb meis uus elu, / siis tuleb uus koit! / Ja nüüd mitte enam isandate ja sulastena, / ei, vendadena, inimlastena / ulatage lepituseks käsi, / Jumala ees, meie kodumaal: / Kas pole me kõik ühe maa pojad, / ühe riigi kodanikud? / Rahuhüüd summutagu viimne vihakaja ...*
6 Leopold von Schröder, Neue Belletristik. – BM 1898 II, lk 168–179, siin lk 168.
7 Tõlkinud Bernhard Weber. – Linda 1903, nr 8, lk 137.

Hallid puumajad ja värvikad isiksused

Lea Leppik

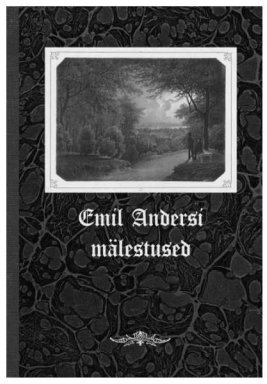

Tartu ülikooli raamatukogu kunagise bibliotekaari Emil Andersi mälestused. Tõlkinud Aira Võsa, toimetanud Heivi Pullerits ja Marge Rennit, keeletoimetanud Valve-Liivi Kingisepp ja Ellen Niit. Kujundanud Peeter Paasmäe. Tartu Linnamuuseum ja Elmatar, 2012. 112 lk.

„Midagi suurt ei ole ma maa peal saavutanud ega taotlenudki," kirjutab Tartu ülikooli raamatukoguhoidja Emil Anders ise oma mälestuste sissejuhatuses. Tõepoolest – ta töötas kogu oma elu Tartu ülikooli raamatukogus, alguses sekretäri abina, hiljem raamatukoguhoidjana. Pole ta silma paistnud ei prohveti, mässaja ega teadlasena. Ka oma mälestustes ei tee Anders suuri üldistusi, ei püüa arutleda kuigivõrd põhjuste ja tagajärgede üle. Ta hoidub andmast hinnanguid, mida võidaks tõlgendada poliitiliselt, aga ta on tähelepanelik registreerija ja osav kirjeldaja ning elu ja amet viisid teda kokku suure hulga omaaegsete silmatorkavate isiksustega.

Emil Anders sündis 1806. ja suri 1887. aastal ning kirjutas oma mälestusi viimastel eluaastatel, mistõttu need jäidki lõpetamata. Kirjutaja teeb küll väikesi ette- ja tahavaateid, kuid sidus jutustus lõpeb ära aastaga 1833, mil suri Emili isa Karl Anders. Mälestuste esmakordne ülliitaja, Andersi sõber ja Tartu ülikooli professor Leopold von Schröder lisas epiloogina lühiülevaate Emil Andersi elukäigust, iseloomustades teda kui „tundeajastu ehtsat poega", kelles pedantne korrektsus tegi edukalt koostööd poeetilise ja tundelise loomuga.

Andersi kujunemisaastad langesid ajajärku, mil Balti provintside ühiskondlikus mõttes tõrjus pietism välja ratsionalismi, valgustusliku kosmopolitismi asemele astusid aga romantilised rahvustunded. See üleminek on hästi jälgitav ka Emil Andersi mälestustes. Tema vanemate maailmavaade oli tugevasti mõjutatud valgustusest. Nimigi pandi pojale XVIII sajandi mõjukaima pedagoogilise teose, Rousseau' looduslähedust ja loomulikkust soovitava „Emile'i" järgi. Ema, vaese muusikaõpetaja tütar, kelle haridusest Anders ei räägi, oli uhke, et oli kõiki oma lapsi ise rinnaga toitnud, õmbles neile ise riided ja õpetas nad kuuendaks eluaastaks soravalt lugema.

Anders oli vähemalt kolmanda põlve haritlane. Tema juristist vanaisa oli Põhja-Preisimaalt Tartusse tulnud. Isast saame teada, et ta oli õppinud juurat Jenas, töötanud Viljandimaakohtu juures protokollijana, Tartu kreiskooli inspektorina ja Tartu ülikooli raamatukogu sekretärina. Isa vaimustus Voltaire'ist ja Rousseau'st, suhtus ratsionalistlikult kirikusse ega osanud oma lastele vajalikuks pidada ei jõulukuuske ega mingeid valmis mänguasju. Imetledes Napoleoni, oli ta Vene alamana ühtlasi siiralt keisritruu ja tegi kõik selleks, et parandada kohalike vene keele oskust. Kui paljud varasemad ratsionalistid pöördusid 1820ndatel pietismi ja hernhuutlusse, pilkasid isa ja kõik Andersite sugulased-tuttavad kiireid pöördujaid.

Noor Emil luges salaja Goethet ja Schillerit, hakkas tundma end sakslasena ega suutnud enam mõista oma isa kosmopolitismi. Põlvkondade maailmavaatelisel konfliktil ei lasknud tüliks areneda vaid tollaste inimeste kasvatus (ja küllap ka Andersi pehme loomus).

Andersi kirjeldajaanne on jäädvustanud mitmepalgelise tegelaste galerii: ta iseloomustab pikemalt oma õpetajaid nii kreiskoolis, gümnaasiumis kui ülikoolis, neile lisaks visandab ta pildikesi ka teistest omaaegsetest tartlastest ja muljet jätnud külalistest nagu raamatukogu sekretärid Petersen ja Leibniz, politseimeister Gessinsky, voorimees Koika, saunapidaja Lokkus, linnakirjutaja Zepernick, trükkal Schünmann, proua von Krüdener, kindralkubernerid Paulucci ja Suvorov, keiser Nikolai I, suurvürstinna Helena Pavlovna jt.

Värvikatele tegelastele pakkus tausta linn, mis koosnes tol ajal valdavalt ühekordsetest värvimata puumajadest, tänavad enamasti pimedad ja porised. Tähelepanuväärseks võib pidada Andersi märkust, et vene poisid võeti (kreis)koolist varakult ära, et nad isasid poes abistaksid, samal ajal kui eestlased lasid oma lastel sageli õppida kuni ülikoolini ja jõudsid sedakaudu aegamisi õpetlase või ametniku seisusse. Käsitööliste hariduspüüdlus viis Andersi arvates ka selleni, et ajapikku harvenesid Tartu tudengite tülid käsitöölistega, kuna käsitööliste tütred lootsid abielluda tudengitega. Siinkohal tasub meenutada, et XIX sajandi esimese kolmandiku linnakoolid lähtusid veel valgustuslikust ühtluskooli põhimõttest ja ühest kooliastmest teise oli tõesti võimalik sujuvalt üle minna. Hirm, et alamad seisused liiga palju haridust saavad, ja sellest lähtunud eri koolitüüpide seisusliku iseloomu süvendamine tuli alles sajandi teisel kolmandikul.

Mälestused annavad mitmekesise pildi XIX sajandi Tartu seltskonnaelust. Selles internetita maailmas pakkusid lõbu ja vaheldust väljasõidud, külaskäigud, rikkalik valik seltskonnamänge. Silmatorkav oli mardi- ja kadripäeva kombestik, mida märgitakse paljudes teisteski mälestustes ja kirjades. Kuigi avalik teater oli Tartus keelatud, harrastati seda enam koduteatrit, mõnikord üsna nõudliku repertuaariga.

Eraldi koha võtab mälestustes Võnnu pastoraat, kus Anders veetis oma suved. Pastoraati kogunes palju noori, aega täitsid laul ja näitemängud, karnevalid ja väikesed vembud jms. Tolleaegsel Võnnu pastoril, avarate kultuurihuvidega Eduard Körberil oli suurepärane raamatukogu ning isegi kodune harulduste ja looduskabinet, kus tähelepanuväärseim eksponaat oli pastori enda tehtud Jeruusalemma topograafia (ilmselt kolmemõõtmeline mudel).

Ülikooliajast (1823–1829) meenutab Anders vaimustusega juuraprofessoreid Dabelowi, Clossiust ja Neumanni, kes kõik olidki omal alal suurmehed. Enese tajumine sakslasena ei seganud Andersit sõbrunemast noorte venelastega, kes avasid talle uue maailma – Puškini ja teised tolle aja vene luuletajad. Järjekordne ere näide Tartust kui kultuuride kohtumispaigast.

Andersi maailm on literaadi maailm. Elu, mida ta kirjeldab, elas võrdlemisi jõukas haritud keskkiht: ametnikud, õpetlased, arstid, vaimulikud. Nähtavad ja nähtamatud seisusepiirid eraldasid neid aadlikest, gildidesse koondunud käsitöölistest ning kaupmeestest ja linna lihtrahvast. Suhteliselt väikesele arvule vaatamata oli selline haritlaseliit paljuski tollaste linnade tooniandja.

Emil Andersi mälestused toovad meile lähemale tubli tüki XIX sajandi Tartu kultuurilugu. Nende kirjapanekuga on tagasihoidlik raamatukoguhoidja saavutanud siiski midagi suurt. Algselt ilmusid mälestused saksakeelsena ajakirjas Baltische Monatsschrift (1892), terviktõlge eesti keelde on esmakordne. Tõlkija ja toimetajate koostöös on sündinud ladus lugemine. Raamat on varustatud illustratsioonide ja kommentaaridega, mis aitavad lugejal aru saada, kes on kes ja mis on mis, sest kahesaja aasta tagune aeg sisaldab palju sellist, mis seletusteta võib jääda mõistetamatuks.

Tegemist on esimese raamatuga Tartu linnamuuseumi sarjast, kus üllitatakse mälestusi XIX sajandi Tartust. Memuaarkirjandus selle Tartu kuldaja kohta on õige rikkalik, kuid kipub tänapäeval keelebarjääride taha jääma. Tartu linnamuuseumi algatus on seega igati mäluasutuse vääriline ja lugejal tasub huviga oodata järge.

Enne minekut natuke natslust

Kaarel Tarand

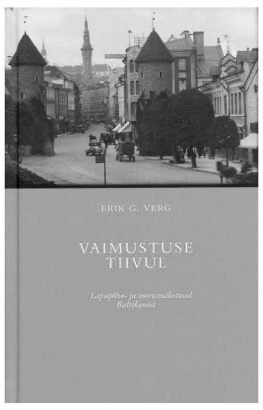

Erik G. Verg, Vaimustuse tiivul. Tõlkinud Iris Assad, toimetanud Piret Kuusik, keeletoimetanud Kairit Henno. Kujundanud Angelika Schneider. Nornberg&Co, 2012. 352 lk.

Tähele panemata, millega „saksa episood" Eesti alal lõppes, võitleb meie akadeemiline üldsus innukalt hoopis selle probleemi või õnne praeguseks 800 aasta taguse alguse üle. Mis sest, et lõpp 1939. aastal oli nii lõplik kui üldse saab olla ning juba sellele eelnenud baltluse pikk hääbumise periood, eestlaste võidukas Vabadussõda ja omandireform ning Eesti riigi loomine võinuksid kokku anda küll piisava põhjuse ja aja leppimiseks kogu sajandeid väldanud saksa-eesti kooseluperioodiga. Kõigega, mis on ajalugu ja mida ei saa tagantjärele muuta.

Baltlaste (või baltisakslaste) oma pilguheite päris viimasele vaatusele pole eesti keeles just ülearu palju. Tsaariaegne venestus – ja venestati ju kõike, mis liikus ja hingas, mitte ainult eesti talupoegi – ja selle mõju Baltimaade sakslusele on paremini kaetud nii mälestus- kui ilukirjandusega. Eriti Siegfried von Vegesacki 2009. aastal eesti keeles ilmunud „Balti tragöödia" annab kõikehõlmava pildi siinse juhtiva rahvusvähemuse võimete ja võimaluste allakäigust tsaariaja lõpul (Liivimaal). Kuidas aga nägid oma rahvakillu saatust need, kes hiilgeaegu polnud kogenud, need, kes sirgusid vähemuse liikmetena noortes rahvusriikides Eestis ja Lätis, selle kohta on kirjavara vähe. Teadagi, tegu oli ju põlvkonnaga, kes sünniaastakäigust johtuvalt sõdis kaotajate poolel ning oli seega Euroopas igaveseks ajaks natsionaalsotsialismi käsilasena ära neetud.

Erandeid siiski on ja Tartu kodanlaseperes 1919. aastal sündinud Erik Gunnar Verg (algselt Werg) on üks neist. Temagi kõhkleb, kui oma 1995. aastal kirjapandut sisse juhatab nendinguga: „Kes küll tahaks, et teda tembeldataks vanaks parandamatuks natsiks või, mis näib mulle veelgi hullem, kasvõi ainult paigutatakski tänapäevase neonatsliku inimrämpsu lähedale" (lk 12).

Vergi mälestused lõpevad põhiosas (hüppeid hilisematesse aastatesse tuleb tekstis ette) just koos natsismi lõpuga Euroopas aastal 1945. Kõige parema kinnituse sellele, et hoolimata teismelisena tehtud lendudest „vaimustuse tiivul" pole temas väärikas inimene kunagi kaotsis olnud, annavad need leheküljed tema mälestustes, kus ta targa tagasivaatajana iseenda ja eakaaslaste lihtsameelsust ja fanaatilist õhinat kurjusega kaasajooksus analüüsib. Soojalt, heatatahtliku üleolekuga, aga ka ausa vabandusega kõigi ees, kellele tahtmatult kannatusi põhjustatud.

Kui Verg jätaks tegemata viite oma esivanematele, esindaks ta oma tegevuse ja vaadetega Eesti kultuurautonoomiaga võimaldatud saksakeelses kultuuris kõige puhtamat sakslust. Kuid viide on: „Eesti Vabariigis kanti rahvus isikudokumentidesse. Meie kõigi omades seisis: sakslane/sakslanna, kuid põlvnemise järgi olid Wergid ja Minnerid kindlasti pesuehtsad eestlased. Ükski sakslane poleks kunagi oma lastele nimedeks valinud Maret, Truuta või Liisa" (lk 19). Tõepoolest, IT-eelsel ajal pole autoril olnud võimalust oma sugupuud detailsemalt uurida, kuid kiirkontroll rahvusarhiivi Saaga keskkonnas vaadeldavate kirikuraamatute järgi kinnitab, et Erik Vergi mõlemad vanaemad (sealjuures omavahel õed) on Torma-Laiuse piiriala vabadiku ja hilisema kõrtsmiku Mihkel Minneri tütred, kes aga täisealistena linnadesse siirdunud ning oma lastest sakslased kasvatanud.

Õpetlik ka meie tänapäevas. Nii kiiresti see käiski, sotsiaalne mobiilsus ülespoole koos kiire keelevahetuse ning sellega võimalikuks saanud karjääriga. Autori isa, Äksi poolt Tartusse kingsepaks ja hiljem postiametnikuks tulnud eesti talupoja Vidrik Wergi poeg Carl Ludwig oli Pihkvas juba vabrikudirektor ja lugupeetud sakslane.

Vergi mälestustele heaks paralleeltekstiks on tema eakaaslase ning hilisema Saksamaa diplomaadi Berndt von Stadeni „Mälestusi kadunud maailmast" (eesti k Hanna Milleri tõlkes, Huma, 2004. 168 lk). Põlise aadlisoo tugeva identiteediga järeltulija ning kodanliku lihtrahva hulgast võrsunu maailmapilti ja väärtushoiakutesse toovad äkilised nn emamaalt pärit välismõjud kiiresti olulise vahe sisse. Von Stadeni kaks semestrit ülikooliõpinguid Bonnis 1938/39 panevad ta vabadust ahistavaid natsionaalsotsialiste põlgama, Vergi suvine osalemine Breslaus Saksa võimlemis- ja spordifestivalil (1938), kus sai füürerist endast kümne meetri kauguselt mööda marssida, andis ta patriootilisele vaimustusele tiivad.

Von Staden ja Verg on nagu mustertõestus väitele, et iseseisvasse Eestisse jäänud väike saksa rahvusrühm (mõniteist tuhat inimest) polnud ei ühtne ega isegi radikaalsemas osas ülearu Hitleri-meelne. Ühed püüdsid rohkem kohaneda Eesti riigiga, teised Saksamaa kui jõuallika soovidega. Ajastule iseloomulikult vermiti noorsoo vaateid hoolega mitmesugustes noorsooühendustes. Eestisaksa noorte keskne ühing oli (juurtelt pigem skautlik kui hitlerjuugendlik) Baltisaksa Rajaleidjate Korpus. Verg ja von Staden kuulusid sinna eakaaslastena samal ajal ning huvitav on kõrvutada nende hinnanguid toonasele noorsootööle ja selle juhtidele (Vergil lk 149–178, von Stadenil lk 112–121). „Ideoloogia, mida Saksamaalt aina rohkem „imporditi", valmistas mulle raskusi," nendib von Staden muidu toreda noorsooühingu kohta (lk 116). Verg aga jutustab õhinal: „Me vajasime väljamõeldud vaenlasi. Ja väikekodanlased – need olid kõik teisitimõtlejad. Need olid täiskasvanud, kes ei osalenud meie liikumises. [---] Väikekodanlased olid ka eakaaslased, kes tantsisid meelsamini „neegritantse" kui valsse, riietusid nagu kupeldajad või kandsid juba viieteist-aastaselt pikki pükse, nagu ka täiskasvanud, kes manitsesid, et meie tegemised ei lõpe hästi" (lk 174). Üks suhtub tähtsamatesse noortejuhtidesse reserveeritult, teine imetlusega jne.

Kokkuvõttes ei muutnud see kõik muidugi midagi, peaaegu kõik 1919. aastakäigu noored mehed sattusid sõtta ning see, kuhu ja keda tapma, oli juba loterii. Nagu ka see, kuidas ja kelle kontrolltsoonis sõjast väljuti. Erik Verg väljus osavalt ja õiges tsoonis, jäi elama rahulikku Läände ning realiseeris end aastakümneid viljaka ajakirjanikuna. Mälestusteraamat aga pole kirjutatud Saksamaa üldauditooriumile, vaid baltlastele ja nende järeltulijatele, et need saaksid paremini mõista, mis juhtus nende eelkäijatega teismeeas, kuidas jõuti viimaste suurte tapatalguteni Euroopas ja kuidas neist edaspidi hoiduda. Eesti lugejale annab aga endise kaasmaalase saksa pilguga ülevaade eluolust sõjaeelses Eestis väärt lisateavet selle kohta, kuidas üks rahvuskild saab teiskeelse enamuse seas edukalt toimida, kui traditsioonid ja vaimustus kannavad.

Jääteed mööda teise auku

Kätlin Kaldmaa

Maarja Kangro, Dantelik auk. Toimetanud Kajar Pruul, kujundanud Jan Paav, illustreerinud Kirke Kangro. Eesti Keele Sihtasutus, 2012, 142 lk.

Elo Viiding, Teised. Kujundanud Ly Lestberg. Tuum, 2012. 174 lk.

Tiina Laanem, Õnnelik jää. Pegasus, 2012. 156 lk

Palju on räägitud sellest, et 2012. aasta oli eestikeelsele romaanile suurepärane ja ilmus nii palju häid verivärskeid teoseid, et hakkas kohe üle ääre kobrutama ja ajas natuke hirmu peale, sest eks me kõik ju tea, et pill tuleb pika ilu peale. Nende romaanide taustal paistab hästi silma kolm novellikogu: Maarja Kangro „Dantelik auk", Tiina Laanemi „Õnnelik jää" ja Elo Viidingu „Teised". Neid kolme järjest lugeda on nagu kukkuda ilmatusse auku, kus üksteise järel lendad läbi teravate nugade, põrkled kivilt teisele ja kukud kergetele sulgedele, mille sees on peidus salajased ogad.

Noad

Teravaid nugasid esindab Maarja Kangro teine novellikogu „Dantelik auk", kus eelmisest enam puuritakse teemat, mida tähendab olla kirjanik. Raamatu seitsmest novellist kuus on varem kirjandusajakirjades ilmunud, nõnda et tõeline uudisväärtus seisneb nende lugude ühtede kaante vahele saamises.

Kangro vaatleb kirjanikku mitme külje pealt. See seguneb isikliku elu ja kirega, enamasti küll selle viimase puudumisega. Ta jälgib olukordi terava humoorika pilguga kõrvalt, tungib napisõnalisusest hoolimata tegelaste sisse, nõnda et need muutuvad natuke saamatuks, ehkki nende püüdlused parema – elu, enda? – poole ei kao kusagile. Õhus hõljub resignatsioon, tüdimus, ehk isegi teatav XXI sajandi dekadents. Kõik on kunagi kusagil olnud.

Nii viib kogu uus novell „Klaasnuudlid" lugeja kirjanike loomemajja, kus toimub ühine õhtusöök. Jutustajal õnnestub valmis saada ülekalakastmestatud klaasnuudlid krevettide ja kanaga, nõnda et intriig keerleb põhiliselt tema enda mõtetes ümber selle, kas ja kui palju keegi neid sööb. Vahele mõned mõtted loomemaja ja seksuaalelu ühendamisest ning pahaaimamatut kirjanikku tabab kalakastme ja küüslauguhaisu rünnak, mille vastu võiks ehk aidata tavaline sidrun. Klaasnuudlid omandavad aga kättemaksuks vampiirlikud mõõtmed.

„Saluudis", mis on paljude kirjanike lemmik selles raamatus, sureb ainus kirjanikuga kohtuma tulnud külaline ja tänu teel saadud trahvile jääb kirjanik kokkuvõttes omadega kahjumisse. Väga iseloomulik on seegi, et külalisel on tegelikult täiesti oma agenda, millel pole kirjandusega suurt pistmist, ja lihtsasti võib jääda mulje, nagu oleks Lembitu surm kuidagi kirjaniku süü.

„*Chick lit* ja tõlkekristused" toob välja sildistamise teema – kui lihtne on naissoost kirjanikku tituleerida *chick lit*'i kirjutavaks autoriks. Solvumine on tõeline ning kättemaks ei jää tulemata: kirjanduskriitik leiab kurja surma. Kirjandusliku. Põnevust lisab loole asjaolu, et kirjanduskriitik ja kirjanik on olnud armusuhtes, nii et tagamaade rägastik muutub aina läbipääsmatumaks. Kirjanduslikus plaanis lisavad sellele novellile väärtust mõtted tõlkimisest ja kirjastamisest laiemalt, sisse tuuakse selline mõiste nagu halastustõlge, mis halastusseksist nii väga ei erinegi. Üks kahju kõik.

Kangro novellide pealtnäha humoorika ja teravmeelse kardina taga kummitab see, mis on juba olnud. Kirg Marco vastu on läbi ja reis Islandile kihva keeratud, lisaks oma suhetele on läbi ka saksa turistide oma, kauget külalist tabab kuri viirus, armastus on läbi ja (endised) armukesed igavad. Kõik on kogu aeg läbi.

Ja lõpuks on natuke kahju, et Islandil nii halvasti läks, aga vähemasti tuli sellest kogemusest üks korralik dantelik auk.

Kivid

„Teised" on teistsugused. Elo Viidingul ei jää kivi kivi peale – eesmärk on jõuda põhjani välja, põhjusteni välja. Viidingu teised on allajääjad, kaotajad, need, kes vaatavad elu akendest sisse siis, kui pidu särab sees. Iseendalegi tunduvad nad vähem või rohkem **teisena**.

Kõige karjuvamalt tuleb see teisesus välja niminovellis, kus paralleelselt jookseb lugeja ees kahe õe elu. Üks neist igatepidi edukas: hea töö, abielu, laps, enesekindlus, veendumus oma tegude ja eluviisi õigsuses. Ja teine õde, ema jälgedes elav naine, õnnetu, üksik, kes valab oma õnnetu teine olemine välja terapeudi juures, kusjuures tundub, et isegi psühholoogil on teda igav kuulata. Ta otsib põhja, otsib algust, õigustust iseendale ja õigustust õele, ja mida edasi ta oma olukorra kirjeldusega läheb, mida sügavamale ta oma perekonna ja enda loos jõuab, seda enam saab selgeks, et ta on asetanud end sellesse olukorda ise, keeldudes elamast omaenese elu ja leides õigustuse minevikus, katkestamata kord loodud negatiivset ringi.

Toredat kahepoolset vaadet teistele pakub raamatu esimene novell „Oleme muutunud paikseks", kus ühelt poolt kõneleb korralikku elu elav naine korteriühistusse kuulumise rõõmudest ja muredest ja teiselt poolt vaatleb tema murelikku olekut mureliku pilguga (peaaegu) kodutu naine. Kumb neist on esimene, kumb neist on teine?

Turgutava elavuse ja toreda puändiga astuvad raamatust läbi tähelapsed ning viimases novellis saab iseendagi silmis teiseks kena tütarlaps, kes ei suuda oma kehaga toimuvat endalegi ära selgitada, saati siis veel elukaaslasele. Nõrgaloomuliste hormonaalhäirete all kannatab aina enam ja enam mõlemast soost inimesi ja selles ei pruugi olla midagi traagilist, ometi kaovad selgitused eestlaslikesse suhtlusraskustesse. Lihtsam on olla teine, lihtsam on lasta oma kehal olla iseendalegi teine.

Viiding oskab näidata inimesi, kes elavad justkui kardina taga. Või elame ehk kõik kardina taga? Kartes ja samal ajal kardetut oodates, ennast seeläbi maailma eest lukustades. Hirmutav on see perspektiiv: uurid ja puurid ja sorgid ja torgid, aga ikka kükitad oma teisesuse mülkas ega taha või oska sealt välja tulla. „Teised" on kahtlemata kõige tõsisem raamat neist kolmest.

Suled

Tiina Laanemi „Õnnelikus jääs" on uudisväärtust juba omajagu: raamatu üheteistkümnest loost ainult neli on varem ilmunud. Kahe romaaniga lugejaid kogunud Laanem on uute lugude esitamiseks novellivormi osavasti ära kasutada osanud. Siit puudub Kangro ja Viidingu raamatust tuttavaks saanud terava lõikega keel, ent see ei tähenda leebust ega kergust. Kui Laanemi tegelased kuuluvad mõnda ühiskonna gruppi, võiks see olla edukad inimesed. Erinevalt Viidingu kaotajatest on nemad eluvõitluses võitjate poolel, vähemalt näiliselt: „Õnnelik jää" pakub läbilõike end viimase paarikümne aastaga üles töötanud inimestest. Need inimesed elavad meie seas, võib-olla kohtume nendega iga päev, võib-olla oleme isegi need inimesed. Töönarkomaan härra H., kes ei ole peaaegu kunagi puhkust võtnud, usin proua Pall, kes valitseb alluvaid hirmu ja armuga, mõisa soetanud ajaloolane, masse meelitanud meisterkokk, korraks Suurest Õunast Eestisse ilutsema tulnud fotograaf, firma usina tööga üles töötanud koolitajad jne, jne. Kes ei teaks mõnd näidet sellistest tegelastest päriselus? Laanem astub nende inimeste ellu pöördepunktil, hetkel, mil mingi vägi hakkab inimese elu teises suunas vedama. Kirjanik

Metafüüsiline mesilane

Maimu Berg

Maarja Kangro, Dantelik auk. Toimetanud Kajar Pruul. Illustreerinud Kirke Kangro, kujundanud Jan Paav. Eesti Keele Sihtasutus, 2012. 142 lk.

Panin Maarja Kangro „Danteliku augu" kõrvale ja mõtlesin, et kui õige saadaks Rui Zinkile Facebookis sõbrakutse. Mis siis minulgi on Saul Bellow' või, taeva pärast, Matt Groeningi vastu? Täiesti vastupidi. Meil oleks ehk Ruiga veel rohkem ühiseid huvisid, oleks, millest muljetada.

Kasvõi „Dantelikust august". Ma püüaksin seda talle oma kohmakas inglise keeles ümber jutustada, enne kui need novellid portugali keelde tõlgitakse. Aga mismoodi ma seda ümber jutustaksin? Ütleksin, et Maarja Kangro novellid balansseerivad seal kuskil sürri ja „pärise" piirimail? Kas tõesti võiks nii labase jutuga Ruis mingitki huvi Maarja vastu äratada? Võibolla läheks tal kõrv natuke kikki, kui teataksin, et Maarja temale viitab? („Kõik kirjutavad, tema loos pealegi väga hästi, mis on eriti õudne", lk 100). Professorile peaks ju CV seisukohalt kasuks ka Lissabonis tulema, kui teda peaaegu tsiteeritakse, mis siis, et ilukirjanduslikus teoses ja keeles, mille puhul Maarja pakutud halastustõlge ja „Your Own Personal Translation Jesus" (lk 103) on igati teretulnud lunastajad.

Ah, mis ma ikka keerutan ja ennast huvitavaks teen, ütlen parem halastamatu otsekohesusega välja, et küll ma nautisin seda „Dantelikku auku", (enese)iroonilist segu huumorist, satiirist, sarkasmist, võrdluste rabavast leidlikkusest, mis haarab nii, et mis siis, kui jutt – traditsioonilise lõpu ootuses mõnikord poolikuks jääb nagu „Giulio ja Leedu küsimus". Või tegelikult, kui käid öösel välgu valgusel ujumas ja naased tühjale rannale ning oma auto juurde, mille kõrvale on tekkinud „must Chevrolet' furgoon" (lk 74), siis on see ehk pigem krimijutu algus või jätk kui novelli lõpp. Käib nagu plõksatus ja vaatad uskumatu, klassikaliste lõppude peale mihkliks treenitud silmaga valget poolelijäänud lehekülge ja mõtled: aga mis edasi sai? Kas Giulio lämbus ülemiste hingamisteede kohutavasse nakkushaigusse kasvõi selle eest, et julges Kanti leedukaks pidada? Oleks talle paras ja mingu sama teed ka näiteks need, kes eestlaste muistse vabadusvõitluse peale laias kaares ... või Eesti rahva väljasuremist suure suuga ... või need, kes ei kaitse tõsiseltvõetavalt Eesti maalammast, Eesti hobust ja Saaremaa robirohtu. See on tegelikult väga napp loetelu nendest, kes võiksid dantelikus augus väävlivees pehmeks keeda. Piinlikkuseni. Ja Silveril oleks loos „Chick Lit ja tõlkekristused" ikka ka võinud päriselt bussi alla jääda lasta, see hakkas juba nii kenasti jooksma, see vereloikude asi.

Aga ikkagi, mida ma siis Maarja Kangro raamatu juures nii kangesti veel nautisin?

Kindlasti dialoogi. Omal ajal oli kombeks ülistada Hemingway nappi dialoogi, seda hakati ka eesti kirjanduses matkima. Kuidas ta kellelgi õnnestus või õnnestub, aga Kangro dialoog on meisterlik, kasvõi näiteks nimiloo lõpus. Muide, mina olen päikeseloojangu kuulsat rohelist kiirt näinud, selleks tuleb ainult pisut silmi kissitada, aga alati see ka ei aita.

Arendasin „mõttekäiku, et ohverdada vabadus huvitatuse eest" (lk 10), laiendasin seda ajaloole, poliitikale, perekonnaellu ... Saigi päris huvitav.

Jälgisin põnevusega vanapaari õrritamist, mis kahele mõeldud homaariportsu allakugistamise järel päädiski tõdemusega, et „Üksik sulistaja oleks lollakas" (lk 36).

Kujutasin naljaga pooleks ette seda, et Janale „meeldis naisi kujutada veriste metsroosidena tsementhallil taustal" (lk 45).

Irvitasin, tehes kaasa kogu seda jahmerdamist luuletaja koju tunginud žüriiga, kes peapreemia andis siiski Paul Kassile, „abstraktset keeleluulet ja vormieksperimente" armastavale loovisikule (lk 54).

Veel rahustas ja rahuldas mind meile kõigile nii lihtsalt kättesaadav võimalus kirjutamata olla, viidates endale kui „kirjandusökoloogiliselt teadlikule inimesele" (lk 100).

Ja kogu nn loomemajade õhustiku kujutamine. Me muidugi teame kõik, milleks loomemajad head on (ja nad ju ongi, ka muidu üsna skeptiline Z klõbistas seal kohusetundlikult arvutiklahve) ning ümberringi on inimesed: „Kenad, tundlikud, delikaatsed, intelligentsed, ja ilmselt ikka elus kannatanud. Nendega saab üles ehitada tõeliselt tolerantset, pluralistlikku ühiskonda, kus keegi ei tunne end tõrjutuna" (lk 89). Ilmselt just selliste inimeste suletus loomegetosse tekitabki tahtmise teha seal midagi, mis kogu selle nunnu õhustiku ära mürgitab, või siis langeda personaalsesse hüpohondrilisse soolamürgi hirmu, nagu see juhtub Z-ga.

Z on kogumiku kahe novelli peategelane, aga temast tasuks ehk romaan novellideski kokku panna. Muidugi lisab Z puhul esialgu väikest võbinat ka see kuulus soo puudumine eesti keeles, mis aga paraku ei tähenda selgete klišeede puudumist. Kui ikka Z silmitseb loomemaja resideerijate nimekirja lootuses, et „suuremas loomemajas võis vabalt juhtuda, et sai ka keppi teha" (lk 81), siis arvab tõenäoliselt üle poole lugejatest, et Z on muidugi meesinimene.

Maarja Kangro lõpetab oma jutukogu enam kui pessimistlikult. Kirjanik Rebane on autoga kihutanud, et jõuda õigeks ajaks maaraamatukokku lugejatega kohtuma, ning politseinik Petersoni ja tema poninäolise kolleegi käest kiiruse ületamise eest trahvi saanud. Raamatukogus ootab teda tumeblond raamatukoguhoidja Helen, kelle „kena väljanägemine tekitas Rebases heldimust" ja kes on just hakanud „andragoogika magistrit tegema" (lk 127-128). Selge see, mida sa vananevas ühiskonnas ikka targemat teed. Nüüd ootavad Helen ja Rebane koos lugejaid. Lõpuks, pooletunnise hilinemisega, ilmub üks ja ainumas lugeja, „tihasenägu" Lille Lemps, vanamees, kes tegelikult tuli pigem mingi vana segase kurameerimisloo pärast kirjanik Rebase emaga, ja kes jutu lõpus sureb, vaatamata sellele, et Rebane püüab

ei avalda arvamust ega mõista hukka. Kirjanik jutustab lugusid.

Nagu näha, on tegelaste ampluaa Laanemi novellides lai ja külluslik, nende elukogemus sageli kadestamist väärt. Nii mõnigi neist on juba käinud kas tipus või põhjas ja saabunud on revolutsiooniline hetk: vanamoodi enam ei saa ja uutmoodi veel ei oska. Läbiv joon nende inimeste juures on läbipõlemine, ühel või teisel moel. Sinnani see kakskümmend aastat rabamist üldiselt viib, sellest räägib psühholoog ja hoiatab raadio. Kellel juhtub see koduses, kellel töises miljöös, ja millega lõpeb, ei ole täpselt ennustatav. Nagu eluski. Mõnel puhul küll ületab fantaasia igapäevaelu võimalikkuse piirid – kui tihti ikka inimesel saba taha kasvab –, aga seegi on ju tegelikult kujund, kunstiline liialdus, samamoodi nagu see jäägi, mis salasõnade mõjul sööjad õnnelikuks teeb. Inimestel ei ole lihtsalt kunagi millestki küllalt. Alati on vähe ja vähem ja veel vähem.

Tühisuste tühisuse parim näide on „Ood õhule ja vahule", mis kujutab endast fotograafi ja stilisti dialoogi teemal „Kuidas pildistada loodust ehk kuidas seks pilti saada". Paaril leheküljel. Suurepärane lühinäidend. Soovitan lugeda valjul häälel. „Ooo, mul tulevad külmavärinad!"

Lõppmärkus žanri teemal

Nagu viimastel aastatel aina enam, kerkib siingi üles žanriteema. Tiina Laanem on oma raamatu sisu määratlenud novellideks ja lühijuttudeks. Sellest väikesest detailist on näha, kuidas ümbritseva keele vahetus omaaegseid kindlalt paigas olnud žanre kõigutab. Novell sai kunagi nime prantsuskeelsest mõistest *nouvelle*, mis romaanile vastukaaluks on jutustav lühivorm, aga et inglise keeles tähistatakse sisu poolest sama asja sõnapaariga *short story*, räägitakse viimasel ajal ka eesti keeles aina enam lühijuttudest. Harvad pole juhused, kus ingliskeelne romaan ehk *novel* tõlgitakse eesti keeles juba novelliks, mida see sarnasest kirjapildist hoolimata ei ole mitte. Nii et novelli ja lühijutu vahe on tegelikult sama mis turundusel ja marketingil. Seda ei ole. Novell võib vabalt olla niihästi lühike kui ka pikk, nii annavad näiteks ingliskeelsed *short story*'d teinekord lausa lühiromaani mõõdu välja. Lühiromaan on aga juba omaette teema. Novell on novell. Huvitab see üldse enam kedagi?

vanamehele suult suule hingamisega elu sisse puhuda. Ei ärka ellu.

Siit edasi ei ole viimse lugeja surma tõttu ilmselt enam suurt põhjust kirjutada ka ning selle looga „Saluut" Maarja Kangro „Dantelik auk" ka lõpeb. Kirjanikule jääb võimalus hakata näiteks laibaauto juhiks, et ometi kord „teha tööd, mis on vaba lootuse painest" või „Olla lõplik ja kõige suurem matrjoška kest, mille sisse mahuvad lõpuks ikka kõik teised" (lk 140).

Teel raamatukokku, kui on veel lootust lugejatele, silmitseb Rebane (heldimusega? muigega? lootusega?) oma raamatute selgi, „mis kotist paistsid". „Need olid ilusad, midagi ei saanud neile ette heita. Hõrgult intelligentsetes värvides, õhkasid selgust ja erootilist nukrust" (lk 124).

Seda kõike on kirjanik Kangro raamatutes ka, aga selgus on tembitud vägagi erinevate võtete ja emotsioonidega ja erootilist nukrust tasakaalustab mõnus iroonia, mis kõneleb pigem heast huumorimeelest, teravast pilgust, kobedast eruditsioonist ja kindlasti ka sügavusest, mitte kurjusest või küünilisusest.

Arvustajal ei ole Maarjaga kerge, Maarja naerab oma raamatus juba ette mõnusalt välja kõik need trafaretsed epiteedid, mida kriitika kirjaniku loomingu iseloomustamiseks aegadest aegadesse on kasutanud. Seal on tal luuletaja Dave'i puhul muu loetelu hulgas ka „metafüüsiline mesilane" (lk 111). Metafüüsiline? Miks mitte. Mesilane? Aga see on ju nii sümpaatne loom ja nõelab ka kui vaja. Või kui tahab.

Ja veel, hea, kui kunstnik on n-ö omast käest võtta. Kirke Kangro illustratsioonid annavad tema õe raamatule rahuliku ja selge mõõtme, mis peaks rahuldama neid, kes seda tekstist üles ei leia.

Emotsionaalne esindusluule

Andra Teede

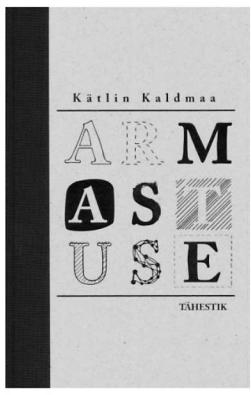

Kätlin Kaldmaa, Armastuse tähestik. Kujundanud Lilli-Krõõt Repnau. NyNorden, 2012.

Kätlin Kaldmaa on Eesti PEN-klubi esinaine, tuntud tõlkija, kriitik ja kirjanik, kelle rahvusvaheline sarm on möödunud aastal üllitunud luulekogus „Armastuse tähestik". Juba Kaldmaa teose pealkirjas on midagi internatsionaalsusele omast: sõna „tähestik" viitab organiseeritusele, mida *check-in*-lennuk-passikontroll-metroo-rongijaam-pilet-maailma-lõppu endas kannab. Hea on, kui asjad, koodid ja kaardid, ja emotsioonid ja luuletused, on organiseeritud, parem veel kui suisa tähestiku järjekorras. Pealkirja esimene osa, kõige klišeelikum, vihatuim, jumaldatuim ja kirjutatuim sõna „armastus" kannab endas kogu seda arusaamatust, mis ühes luuletajas olema peab. Olgem ausad, luuletaja ei ole kunagi (oma peas) organiseeritud, järjestatud ja mõistetud.

„Armastuse tähestik" ongi paljus selline kahepoolne raamat. Kaldmaa pakub välja segaseks kippuvad poeetilised kujundid nagu „Valguse ja valguse vahel / plaksatavad pimeduse aatomid" (lk 19), veidrad lood tähtedest: „Kes teab, kuidas orbiidid / paksus ja raskes tumedustihkes / kaarduvad, naalduvad / ja mis juhtub, kui M13 / kohtub P328-ga" (lk 71), ning ebamugavad tõdemused oma eraelust: „See mees, kellega ma mitu aastat magasin, / vihkab mind, / ja see, kellega aastate eest / ühe korra magasin, / ei saa minuga ühes ruumiski olla" (lk 63). „Armastuse tähestikus" on maagilist realismi: „/.../ armukesel on kuuliauk / käsivarres. / „See on hea koht," / naerab ta, / „kus jalutama minnes / sigarette hoida"" (lk 12) ja nukrat igapäeva: „mu armsam nutab mu selja taga, / kui on viimane õhtu ja hommik meid lennuki peale paneb" (lk 42). Sellele annavad tasakaalu hästi konkreetsed ja väga proosalikud lood ning, mis veelgi olulisem, peaaegu ametlik esindusluuleraamatu funktsioon.

Ma räägin esindamisest, sest tegemist on ilusa, kompaktse, Lilli-Krõõt Repnau stiilselt toimetatud ja, mis põhiline, peaaegu poolenisti ingliskeelse raamatuga. Ilmselt on see just Kaldmaa väga paljus Eestist väljapoole suunatud karjäär, mis aitas „Armastuse tähestiku" muuta rahvusvaheliseks teoseks, mille 43st luuletusest neli on paralleelselt eesti ja inglise keeles ning veel üheksa ainult inglise keeles. Samal ajal ei ole tõlgete ja otse inglise keelde kirjutatu valik üldse juhuslik, kvantiteet ei ületa kvaliteeti. Paistab, et on hoolega kaalutud, missuguseid luuletusi ainult eesti keeles hoida: nagu peidetuks, rahvusvahelisusest väljaspoole jäävad tema armukeste-lood, tema tütar ning tema kõige isiklikumad ja haavatavamad osad. Mina ei oska küll nimetada palju teisi eesti luuletajate originaalraamatuid, mida oskab nii suures mahus põhimõtteliselt terve maailm lugeda, nii et Kaldmaa on leidnud endale väga toreda esinduskirjaniku niši. PENi juhilt ei ootakski mitte midagi muud.

Laias laastus saab jagada „Armastuse tähestiku" luuletused kahte (väga tinglikusse) gruppi: on üldisemad, sümbolistlikumad, hajusamad „niisama" luuletused ja on konkreetseid lugusid rääkivad, konkreetseid kohti meeles pidavad reisikirjad. „Võib-olla ka huvitavam näide sellest on luuletus „Armastuse geograafia", kus ma olen luuletuse sisse pannud läbi armastuse kõik need kohad, kus ma ühe aasta jooksul olen käinud, ja see nimekiri tuli üllatavalt pikk, kahelehekülje luuletus sai kokku," arutleb Kaldmaa Vikerraadio saates „Kultuurikaja". Ometi peaksin mina veel huvitavamaks „Armastuse tähestiku" kõige kandvamaid luuletusi, Kaldmaa armukese-luuletusi. Ta on pühendanud kuus pikka luuletust kuuele armukesele, peaaegu tähestikulises järjekorrast loetakse üles „Minu Afganistaani armuke", „Minu Bosnia armuke", „Minu Kanada armuke", edasi Euroopa, Islandi ja Šveitsi esindajad. On ju seegi märgiline, et eestlast ei ole. Need armukeste-luuletused on tundlikud reisikirjad, rahvaste ja nende iseloomude ülestähendused. Mul on selline tunne, et Kaldmaa sõna „armuke" on palju laiema tähendusega kui provokatiivne (salajane, keelatud, kirglik) armastuse jagaja – kirjutades ühest mehest kas Bosnias või Šveitsis, kirjutab ta tegelikult tervest sellest rahvast. Umbes nagu ta konverdiks reisikirgliku inimese tavaväljendi „Ma armastan seda maad ja rahvast" konkreetsemaks, sügavamaks ja tõsisemaks lauseks: „Ma olen selle maa ja rahva armuke". Kujutan ette, et Kaldmaa sümbolil „armuke" või „armastus" on midagi ühist Elo Viidingu eelviimase proosa(luule)kogu „Kestmine" nimitegelasega – see on mingi ürgne ja defineerimatu tunne, mis paneb neid naisi nii suuri sõnu kirjutama.

Kätlin Kaldmaa ERAKOGU

Kaldmaa rõhutab „Kultuurikajas", et kuigi ta on selline autor, kes ei oska tühja koha pealt kirjutada, vaid peab ikka oma luuletused läbi elama, ei saa ometi kõike siin raamatus tõe pähe võtta. No selge, üles loetud kirevad rahvusvahelised lähisuhted ei olegi päriselt olemas, see ei tule mu jaoks eriti suure üllatusena. Nagu on ta läbi reisinud kõik „Armastuse geograafia" paigad, näiteks Visby, mille loomemaja luulekogu pühenduses tänatakse, usun ma küll, et ka armukestel on mingigi tõepõhi, need luuletused on liiga empaatilised ja läbinägelikud, et niisama tulla. Ja lõpuks on „Armastuse tähestiku" afäärid nii nauditavad ja tõsielulised, et võib-olla muutubki ebaoluliseks, kas neid tüüpe tõesti tunti või ei, kui ei tuntud, siis seda suuremad plusspunktid autorile, et too mõtles välja mehe, kes „Nikerdas ise voodi, / kus iialgi ei ole und, / ainult armastus, sosin ja veri" (lk 13), või mehe kelle „/.../ suudlused on niisked ja matsuvad / nagu filmis, / ta esineb iseendale nagu peegli ees, / ja orgasmi veerele jõudes muutub ta häälekaks / nagu tirooli pornofilmis: / „Oo jaa, oo jaa, oo jaa, oo jaa, oo jaa, oo jaa, / OO JAA, OO JAA, OO JAA, OO JAA!!!"" (lk 56).

Lahe on see, et Kaldmaa suudab olla kirglik, paljastav ja kindlasti provotseeriv, muutumata sealjuures labaseks. Tiirase kirjaniku vallutustest ja/või fantaasiatest lugemine on 99% juhtudest jube tüütu, aga Kaldmaa oskab jääda teravaks, irooniliseks, üleolevaks ja kõige rohkem armsaks. Kui ta kirjutab raamatu esimeses luuletuses: „/.../ ma tahan tunda, kuidas sa kirjutuslauast möödudes korraks oma / käega mu kaela silitad," (lk 6) siis see on väga siiras, hell, aus ja tore, iga kirjutava tüdruku salaunistus, ning pakub kõigile edaspidistele räigematele väljaütlemistele uue tasandi.

Voodistseenidest isegi kauemaks jääb kummitama Kaldmaa sotsiaalne närv. Väga tundlikult ja peenelt kirjeldab Kaldmaa, kuidas Afganistanis visatakse tüdrukuid kividega surnuks (lk 9), tema Šveitsi armuke „/.../ nutab, kui kodutut näeb, / ja elab üksinda neljatoalises korteris" (56), tema Bagdadi armuke räägib talle vaeste inimeste elust, Kaldmaa luuleminal lähevad selle peale silmad märjaks „ja me viime neile pimedas süüa" (lk 11). Kaldmaa (Pan-)Euroopa armuke tuleb Lähis-Idast, Türgist ja Tuneesiast, ta sündis päeval, mil oli elektrikatkestus „ja ei olnud bensiini, et ema haiglasse viia, / nii et ta sündis kuuri all, vanem vend abiks, / isa juba enne sündi sõjas surma saanud" (lk 22).

„Minu jaoks on see armastuse raamat. Just siis, kui ümberringi tundub, et seda armastust on väheks jäänud ja hoolimine hakkab kuskile ära kaduma, siis enda sees hakkavad tekkima mingid protsessid, mis seda lihtsat ja kõigile arusaadavat tunnet võimendavad. /.../ Armastust võib ju leida põhimõtteliselt enam-vähem igalt poolt," ütleb Kaldmaa „Kultuurikajas". Võib-olla tunneb autor või tema luule-mina end halvasti, sest modernse eestlasena kuulub ta ikkagi pigem nende õnnelike korteriselajate, mitte kuuri-all-sündijate hulka. See, kes silmad lahti ringi käib, näeb paratamatult, kui kole ja kurb on maailm, ja võib-olla hakkab tõesti sellele maailmale nii suurtes kogustes armastust jagades kergem. Ning armastust leiab Kaldmaa tõesti põhimõtteliselt igalt poolt, roositees (lk 51), kingitud lehmas (lk 5), meres (lk 40), ookeanis (lk 45) ja jões, mis on „taevaste pisarad, / mis voolavad mägesid mööda alla, / hoides kinni oma helesinisest emast, / kes nutab / kõigi oma laste pärast, / kelle tapnud on arvutud pommid ja miinid ja kuulid" (lk 35).

Naissõvinistid ja põõsad

Katrina Helstein

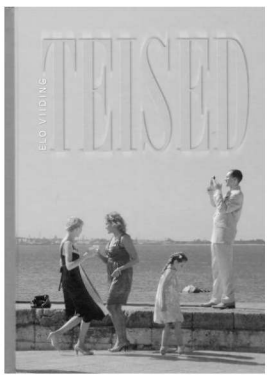

Elo Viiding, Teised. Ly Lestbergi kujundus ja fotod. Tuum, 2012. 174 lk.

Kõige huvitavam on alati teha vigu – väikesi ja suuri. Mitte olla, nagu oodati, vaid nii nagu piire katsuv inimolend ikka on. Jälgida seejärel reaktsiooni. Naeratada oma täiuslikus naiselikkuses ja selle kestel luua verdtarretavalt kõikjale ulatuv tunne, et tahad olla ihaldatud. Sõlmida silmsidemeid, et nad lahti kiskuda. Umbes nagu vanas heas nümfide loos, kus tuleks kiiremas korras põõsasse joosta, et mitte jääda ilma oma naine olemise täiuslikust paanikast. Ja mees peaks tõelise koopaelanikuna järele jooksma, nõudma peaaegu teatraalselt nümfi keha endale. Vaimust on tal ükskõik.

Häda ja viletsus on selles, et kunagi saab jooksmine otsa. Ükskord pole enam põõsaid ja kui ongi, siis minu pilk ei põleta enam mehe teadvust kõrvetava joana, vaid paindub ainult tolle keha haarama – ja keha on raske haarata.

Elo Viiding JURI DUBOV/ELIC

Nii endal kui teistel. Keha on implitsiitselt ootel, et vaim temast võimu välja tooks. Tegelikult toob ta aga ainult võimu riismed, toob selle, mis jääb kõikide muinasjuttude ja lugude vahepeale. Mitte sisse.

Ka Elo Viidingu novellikogumikus „Teised" on vaatluse all riismed, mis jäävad alles, kui kellegi muinasjutt või ettekujutus ideaalsest elust saab teoks, teise oma aga jääb ära. Viiding ongi ette võtnud vaimu ja võimu küsimuse, et mis või kes on naine. Naine kui roll, naine kui konstruktsioon. Naine kui östrogeen, millega tuleb leppida, mis naise olemist justkui iseloomustab.

Alates esimest loost („Oleme muutunud paikseks"), kus noor klaverimängijast või klimberdajast naine kirjeldab, mida peab tegema, kuidas peab elama, kellele peab helistama, kui veetorud kinni külmuvad näiteks. See lakkamatu lihtsate lausetega mõtlemine nõrgub lugeja teadvusse kui märge inimese tühjusest ja rumalusest. Kõige huvitavam on Viidingu viis positsioneerida loo peategelased nonde endi mõtetesse, seada fookusesse rikka naise (klaveriklimberdaja) ja asotsiaali mõtted. Tuua nad teineteisega kokku ja just selliselt luua konflikt, mida päriselus kunagi ei toimu, sest nii rikas naine kui ka asotsiaal ei vaevu kunagi teist päriselt olemasolevaks tunnistama.

See on nagu kirjeldataks naist fallose puudumise kaudu. Naistel, kes justkui on olemas, ei ole fallost. Rõhutan sõna justkui, sest isegi John Updike'i „Brasiilias" kohtume eelarvamuste sajuga. Kui must mees vallutab valge naise südame, siis ajab see valge mehe, valge naise isa marru, aga kui olukord on vastupidi, siis on olukord vastupidi. Valge mehe reeglid loevad. Ja mõlemad, nii must kui valge mees, nii rikas kui asotsiaal on oma seadustes ja valus lõksus.

Selline lõksus olek kordub Elo Viidingul loost loosse, mida esitatakse vaikse rahuga, muheldes lugeja eelarvamuste üle. Kõige kummastavam on nimilugu „Teised". Minajutustaja eneseviitamine lõhnaõli Opium kaudu ja minajutustaja kirjeldus tema vastas istuva psühholoogi kohta mõjutab mind esialgu tollesse ettevaatuse ja teatud ebameeldivustundega suhtuma. Aga tema viis mõista oma depressiooni, mõista enda olemist naisena – see teeb tegelase mulle paeluvaks. Temas on midagi Sofi Oksaneni „Puhastuse" Aliidest. Ohver, kes ohverdab end lõpuks ise.

Naised jaguneksid otsekui naissõvinistideks ja nendeks teisteks. Naissõvinistid teavad, mida tahavad, ja saavad selle. Nemad elavad muinasjuttu, sest seda on kerge konstrueerida. See on seotud kestmisega, edasiolemisega, jõuga, mida võib nimetada esimeseks põhjuseks, miks inimene siia ilma on sündinud. Kestmine tähendabki ka teiste olemasolu ignoreerimist, nimelt nende, kes ei ole seotud otseselt naise edasikestmisega.

Lõpuks peab nentima, et oma halbadest harjumustest hoolimata, või just nende kiuste, ei taha ma saada naissõvinistiks ega ka täielikuks kestmise eitajaks. Kestmine ongi see, mille ümber Viiding tiirleb nagu raisakotkas. Edasikestmine geenikogumikuna, inimesena, naisena. Kohati tundub, nagu oleks Viiding välja andnud aabitsa või piibli selle kohta, kuidas inimene käituma peaks, et saavutada kestmine, mille vastu ta igas loos võitleb. Kestmine ehk ongi see võim, mis surub ennast peale ja teeb sellega haiget. Kestmine ongi see üksainus viis, kuidas olla naine või inimene üldse. *Übermensch*. Kas peab siis alati jooksma põõsasse? Kas vahel ei võiks lihtsalt vaadata, mida ta tegelikult sulle öelda tahab? Tema, see teine.

Juku-Kalle Raid kui poees

Arno Oja

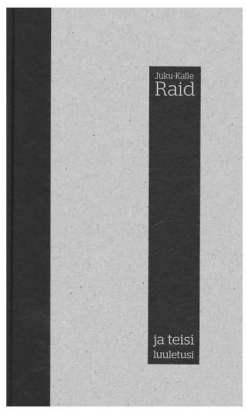

Juku-Kalle Raid ja teisi luuletusi. Koostanud Maris Jõks. Kujundanud Enaber Surdna. Ema ja Isa OÜ, 2013. 88 lk.

Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea, kuulutab üks eesti vanarahvatarkus. Kuid nüüd peaaegu viisteist aastat ajalehe KesKus pead toimetanud praegust parlamendisaadikut ja kirjanike liidu liiget Juku-Kalle Raidi see teadmine suuremat ei loksuta. Ehkki ta jõudis riigikogusse majandusministriks saanud Juhan Partsi parteitu (kuigi IRL-le sümpatiseeriva) asendusliikmena, jääb Raid eluaeg Jukuks. Ent mitte lootusetuks koolipoisiks!

Tema vanemate pandud haruldane liiteesnimi ühendab endas pigem Eesti esimese personaalarvuti (mis teadupärast oli samuti Juku) ja kõigile poistele tuttava meisterdetektiiv Kalle Blomkvisti paremaid omadusi – mängurit ja riukalikku uurijat. Ning kirjutav luulurpoliitik Raid (mitte telemees Andres Raidiga segi ajada!) on selle eest tänulik niihästi enda kui ka kõikide teiste laste vanematele. Sest miks muidu kirjastab tema raamatuid nüüd osaühing Ema ja Isa?

Mängurina tuli Juku-Kalle 1990. aastatel luulessegi. Esikkogule „Maailmamäng" (1991) järgnes otsesõnu lõikeheina teravust taandav sõnamänguline „Hõikelein" (1999). Otsekui viimase järelhõikena lõid Jan Kaus, Juku-Kalle Raid, Kalju Kruusa ja Fagira D. Morti (ehk Margit Adorf) XXI sajandi künnisel luulekoosluse Õigem Valem, mis on avaldanud kaks koguteost. Kui veidi utreerides püüda toda valemit tänaselt vaateveerult seletada, siis võime naljaga pooleks tõdeda, et profiluuletajad Kaus ja Kruusa moodustasid koosluse õigema, ajakirjanikud Raid ja Adorf aga valema poole.

Ajapikku on kirjutavad kolleegid püüdnud Juku-Kalle Raidi olemust mitmeti määratleda: adrenaliininarkar (Valner Valme), andekas tõbras (Fagira D. Morti), edukas autsaider (Krister Kivi). Nüüdseks on skandalistimainega autsaiderist ammu insaider saanud. Ka luules. Selle raamatu kaanel ja tiitellehel aga annab Juku-Kalle Raid üheselt mõista, et tegelikult on ta hoopis tervenisti üks luuletus. Kogu kokku seades jagas Postimehe erksavaimuline keeletoimetaja Maris Jõks raidluuletuse 55 autoriomase teksti peale laiali. Kas ja kuivõrd on koostaja seejuures autori luuletekste toimetanud või ta keele- ja sõnamänge lihvinud, jääb eemalseisjale hoomamatuks ega oma ka erilist tähendust.

Autor läheb teksti sisse

Vaadeldava luulekogu pealkirjast nähtub, et autor sulandub siin oma tekstiga lahutamatult kokku, on justkui üks osa sellest. Ehkki kujundaja Enaber Surdna (kelle pärisnimi peaks siis ilmselt olema Andrus Rebane) on mustvalgel raamatukaanel paigutanud autorinime Juku-Kalle Raid musta ristküliku ülaotsa ning lisandi „ja teisi luuletusi" sama ristküliku alaotsa, alustatakse todasama lisandit väikese tähega. Seega on tegu lahutamatu tervikuga ja autorinimi tähistab siin pelgalt osakest raamatu pealkirjast.

Kuigi selline teguviis on eesti kirjanduses ainukordne, ei maksa siit ometi otsida teadlikke rööbikuid Roland Barthes'i kurikuulsa „Autori surmaga". Luuletaja Juku-Kalle Raid ei näitlikusta autori surma tekstis, vaid iseenda samasust poeesiaga, olles seejuures vormilt mitmekesine. Ajal, mil vabavärss on paiguti nii vaba, et luule laseb ta juurest jalga, jättes järele hambutu olmereportaaži, tõden ma rõõmuga, et nooremas eesti luules leidub veel keegi, kes valdab hästi ka meetrikat ja riimkõnet.

Jah, kohtame ka Juku-Kalle Raidi kogus pikki ajakajalisi tekste, kus eepilise alatooniga sisu on miskipärast värsiridadesse murtud. Õnneks ei anna need raamatut valdava kaduvikunukruse taustal tooni ning luulekogu sõnum avaneb eeskätt just riimiliste tekstide kaudu. Kokkuvõttes võime sedastada, et Juku-Kalle Raid luuletusena ei ole poeem, vaid kaudselt Henrik Visnapuud ja „siurusantlaagerlikke" aegu meelestav poees. Tema nimele sobib see hästi!

Raamat on enam-vähem temaatiliselt liigendatud viieks numereeritud üksikosaks või tsükliks, kuid kogu kui terviku seisukohalt ei oma see suuremat tähtsust. Siit leiame ka 8 „numeratsioonieelset" teksti (proloog) ja sisukorrajärgse kokkuvõtva üksikluuletuse (epiloog). Samuti koosneb kogu keskmine tsükkel (lk 57) ühestainsast luuletusest.

Inimkodu kurbuse kaenlas

Kogu põhitooni annab kätte pimedust ja kurbust luulendav melanhoolses helistikus pealkirjata avaluuletus, mis lõpeb troostitu tõdemusega, et rõõm ei ole lastele, sest „rõõm teeb lastekambrist hullupalati". Juba raamatu proloogis luulemina ja maailma suhteid vaagides näitab autor, et loomult on inimlaps nukruse laps. Õnn jääb valitud hetkedele (kui ta üldse viitsib valida) ning õues on kõik võõras ja toast lahkumine nõuab tõsist enesesundi. Pärast jälle ei taheta kuidagi tagasi tulla ja ühes olekus püsimist ei ole luulemina ära õppinud (lk 9).

Aga sõnad on kui vanaaegsed nürid täägid (lk 10) ja hääled kõnnivad hommikul akna all ning vaikus möödub ja teeb kõrvadesse pesa. Ent vaikuse noot on niiske ja seened (kas või noodsamad, mida kunagi nähti Hiroshima taevas) pärivad maa. Sügisel aga „puhkeb seeneniidistik / ja katkeb elulõng" (lk 20). Siis tuleb talv ja „päike paistab külma" ning „kodu on stagnatsioon / kodu on külmumine", kuulutab tsüklite-eelset proloogi lõpetav pikk ja sõnarikas luuletus „Kodu". Luulemina kardab ise oma koju eksida, sest seal valitseb osavõtmatus ja kohutav kurbus.

„Kurbus on kurbuse pärast olemas / ja annab endale titelusikaga süüa" (lk 46). Kuid ta kasvab kiiresti ja kirjutab end „kõrgesse ükskõiksuse korstnasse". Ja minu kurbusest saab meie kõigi oma, nagu kurvastab Lible (lk 47). Ikka vist too „Kevade" oma. Ent kirjandus ei päästa. Kuigi jumal, taevas ja Fränzis Goia (just nõnda, hääldusspäraselt kirjutatuna) võivad hoida, on paberit ikka vähe (lk 57). Ning romaani ei maksa kirjutada – seal saaksid taas kokku Lolita ja Mäeküla piimamees, „kellest üks äestab valu ja teine sünnitab kurbust" (lk 48). Poolirooniliselt näeb Raid just vanaduses tabletti kurbuse vastu (lk 45).

Inimene on aga kahejalgne sabata viirus ja ta põhiline koostisosa on taltsutamatu hirm, mis töötab kaheksa päeva nädalas (lk 24). „Mina" ja mu hirm käivad paaris otsekui Marx ja Engels (lk 12), meenutab luulega ühte saanud autor õndsat möödanikku. Nüüdis-Euroopa värvide all on olukord pea samasugune: „onu põõsast ja / vabariigi aastapäev / tornist liputab", nagu sardooniliselt kuulutab üks viieteistkümne omapärasest ja otseütlevast tööpäeva haikust (lk 23). „Sotsiaalsus on persest, / inime on asotsiaalselt olelev olend", kuulutab üks teine luuletus lk 30. Mis siis saab? Unes ilmuvad märgid, aga lugemisõpetust kaasa ei anta. Ometi „lõpuks ikka ununeb / pahade päevade pära, / naerata laps ja silmaga sära", kuulutab veendunult luuletus „Palve" (lk 53).

Nõnda, kujundirikkalt ja mõtestatult, kõnetab meid luulekogu esimene pool ehk üks tahk poeesist nimega Juku-Kalle Raid. Koostaja Maris Jõksi tahtel on raamatu kandvaimad just keskmised tsüklid. Sealsete riimiliste tekstide poeesia veenab ja süüvib meelde.

Sünni ja surma vahel

Raamatu teises pooles sagenevad keelemängud, aga ka unemärgid ja kujundivaesed otseütlemised. „Uni tuleb ja poetab mu pääle / suveöö mürgiseid tilku", nagu teatab luuletus lk 63. Korraks viirastub unes enesetapuga seonduvaid seiku ning luulemina on kui „roiskunud jälgede kütt külmal rannal". Vahelduvad külm ja soe, talv ja suvi, ent lakkamatult on kohal öö ja pimedus. Kell lippab kiirelt, aga „kasu pole tast sitta" (lk 73), sest see, mida päriselt vajad „pole leppiv või läviv". Ometi võidutseb elu ning „on hää, et iga kord kui keegi sureb / on kellegi jaoks sündimise tund" (lk 61).

Kogu lõputsüklis segunevad poliitikaga tembituna olnu ja olev, poolikut elu ilmestab poolik aeg. Luuletuse „Biograafia" lõpus „mina" koju enam ei laekunud, kuid ta jõuab klaasi manu, et „panna janule taha" (lk 82). Kummalise pealkirjaga („Natuke Kaatjale") ilmestab elu järjekestvust. „Kui järjekord lõppeb ja sa tõused taevasse / tuleb ehk veel kevad" (lk 86).

Ehk tulebki, Kui poees nimega Juku-Kalle Raid on algatuse järel sama järjekestev ega lase end poliitikaskandaalidel rajalt tõrjuda. Raamatu esitlusel nimetas autor luulet oma pehmemaks kehaosaks. Ehkki „pehme" pole suisa sama mis „pehmekene", teeb pehmete väärtuste salgamatu tunnustamine poliitikajüngreile au.

PEALELEND

RENEE ALTROV

RAIDO BERGSTEIN,
festivali „Uus tants" korraldaja

Haapsalus kestab 11.–13. aprillini Eesti nüüdistantsu ülevaatefestival „Uus tants". Esimest korda oli festival 1997. aastal, 2010. aastast korraldab seda Eesti Tantsukunstnike Liit.

Milliseid eemärke hoiab festival „Uus tants" endal silme ees?
„Uus tants" on Eesti nüüdistantsu ülevaatefestival. See tähendab, et kõige olulisem on näidata läbilõiget tantsumaastikul viimase kahe aasta jooksul esietendunud töödest. Seetõttu on see festival ka välisprodutsentidele, kriitikutele ning kõigile neilegi, kes pole tantsuga varem kokku puutunud, suurepärane tutvumisvõimalus meie tantsueluga.

Miks on valitud toimumiskohaks just Haapsalu?
Haapsalus on kohtumispaik kahel põhjusel. Esiteks tahame, et tantsukunstnikud ise saaksid kolmeks päevaks ilma muude kohustusteta kokku, vaataksid etendusi, osaleksid seminaridel ja aruteludel. Teiseks tahame tutvustada nüüdistantsu ka väljaspool Tallinna: tantsulavastusi näidatakse pealinnas piisavalt palju, Haapsalu kohta ei saa seda aga kindlasti öelda.

Kuidas tehti valik ja milliseid lavastusi seekord festivalil näeb?
Esmakordselt „Uue tantsu" ajaloos koostasid festivali programmi kunstiline juht Henri Hütt ning žürii koosseisus Tiina Mölder, Keiu Virro ja Paul Piik. Henri Hüti määratud valikukriteerium oli „kohalolu pitser": festivalil etenduvad tantsulavastused, mis kunstilise juhi ja žürii arvates kannavad mingit erilist kohalolumärki. Põhiprogrammis tuleb esitusele kuus lavastust: Renate Valme ja Kompanii Nii „Pung", tantsuteatri Fine 5 „Enne kui minna, ma ütlen", Karl Saksa „The Drone of Monk Nestor" („Munk Nestori burdoon"), Kaja Kanni ja Juha Valkeapää „It seems a good place to build a house" („Paistab olevat majaehituseks hea paik"), Erik Alalooga ja Andreas W „Materjali vastupanu", millimeter performance group'i „It was good while it lasted (feat. Luminoso)" („See oli hea, kuni see kestis"). Lisaks lastele ja peredele Zuga ühendatud tantsijate „Võluvärk". Seega saan täie kindlusega öelda, et kõik olulisemad suunad ja suundumused Eesti praeguses tantsuteatris on festivalil esindatud. On puhast tantsu ja kontseptuaalset ning kõike, mis sinna vahele jääb ja on seeläbi ehk veel kõige huvitavam.

Festivali ajal korraldatakse ka rahvusvaheline teatriteaduse üliõpilaste seminar. Millistel teemadel seal räägitakse?
Tartu ülikooli Teatriteaduse Üliõpilaste Looži korraldatav tantsukriitika seminar „nu_dnc.txt" püüab venitada noorte kriitikute vaatenurki nüüdistantsu vaatamisel ja analüüsimisel suundadesse, mis ei hõlma ainult tervikut, mis publikuni jõuab, vaid sellest kaugemalegi. Seminari juhendaja norra tantsukriitik ja -dramaturg Sidsel Pape püüabki osutada erisugustele lähenemisnurkadele ning sütitada tantsust kirjutamist ja selle mõistmist ka siis, kui lavastus jääb mõistetamatuks. Seminaril osalevad teatriteaduse üliõpilased Eestist, Lätist, Leedust ja Venemaalt ning tantsukriitikud Eestist. Loodetavasti lisab seminar praeguse tantsukriitika seisule Eestis köitvat kõla ja edaspidi võetakse nüüdistantsu teemadel julgemalt sõna.

Küsinud **Tambet Kaugema**

Kolm vihmast päeva

Diana Leesalu lavastus on nii lihvitud, et sobib Tallinna Linnateatrisse liigagi hästi.

Keiu Virro

Tallinna Linnateatri „Kolm vihmast päeva", autor Richard Greenberg, tõlkija Krista Mits, lavastaja Diana Leesalu, dramaturg Paavo Piik, kunstnik Marion Undusk, helilooja ja muusikaline kujundaja Veiko Tubin, valguskujundaja Priidu Adlas. Mängivad Priit Pius, Maiken Schmidt ja Mikk Jürjens. Esietendus 23. II Tallinna Linnateatri väikeses saalis.

Nagu kõik kolm näitlejat, mängib ka Maiken Schmidt kahte rolli: ta on Nedi tütar Nan ja Nani ema Lina. SIIM VAHUR

Lund sadas. Tallinna Linnateatris oli kohe algamas „Kolme vihmase päeva" etendus. Mõtlesin, et annab alles näidendile igavamat nime välja mõelda. Igikestvast talvest tingitud frustratsioon?

„Ühes vanas puutumatuna seisnud Manhattani korteris tuleb madratsi alt päevavalgele päevik, mis on täidetud põgusate ja võib-olla isegi kodeeritud sissekannetega 1960ndatest aastatest, mil seal elasid kaks noort arhitekti. Oma loometee alguses seisvad arhitektid veetsid päevi, üritades meeleheitlikult projekteerida oma esimest maja, teadmata sealjuures, et ülemaailmne tuntus terendab tegelikult juba silmapiiri taga. Kolmkümmend viis aastat hiljem saavad samas korteris kokku nende lapsed, et minna koos vanemate testamendi ettelugemisele ning lahendada saladus, mida näib peitvat see ebatavaliselt napisõnaline päevik."

Ostsin kava. Olen viimasel ajal hakanud kavalehtede ja lavastuste tutvustuste olemasolu kuidagi selgemalt teadvustama. See juhtus vist pärast seda, kui ma ühel üsna uimasel päeval plaanisin vaadata kahe noore koreograafi esimesi lavastusi ning oleksin peaaegu enne teist etendust koju läinud, sest seda tutvustav tekst oli surmigav ja kujutlus elu lõpust oli iroonilisel kombel üsna elav. Muide, see oli suurepärane lavastus.

Vaatasin nüüd „Kolme vihmase päeva" kavalehte selle pilguga, kas see tekitab uudishimu. Kas see annab mingisugust olulist lisainfot või on sinna pigem lihtsalt tekstimassiiv kokku kuhjatud, sest muidu oleks ebaviisakas kava eest paar eurot küsida? Infot ei olnud palju, aga piisavalt, et ärgitada minus sportlikku hasarti (spordiosakond kuulub jätkuvalt kultuuriministeeriumi alluvusse, eks?). Mõned vihjed näidendi autori Richard Greenbergi stiili, tegelaste iseloomu ja lavastusmeeskonna tausta kohta. Kui sellele lisada teadmine kahe vaatuse ajalisest hüppest olevikust minevikku ning ootus, kuidas lahendavad näitlejad ülesande mängida kaht rolli, hakkas juba päris põnev.

Niisiis, kolm näitlejat mängivad igaüks kaht rolli: Priit Pius on arhitekt Ned ja tema poeg Walker, Maiken Schmidt on Nedi tütar Nan ja Nani ema Lina, Mikk Jürjens on arhitekt Theo ja tema poeg Pip. (Oeh, mulle tundub, et seda oleks skeemina palju lihtsam edasi anda.) Ehk siis, kolm näitlejat mängivad last ja lapsevanemat ajal, kui mõlemad on kolmekümnendates eluaastates. Ülesanne missugune: ühest küljest mängida täiesti erisuguse iseloomuga tegelasi ja anda seejuures edasi neid ühendavaid nüansse. Muide, kavaleht tekitas siin jälle sportlikku huvi. Kas sealsed tegelaste visandid on lõplikes rollilahendustes äratuntavad? Näiteks Maiken Schmidti mängitud Nan (tütar) on kavalehe kohaselt „otsustavalt normaalne". Sellel tegelasel on huvitavaid nüansse – üks armastuslugu minevikust, tunne, et ta peab hoolitsema ja hoidma ka flanöörist venda („flanöör" ei ole meie kultuuriruumis just ülearu levinud mõiste, lavastuse puhul on see aga üks peamistest märksõnadest) –, ent nähtud etenduses jäid need siiski pigem visandlikeks ning Schmidt mängis tegelase normaalsuse sisuliselt igavuse piiri peale.

Küll aga oli Maiken Schmidt haaranud kinni võimalustest, mida pakkus Nani ema Lina roll. See tegelane on kavalehe sõnul samas vanuses „salvav, tüüpiline lõunaosariiklane, labiilne, veetlev, kuid mingil määral tehtult". Iseloomustus kõlab negatiivselt, laval nägin pigem vastupidist. Kuivõrd „lõunaosariiklane" ei öelnud mulle praegusel juhul midagi, mis oleks tundunud siinses kontekstis olulisena, siis minu peas sai sellest pigem Eesti „lõunaosariikide" ehk Tartu tähistaja – ühes selle linnaga seostuvate puumajade, lõputu (halva) veini ja filosofeerimisega. Selline tudenginostalgia.

Maiken Schmidti Lina sobib sellesse konteksti: spontaansus, elurõõm segatuna traagikaga (mulle tundub, et Schmidt ühendabki näitlejana nii koomilise kui ka traagilise potentsiaali ning suudaks seetõttu ühtviisi välja kanda nii koomilised karakterid kui ka naiskangelased maailmaklassikast). Lavastuse kontekst annab ette, et Lina spontaanne käitumine viitab tulevasele maniakaaldepressiivsusele, aga mulle tundub, et selline eelteadmine ei ole karakteri loomisel olnud kuidagi rõhuv.

Nagu Maiken Schmidt tundub ka Priit Pius olevat ühtviisi andekas nii komöödia- kui ka draamažanris. Nojah, ooperis ehk pisut vähem, aga üldjoontes näib olevat mõningaid kalduvusi ürgandekuse poole. Selle lavastuse kontekstis tundub ka Piusi mängitud tegelastest huvitavam teises vaatuses nähtu. Kui poja Walkeri tegelaskuju ja tema eesmärgid/eesmärgitus jääb pisut segaseks ja muretus raskeks, siis suurepäraselt õnnestub algselt vaikse ja endassetõmbununa näiva Nedi karakteri avamine andeka sihikindla mehena. Nedi tunded Lina vastu on ühest küljest justkui sordiini all, aga teisest küljest näivad seda tugevamad. Tunded ilma tundlemata – võluv.

Mikk Jürjensi kehastatud Pip (esimeses vaatuses) jääb perekonnatraagikast kõrvale, tema tegelaskuju lisab pigem vürtsi õe ja venna suhetesse. Olulisem tegelane on teise vaatuse Theo, kellel on küll lavaaega vähem kui kahel teisel tegelasel, ent kes on sisuliselt edasiste sündmuste päästikuks ja taustaks. Teised tegelased lähtuvad temast nii oma tegudes kui ka tunnetes, ta põhjustab nii süütunnet kui (kaudselt) ka positiivseid emotsioone ning on seega kohal ka ilma füüsiliselt laval olemata. Selleks on aga tarvis need vähesed hetked meeldejäävaks mängida – Jürjens tuleb sellega toime. Tema mängitud Theo on ühtaegu pealiskaudne ja muretu (vähemasti inimsuhetesse puutuvas) ning seejuures traagiline, tunnetades (aga mitte tunnistades) oma keskpärasust. Erinevalt Maiken Schmidtist on Mikk Jürjens mänginud oma tegelase negatiivseks. (Võrdlusena meenub kohe Jürjensi roll „Amy seisukohas"). Theo ja Lina on tegelastena piiri peal, mõlemal on vaid väike samm selleni, et muuta oma positsiooni hea-halva skaalal.

Teise vaatuse karakterid mõjuvad nüansirikkamalt ja läbitunnetatumalt. Teksti ülesehitust jälgides on selles oma loogika. Esimene vaatus räägib justkui lõpu ära, teine vaatus annab juurde puuduvad tükid, kummutab mõned esialgsed järeldused ja asendab need uutega. Lavastuse oleviku võti on minevikus. Ka ülesanne, mis publikule lahendada jääb, ei puuduta kuigivõrd seda, mis saab lastest või kes nad on. Küsimus on selles, mis juhtus toona, minevikus. Millised sündmused lõid oleviku. Lapsed annavad oma vanemate elule tausta: neil puuduvad isiklikud suured saavutused, pigem on nad vanematega võrreldes või vanemate taustal, karmilt öeldes, lihtsalt midagi inimtapeedi-taolist.

Lavastuses on lapsed oma vanematest võõrandunud, viimastesse puutuv info jõuab seega nendeni suurte kadudega. Walkeril ja Nanil puudub kood, mille abil tõlgendada isa päevikut. Etenduse vaataja on mõlema vaatuste tegelastest üle, tal on kõige rohkem infot. Lõplikku pilti siiski mitte. Kui päeviku kirjutaja ütleb, et ta kirjutab vaid siis, kui on rõõmus, siis kas see on ka kood, mille abil lugeda sissekandeid sõbra surmast? Või kehtib see ainult sõnadele „Kolm vihmast päeva"? Lapsed tõlgendavad ajalugu, nagu seda ikka tegema kiputakse: konstrueerivad selle lähtuvalt olevikust ja panevad nii kohati korralikult puusse.

Lavastusele võib lisada mõttelise kolmanda vaatuse. Publikul on kaks pilti: olevik ja minevik. Kolmandas vaatuses, mis leiab aset vaataja peas, jääb selgitada, mis toimus vahepeal. See ei ole kriminaalromaan, kus autor lõpuks ise kõik detailid kätte annab ja mille just seetõttu võib kohe järgmisel hetkel vabalt ka unustada.

Lavastus on nii korralik ja lihvitud (hästi komponeeritud tekst, detailideni läbi mõeldud näitlejatööd), et see sobib – kui nii saab öelda – Tallinna Linnateatrisse liigagi hästi, kuhugi lavastuste „Aeg ja perekond Conway" ning „Amy seisukoht" vahele. See sobitumine on ühest küljest kompliment lavastusmeeskonnale, aga nii urgitsemise mõttes ütlen siiski, et väike kahtlus on, et ehk jääb nii korralik lavastus lihtsalt kogemata kahe silma vahele.

Tunnid Stoppardi meistriklassis

Lavastajana on Priit Pedajas seekord lustinud just groteskivõtit pruukides.

Maris Johannes

Tallinna Linnateatri „Utoopia rannik. I osa. Teekond", autor Tom Stoppard, tõlkija Anu Lamp, lavastaja Priit Pedajas, kunstnik Liina Unt, valguskunstnik Kalle Karindi ja koreograaf Laine Mägi. Mängivad Ain Lutsepp, Piret Kalda, Külli Teetamm, Kersti Heinloo, Ursula Ratasepp, Marta Laan, Liis Lass, Indrek Ojari, Kalju Orro, Alo Kõrve, Tõnn Lamp, Taavi Teplenkov, Karl-Andreas Kalmet, Pääru Oja, Märt Pius, Kaspar Velberg, Andero Ermel, Andres Raag, Ülle Kaljuste, Sandra Uusberg, Jaan Rekkor, Veiko Tubin, Kristjan Üksküla ja Allan Noormets. Esietendus 9. III Põrgulaval.

Perekonnalugu. Tom Stoppardi „Utoopia ranniku" esimest osa „Teekond" võib vaadata noorte inimeste arenguloona. Maamõis, tütarlapsed õhulistes kleitides ja helesinistes unistustes ootavad noppimist. Mõisa külalised, preilide potentsiaalsed kosilased, on kahest leerist: härrased ohvitserid ja härrased filosoofid ehk jõustruktuurid *versus* vaimuinimesed. Esimesed sooviksid tüdrukuid kosida, teised nendega niisama vestelda. Tütarlastele meeldivad filosoofid rohkem. Ja nii nad jäävadki vanatüdrukuks.

Üks põhjus, miks tüdrukutega niiviisi läheb, on nende vend. Noor uljaspea, kes vahetab oma filosoofilisi eeskujusid kiiremini kui kostüüme, kes käitub kui maailma peremees, jäädes seejuures süüdimatuks ja vastutustundetuks. Ta on naerusuine, heatahtlik, infantiilne ja armunud oma õdedesse. Iga uue kosilase pühib ta õdede teelt enne, kui midagi looma jõuab hakata. Isegi ime, et üks õdedest jõuab abielus olla ja lapsega maha saada.

Õekestest Bakuninitest olid esietendusel kõige veenvamad Külli Teetamm ja Ursula Ratasepp. Tõnn Lambi anarhist Mihhail oli heasüdamlikult lapsemeelne, ent ambivalentsem rollilahendus oleks asja huvitavamaks teinud. Lavastaja Priit Pedajas ei näi olevat noori Bakunineid väga suure tähelepanuga üle külvanud, ju ei pakkunud nad tegelastena vajalikku pinget. Nagu sädistav kamp, kes tüütab auväärt koolmeistrit.

Vana mõisniku soov on olla vabameelne, ta meenutab oma noorpõlve flirti revolutsioonimõttega. Igavast mõisaelust mõistab ta rõõmu tunda ja jutustab oma roosas pitsivahus emanda kõrval lugusid, mida kõik on juba mitmeid-setmeid kordi kuulnud. Ta harib tütreid, poega tal taltsutada ei õnnestu. Vabameelne mõisnik on kui suur isa, kes kuulutab ennast hoolivat 400 hingest, kes tema heaks tööd teeb, seejuures saavad teenijad üle tahi ja viskuvad põrmu ta ees, kui olukord nõuab.

Ain Lutsepp mängib armastusväärset vana mõisnikku, kes naudib oma lihtsameelse naise seltskonda, kurjustab ülekäte läinud pojaga. Soliidne ja veidi igav nagu mõisaelu muiste. Seejuures teeb Piret Kalda Lutsepa tuules hoopis julgema karakteri, vajutades lihtsameelsuse pedaali põhjani. Ju siis tulevane anarhismi isa on oma emasse läinud.

Ajalugu. „Teekonda" võib vaadata kui fantaasiat vene ajaloo teemal ehk mis juhtus pärast seda, kui tsaar Nikolai I oli dekabristid Siberisse saatnud. Vanem põlvkond oskab mängida kassi-hiire mängu tsensuuri ja tsaariga, proovib lubatavuse piire, vahel vääratab, vahel õnnestub midagi trükki poetada. Noorem seltskond vaidleb, ahmib endasse maailmamõtte värskeid tuuli ja tajub, kuidas neid jälgib salapolitsei valvas silm. Filosoofilised ringid on populaarsed, see on seltsielu närvekõditav osa, kus kuramaaž ja filosoofia käivad käsikäes. Tegelasteks ajaloost tuttavad Herzen, Belinski, Bakunin, Turgenev nooremast põlvkonnast ja Tšaadajev Puškini kaasaegsena.

See on eelkõige teise vaatuse teema. Noor tuline vaidlus tõmbab lavastuse kenasti käima. Nagu seda jõudis esimeses vaatuses teha ka Belinski ilmumine maamõisa. Venemaal ei ole kirjandust, on vaid kaks kirjanikku, Puškin ja Gogol, kuulutab Belinski. Aga kes on Gogol, seda mõisapreilid veel ei tea. Juhtmotiivina kõlab tütarlaste palve – ütelda seda kõike saksa keeles, filosoofide keeles. Stoppardi kirjutatud tekstis räägivad tüdrukud inglise keeles, meie laval eesti keeles. Mis keeles rääkisid vene mõisapreilid – oli see prantsuse või vene keel? Nii et palve saksa keele kohta sobib igas olukorras. Vaid Belinski oskab ainult vene keelt ja põeb oma keelepuuet.

„Utoopia rannik. I osa. Teekond". Ain Lutsepp mängib armastusväärset vana mõisnikku, kes naudib oma lihtsameelse naise seltskonda, kurjustab ülekäte läinud pojaga. Soliidne ja veidi igav nagu mõisaelu muiste. SIIM VAHUR

Kui Mihhail Bakunin esindab püha lihtsameelsust ja Nikolai Stankevitš (Alo Kõrve) esimest armastajat filosoofi nahas, siis tõsiselt nauditavaks mõtlejaks Tallinna Linnateatri „Teekonnas" osutub just Taavi Teplenkovi mängitud Belinski. Ühelt poolt vastandub ta kogu seltskonnale, sest on rahata, peab tööd tegema, kaotab enesekontrolli, kui asub südamelähedast teemat arendama, ei oma seltskondlikku lihvi, on kohmakas ja nurgeline, kannatab alaväärsuskompleksi all. Ühesõnaga, tegu on väga huvitava karakteriga ja Tallinna Linnateatris „võõrast verd" näitlejana paneb Taavi Teplenkov ennast maksma.

Üks kirepunn on veel, Herzen nimi. Temast saab Stoppardi triloogia teise osa „Laevahuku" peategelane. Pääru Oja kirglikus etteastes noore Herzenina on viha, valu ja värvi. Vääriline algus, kust Mait Malmsteni Herzen saab jätkata juba tasakaalukamal moel.

Omaette nähtus on Tšaadajev: vananev õukonnakeigar, kes noolib ballil noori tüdrukuid ja elab maskeraadimeeleolus, mis äraspidisel moel aitab säilitada inimlikkuse ja väärikuse mõtleja-arvajana. Jaan Rekkor naudib seda mängu ja meie tema rolli.

Kirjanik on vene mõtte eestkõneleja, seda rõhutatakse juba „Teekonnas", rohkem tuleb sellest juttu „Laevahukus". Paksudel ajakirjadel on vene mõtteloos ikka suur roll olnud. Belinski toimetab neid palehigis, Tšaadajev ajab nendega asju. Jõulise sutsu teeb järjekordse peatoimetaja-tsensuuriohvri Polevoi rollis Andres Raag. Üks tüütu purjus jauramine, kus hea näitlejatöö rõõmu pakub.

Lavastajana on Priit Pedajas lustinud just groteskivõtit pruukides. Vuntsilised sõjaväelased-kosilased, kassinäoga ülevaataja ballil (tsensor või salapolitsei või tsaar ise – vahet pole), vanad naised proua Beyer ja proua Bakunina uisurajal, kergejalgne Tšaadajev noori neide noolimas, Belinski oma sulenoaga, jokkis Polevoi – need on tegelased, kes annavad loole värvi.

Kui vanamehed on maskeraadi ja hämarad kassirajad omaks võtnud, siis noored mehed ei varja oma ihalust utoopia ranniku järele, kus õhk puhtam ja kõik veel võimalik. Tagantjärele tarkusega teame, kuhu see idealistlikult alanud reis meid lõpuks viis. Maailma paremaks muutmise soovi see ebaõnnestunud kogemus ei peata. Uued utoopiad on tulekul.

Argipäeva lugu. „Seda lugu vaadates on tunne, nagu istuksid tuttuue Žiguli-06 rooli, kõik on puhas ja korras, aga sõiduelamust ei mingit ja nostalgiatunnet samuti mitte," tunnistas mulle üks keskealine sõber pärast „Utoopia rannikut". Aga kui oled näinud, kuidas vormiotsingutest on välja pressitud juba kolmas mahlategu ja „Baltoscandalilt" laenatud nippidega ehitakse ennast nii süüdimatult, et isegi laisk teatriskäija tunneb ära plagiaadi, siis tunned siirast rõõmu tugeva teksti ja dramaturgiaga loost ning teatrist, kus näitleja ei sõltu ainult lavastaja tahtest ja vaimuseisust, mis „ei seisa nigu".

Aga Žiguli-mehe protesti ei põhjustanud mitte vorm, vaid sisu ehk näitemängu temaatika. Tema oleks teatrilt oodanud pigem meie oma lähiajalugu (näiteks erastamisepopöad) kui tühikargamist 180 aasta taguste ideede ümber.

Teatrilugu. Nii nagu Herzeni ja Stankevitši filosoofiaringi liikmed võisid säravi silmi arutada Fichte ja Hegeli üle, nii saab Tšehhovi loomingust läbi imbunud vaataja lustida Stoppardi Tšehhovi mängude üle: kolme õe asemel on tal neli õde, on sõge vennake, isegi venna potentsiaalne kallim oma vulgaarse oleku ja sooviga õekesi õpetada kordab Tšehhovi mudelit. Selle tegelase nimi on Natalie Beyer Sandra Uusbergi väga kelmikas kehastuses. Õhkamine „Moskvasse, Moskvasse!" tuleb samuti mängu.

Rutiin tapab teatri, vahet pole, kas istud saalis või oled laval. Kuidas näitleja ei viitsi mängida, kuidas ta tühjal pilgul põrnitseb saali ja automaatpiloodil annab teksti. Ja kuidas vaataja on pimedas saalis rea keskel lõksus ning lahkuda ei saa ega söanda. Ainus loominguline hetk tuleb siis, kui näitleja unustab teksti ja peab mängu võtma kombineerimisoskuse. Eks ma natuke utreerin ka, aga üks mis kindel, selline teatritruppide segamine ja lavastajate vahetamine on teatri tervisele väga hea. Õhinat tuleb juurde nii lavale kui ka saali.

Priit Pedajas tunnistas esietenduse eel, et Stoppardi triloogia lavastamine käiks ühele Eesti teatrile üle jõu, sest paneks kogu trupi ühe tööga rakkesse. Nii Ameerikas, Inglismaal kui ka Venes on seda tehtud. Moskvas vaatasin selle üheksatunnise maratonlavastuse ära. Herzen oli läbi kolme osa üks ja sama näitleja, Eestis sündinud ja kasvanud Ilja Issajev. Tema ise hindas seda mammutrolli väärtuslikuks. Lavastaja oli Moskvas riikliku noorsooteatri (RAMT) peanäitejuht Aleksei Borodin (ka meie Vene teatris lavastamas käinud) ning Kuldse Maski sai see teatrimaraton 2009. aastal ka. Irooniat oli venelastel laval vähem (midagi võis jääda ka keelebarjääri taha), pigem on meeles kurbus ja nostalgia. Aga eks oma ajaloosse ole suhe ka tundelisem. Aastaarve ja kohti ei rõhutatud, need olid küll kavalehel kirjas, aga koha- ja ajamuutust eraldi etteastena välja ei toodud. Tallinna Linnateatris sai sellest omaette väikene intermeedium, Kaljo Orro mängis kenasti, aga vähemalt esimesel vaatamisel viis see tähelepanu kõrvale. Moskva „Utoopia rannikust" on meeles ka segane osadustunne, nagu oleksin ise kuulunud Herzeni lähikonda ja revolutsioonilises ringis poisse lantinud, terve päev teatris hullutab publikut tugevasti. Seda ohtu Eestis ei ole, distants säilis kenasti.

Kunagi mängiti Tallinna Linnateatri ettevõtmisel Tammsaare-mail ööpäeva jagu „Tõde ja õigust" ning vaatajaid jagus. Äkki kannataks jutti ühe päevaga ära mängida ka Stoppardi triloogia, kui Ugala ja Vanemuise koostöös õnnestuks ka kolmas osa sellest „Utoopia rannikust" lavale tuua? Näha ühe päevaga ära Eesti näitlejaskonna koorekiht oleks nii intellektuaalselt kui ka emotsionaalselt huvitav pretsedent.

Tom Stoppardi üldinimlik intellektualism

Tees ja antitees on veenvad, lootkem, et Ugala ja Vanemuise ühistöös jõutakse ka sünteesini.

Madis Kolk

Tallinna Linnateatri „Utoopia rannik. I osa. Teekond", autor Tom Stoppard, tõlkija Anu Lamp, lavastaja Priit Pedajas, kunstnik Liina Unt, valguskunstnik Kalle Karindi ja koreograaf Laine Mägi. Mängivad Ain Lutsepp, Piret Kalda, Külli Teetamm, Kersti Heinloo, Ursula Ratasepp, Marta Laan, Liis Lass, Indrek Ojari, Kalju Orro, Alo Kõrve, Tõnn Lamp, Taavi Teplenkov, Karl-Andreas Kalmet, Pääru Oja, Märt Pius, Kaspar Velberg, Andero Ermel, Andres Raag, Ülle Kaljuste, Sandra Uusberg, Jaan Rekkor, Veiko Tubin, Kristjan Üksküla ja Allan Noormets. Esietendus 9. III Põrgulaval.

Eesti Draamateatri „Utoopia rannik. II osa. Laevahukk", autor Tom Stoppard, tõlkija Kalle Hein, lavastaja Elmo Nüganen, kunstnik Pille Jänes, kostüümikunstnik Reet Aus, helilooja Jaak Jürisson ja valguskunstnik Rene Liivamägi. Mängivad Mait Malmsten, Hilje Murel, Tiit Sukk, Märt Avandi, Ivo Uukkivi, Indrek Sammul, Merle Palmiste, Mari-Liis Lill, Jüri Tiidus, Elisabet Reinsalu, Priit Võigemast, Henrik Kalmet, Rain Simmul, Anu Lamp, Andrus Vaarik, Argo Aadli, Aleksander Eelmaa, Margus Tabor, Mart Toome, Anne Reemann ja Epp Eespäev. Esietendus 20. III suures saalis.

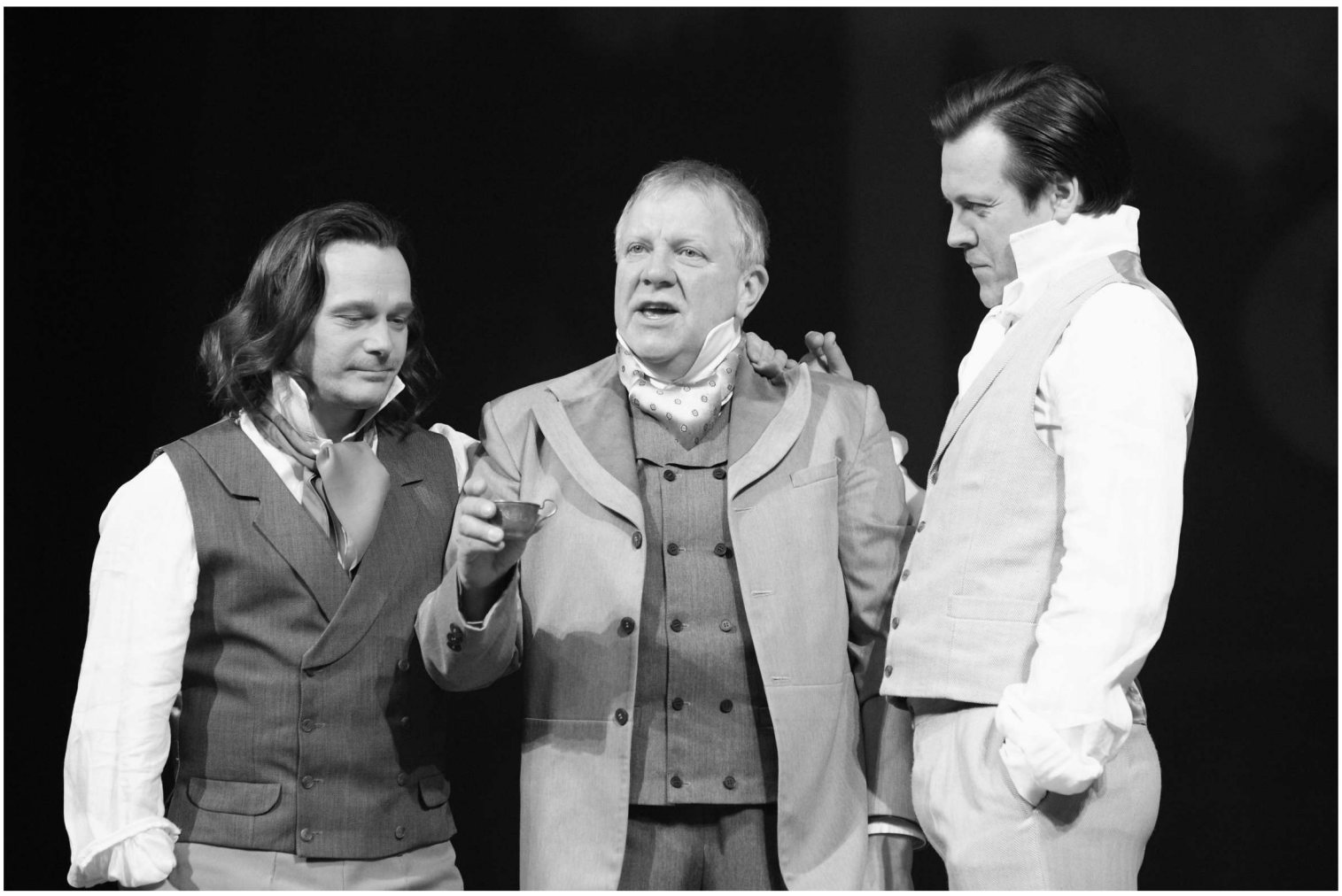

„Utoopia rannik. II osa. Laevahukk": (vasakult) ajaloolane Timofei Granovski (Indrek Sammul), arst Nikolai Ketšer (Andrus Vaarik) ja radikaalne kirjanik Aleksandr Herzen (Mait Malmsten). SIIM VAHUR

Üks esimesi märksõnu, mis Tom Stoppardi loominguga pahatihti seondub, on küllap selle ideekesksus, teatav rõhutatud intellektualism, mis inspireerib küll kindlasti seda vaatajat, kellele teater peaks enne taju- ja empaatiavõime turgutamist toimima ka filosoofia tõlkija või lausa esmaesitajana, ent tõrjub ilmselt seda publikuosa, kes otsib teatrist vahetumat impulssi, inimsuhteid mis tahes kontseptuaalses kontekstis. Viimati mainitud huvigrupi probleem ei tarvitse olla mitte vähene isiklik intellektuaalsus, vaid ennemini rahuldumatus sellega, kui lavastaja ja näitetrupi ühistöös takerdutaksegi vaid pelgalt nn intellektualismi ega tõusta sealt elusa kujundini, jäädes kas ratsionaalsel pinnal tekstisügavusi kündma, saavutamata oma lavakõnes keelepragmaatilist kõneakti (teisisõnu publikupuudutust), või kattes dramaturgia elustamiseks loodud kujundimänguga üksnes sümboltähenduste alfabeedi. Mõneti kannatanuksid seda laadi krambi all justkui ka viimatised Stoppardi tõlgendused Eesti teatris, näiteks Mart Kolditsa „Hüppajad" Vanemuises või Hendrik Toompere jr „Arkaadia" Ugalas, kuid loomulikult ei peegelda see nende lavastajate nõrkust, pigem liigsest respektist tulenevat umbusku sisehääle suhtes, et Stoppardil peitub pretensioonika ideestiku taga üsna aristoteleslikult üldinimlik draamasuhtlusmudel.

Priit Pedajas ja Elmo Nüganen ei lase end sellest krambist kiskuda ning heas, see tähendab „teatripärases" tähenduses võiks öelda, et ülemäärast aukartust autorisõna taga avanevate võimalike sügavike ja labürintide ees ei tunne kumbki. Esietendustejärgne *vox populi* on, vaatamata tormilistele ovatsioonidele teatrisaalis, vihjanud ka sellele, et eelmainitud aukartuse puudumine tähendavat laval teatavate tähendustasandite eiramist. Olgugi et selle väitega ei saa otseselt nõustuda kummagi lavastuse puhul, tuleb tõdeda, et kuigi mõlemad lavastajad on liikunud Stoppardi draamateksti elustamisel seda „meelelisemat" teed, on valitud täiesti erisugused võtmed, mispuhul saaks needki soovi korral lahterdada taju- ja tekstikesksemaks.

Vormist kõneldes mõjub Pedajase „Teekond" tervikut haaravamana, olgugi tema loodud lavakeele puhul mõistetavamad ka kerglussüüdistused. Ebalavaliseks peetud Madis Kõivu dramaturgia lavaelustajana karastunud Pedajas ei kammitse oma tegelasi-näitlejaid mingisse sõnastatavasse kontseptsioonikookonisse, vaid loob dramaturgiliste alusimpulsside ajel esmalt võimalikult avatud ruumi, kus iga pillatud lausega võib kaasneda ehmatav või lõbustav kajaefekt ning see lausutuna lendugi tõusta. Tema teise vaatuse liuväljastseen ei ole mitte niivõrd „ebaõnnestunud tehniline lahendus" (vt Jaak Allik, „Poolel teel Utoopia rannikuni", Postimees, AK 30. III 2013) kui metafoor, et kajastada nii remarki kätketut kui ka tegelaste tajuilma.

Nüganen oma „Laevahukus" liiguks nagu rohkem repliike pidi, püüdes keerdkõnelist tekstimassiivi iga hinna eest lisaks lavaliselt orgaanilisele „inimvaimu elule" ka kuidagi eriti semantiliselt põhjendada, olles seeläbi ehk autoritruumgi, kuid pannes tegelasednäitlejad sootuks teistsugusesse aegruumi, kui nad olid oma teekonna alguses. Esmase vaatajamuljena saab kinnitust varasemgi teadmine, et Nüganeni tugevus ei seisne ajalikult heitlike ja muutlike (olgu siis filosoofiliste või sotsiaalsete) üksikasjade retoorilistes põhjendustes, vaid tema tegeleb üksnes nn suurte teemadega: armastus, surm, reetmine jne. Ja nende teemadega heitlemiseks valib ta ise tekste, painutades need oma jõulise lavastajanägemuse alla, olgu aluseks siis Shakespeare, Dumas või Dostojevski. (Tallinna Linnateatri hooajaplaan ei ole küll kriitikute soovikontsert, ent siiski ei saa jätta kurtmata: miks ei ole Nüganeni demiurgisõrm puudutanud veel Hugo' pärandit?) Seetõttu näib, et ka Stoppard tekitab lavastajale vaid tarbetuid lisapingeid: milleks põhjendada eksirännakuid, kui otsetee on teada?

Kuid mõlemad lavastused ära vaadanuna võime veenduda, et esiteks on see inimlik otsetee ka Stoppardil enesel olemas, seega võib nähtud lavastustele lihtsustuse etteheitmine tuleneda pelgast intellektuaalsest arrogantsist. Teiseks saame aga tõdeda, et selle lihtsa tee põhjendamine võib ikkagi vajada kogu olemasolevat repliigistikku, lähenegu kumbki lavastaja sellele pealegi täiesti vastandlikul moel.

Mõlemas näidendis mängitakse ajaga. See, et Pedajase „Teekonnas" Kalju Orro kehastatud teener oma tahvlikestega selle eriliselt esile toob, ei ole mitte lihtsalt väline vormitrikk, vaid viide Stoppardi lavamaailma (arvatavasti osalt juba tema Tšehhovi-armastust rõhutavale) teatritinglikkusele. Ent Stoppardi puhul ei ole see mingi võõritusefekt, vaid pigem tähelepanupöörang sellele, kust ja kuidas mingid ideed alguse saavad.

Ajavahemikus 1833–1844 vältav „Teekond" algab sellega, et patriarhaalseid põhiväärtusi kandev, kuid inimlikult soe (valgustatud monarhia ideaalide kandja?) Aleksander Bakunin (Ain Lutsepp) räägib pereringis irooniaga sellest, kuidas temagi oli noorpõlves liberaalne, kuna luges Bastilles'i vallutamise ajal Rousseau'd ning toimunu tekitas temas segaseid tundeid. Lavastuse lõpus, üksteist aastat hiljem, kui nii-öelda eesrindlikum osa maailmast unistas juba koidust, istus pimedaks jäänud ning kurb ja pettunud, kuid endiselt vanemlikult hooliv ja vastutustundlik Aleksander päikeseloojangul ning ohkas, miks tema pojast Mihhailist (Tõnn Lamp), kel ometi olnuks Šveitsis „keset kõiki neid ilusaid lehmi ja mägesid ja juustu" kõik võimalused isa elutööd jätkata, on saanud anarhist ning ta on saadetud pagendusse.

Triloogia esimeses osas kulgeb aeg lineaarselt, olgugi see kaks korda läbi mängitud, teises osas on ajatasandid küll segatud ning ka näidendi lõpustseeniga hüpatakse tagasi sündmuste algusesse (aastasse 1846), kuid seegi komplitseeriv võte teenib pigem eesmärki rõhutada vahepeal (aastani 1852) toimunu inimlikke aspekte: Herzen (Mait Malmsten) kutsub seal oma naist Natalie'd (Elisabet Reinsalu) Pariisi, mis peibutas küll näidendi tegelasi, Vene tollaseid dissidente oma vabaduslubadustega, kuid seadis samas silmitsi ka sootuks uute inimlike kiusatuste ja küsimustega.

Võtmelisim vestlus sellel teemal leiab aset Herzeni ja Bakunini (Tiit Sukk) vahel laevareelingul eelviimases stseenis, kus Herzen on luhtunud ideaalidest ja isiklikest kaotustest (abielu, laps) õppinud seda, et kui tahes lennukate retseptide teostumise otsustab „inimfaktor", Bakunini peas on aga revolutsioonilised ideed ja reaalsus veelgi enam segamini läinud kui esimese näidendi tegevuse ajal.

Tõnn Lambi ja Tiit Suka Mihhail Bakunini erilaadne tõlgendus iseloomustab kaudselt ka kummagi lavastaja erisugust lähenemisviisi, jõudes arvatavasti üsna lähedale ka Stoppardi enda kavatsetud dramaturgilisele arenguloogikale. Tõnn Lambi Bakunin on „Teekonnas" tormakas ja eksalteeritud, kuid peresidemetest hoitud. Ühtpidi kammitsetud (erimeelsused isaga ja lausa patoloogiline kiindumus õdedesse), kuid teistpidi toetatud ning vaatamata kõigele näitab noor Mihhail üles ka omapoolset austust. Tegelikult kulgeb selles õhkkonnas kogu esimese näidendi sündmustik: ajakirju pannakse kinni ja mõtlejaid vangi, noored radikaalid haigestuvad tiisikusse ja kogu selle ideelise tulevärgi taustal murduvad ka armastavad südamed, ent kõike seda toidab ja omal moel ka mõistab patriarhaalse Premuhhino kodusoe vaimsus, mille kaitseks astub välja isegi Belinski (Taavi Teplenkov) peale solvunud Mihhail ise. Teises näidendis ollakse juba pooleldi Euroopas, kuid seda tõdemusega, et mitmed juured on läbi lõigatud, inimsuhted purunenud ning ideaalsete retseptide reaalsuses teostumine saab toimuda vaid viisil, mida Marx on kirjeldanud oma kuulsas Hegeli parafraasis tragöödia ja farsi suhte kohta.

Ja nõnda ongi Nüganeni lavastuse revolutsioonilised tegelased farsilikud. Mart Toome Marx ise lausa põhjendamatus mõõtmes, kuid ka Tiit Suka Bakunini erinevus Tõnn Lambi omast mõjub kontseptuaalsena. Pedajase lavastatud esimeses osas ollakse millegi ootuses: tajutakse küll surutist, kuid selle juures ka unistatakse, armastatakse ja tehakse nalja ning eluterve huumor ühendab koguni eri põlvkondi ja maailmavaateid. Pedajase komöödialaenguga lähenemine ei ole Stoppardi lihtsustamine, vaid igatsuste, idealismi ja purunemata lootuste orkestratsioon.

Nüganeni teine osa mõjub selle taustal esmapilgul maadligi surutuna. Tegelikult kannab see muundumine aga ju Stoppardi enesegi mõtet: noored idealistid, kes enne vaid unistasid vabadusest ja mängisid läbi selle stsenaariume, on nüüd kokkupuutes tõelise vabadusega, nähes ka selle tagajärgi ja vastutusvajadust. Ka huumor ei tule enam südamest, vaid loetud raamatuist, looritatuna irooniast, ning enne vaid filosoofiliste süsteemide vahel ekselnud Bakunini süüdimatus ei ole enam süütu muretu mäng, vaid eksistentsiaalsete valikute küsimus. Neid langetab anarhismiisa ise paraku loteriimeetodil. Kadunud on noore Mihhaili intellektuaalne mängurlus, jäänud on groteskne rolliampluaa, mille märksõnaks on „pidev sponsoriotsing".

Sügavusmõõde on sugenenud küll neisse noortesse tulipeadesse, kellel tulnud vahepealsete aastate jooksul tunda inimlikke kannatusi, olgu siis tervise või peresuhete kaudu. Sellised muundumised teevad läbi Herzen (Pääru Oja ja Mait Malmsten) ning Belinski (Taavi Teplenkov ja Rain Simmul). Kuid valdavas enamikus on teise osa euroopalikud vabadused sundinud tegelastele peale operetlikud stambid ja rolliampluaad, mille üheks stiilivõtmeks on kindlasti Priit Võigemasti Georg Herwegh, kuid samasugusesse matriitsi on surutud ka peategelaste slavofiilne opositsioon Aksakovi (Argo Aadli) näol.

Tees ja antitees on veenvad, lootkem, et Ugala ja Vanemuise ühistöös jõutakse ka sünteesini.

Ristipidi lood

Juta Kivimäe

Eesti ja Ungari illustraatorite ühisnäitus „Ristipidi lood" („Mese itt, mese ott") Eesti Lastekirjanduse Keskuses kuni 27. IV. Eesti kuraator ja kataloogi koostaja Viive Noor, näituseprojekti partnerid Eesti Lastekirjanduse Keskus, Eesti Kujundusgraafikute Liit, Eesti Instituut Ungaris ja Ungari Instituut Eestis.

„Ristipidi lugudes" on kõrvuti väljas ungari ja eesti nüüdismuinaslood. Näitus rõõmustab ka laiemas plaanis: XX sajandi teisel poolel olid ju Eesti ja Ungari loovinimeste suhted tunduvalt tugevamad kui praegu. Sõbralikus kultuurisuhtluses on aastakümneid rõhutatud hõimusugulust, mis praeguseks oleks nagu kaotanud oma kunagise tähenduse. Lastekirjanduse keskuse näitus annab lootust.

Näitus ja illustraatorite koostöö on oluline ka lastekirjanduse seisukohalt. Pole ju igapäevane nähtus, et illustratsioonide näitusele eelneb kirjanike sihipärane töö ja päevavalgust näevad nii eesti kui ungari lastekirjanduses uued nüüdismuinasjutud.

Kirjanikele esitatud eeltingimustele vastavalt on laekunud eesti ja ungari kirjutajailt 18 juttu lastele vanuses 6–10 aastat. Hoolimata praegusaegsest faabulast, pidid jutud mahtuma klassikalise muinasjutu raamidesse: kõik jutud algavad muinasjutuvormeliga „elas kord ...", kõikides lugudes on head ja kurjad tegelased ning kõigil muinasjuttudel on õnnelik lõpp.

Pärast lugude kirjutamist algas töö illustratsioonidega, mis saadeti meie lastekirjanduse keskusesse. Selles Tallinna vanalinna majas on piltide jõud olnud alati sama oluline kui kirjutatud lood. Mitmed rahvusvahelised raamatuillustratsioonide näitused nii Eestis kui mujalgi on saanud tuule tiibadesse just sealt.

Eesti lugejatele on ungari muinasjutud ja lastekirjandus olnud tuttav ja kallis juba üle poolsajandi. Mõnigi maailmatuntusega ungari lasteraamat on ilmunud eesti keeles mitme kordustrükina ja lõviosa kogu ungari tõlkekirjandusest on eestindanud sõjajärgse eesti kutseliste tõlkijate põlvkonna üks suurkuju Edvin Hiedel. Enamasti on need raamatud aga ilmunud eesti kunstnike illustratsioonidega. Mitme generatsiooni eesti laste fantaasiat ergutanud Emil Kolozsvári Grandpierre'i ungari muinasjuttude kogumik „Imeflööt", mille tegelased ja nende toimetamised on tänaseks nii üldtuntud, et on leidnud tähelepanu isegi populaarses teleseriaalis „Kättemaksukontor", ilmus 1959. aastal kõvakaanelise väljaandena Erik Vaheri illustratsioonidega. Pisut tagasihoidlikuma kordusväljaandena ilmus see aastal 2006. Vahepeal aga, 1981. aastal, ilmus „Imeflööt" ka Heldur Laretei illustratsioonidega ja võib liialdamata öelda, et „Imeflöödile" loodud illustratsioonid on teeneka illustraatori loomingu tähelepanuväärseimad. Euroopa lastekirjanduse klassikasse kuuluva Ferenz Molnári 1907. aastal maailmavalgust näinud „Pál-tänava poisid" eestindas Julius Mark esmakordselt 1921. aastal ja see ilmus Noor-Eesti väljaandena uuesti 1934, mõlemal korral Natalie Mei joonistustega. See võrratu maailma lastekirjanduse paremikku kuuluv raamat on kasvatanud väikesi eestlasi ka nõukogude ajastul 1971. aasta väljaandena ning ilmus kordusväljaandena ka 2003. aastal Hugo Miti illustreerituna. Mitmed laste ja noorukite generatsioonid on saanud aimu XVI sajandil toimunud laialdasest islamimaailma invasioonist Euroopasse ungari klassiku Géza Gárdonyi 1899. aastal ilmunud ajalooromaanist „Egeri tähed", mis ilmus eestindatuna 1958., samuti Erik Vaheri illustratsioonidega, ja veel kord 1993. aastal. Võib meenutada veel 1987. aastal eestindatud ungari kaevurimuinasjutte „Maa-alune riik" Siima Škopi illustratsioonidega ning Ervin Lázári lasteraamatut „Seitsmepäine haldjas", mis ilmus eesti keeles aastail 1984 ja 2006 nimeka ungari graafiku ja raamatuillustraatori Lászlõ Réberi (1920–2001) illustratsioonidega. 1983. aastal tõlkis Hans Valdmaa kirjanik Ferenc Móra imelise „Võlukasuka", kus leidus jõulustseen, mille kujundaja Silvi Liiva illustreeris kahe väikese inglipildiga. Raamatu ilmumisel käsutati Eesti Raamatu toimetajad trükikotta kääride ning liimiga ideoloogiliselt vale lehekest välja lõikama ja „õigega" asendama. Kaks toimetajat Tiina Randviir ja Mart Kivimäe aga käisid „parandatud" eksemplarid vaikselt uuesti üle ja kleepisid inglipildid raamatusse tagasi. Jõuti küll vähe, ent ka minu kodus on „Võlukasukas" Silvi Liiva inglitega.

Urmas Viigi illustratsioon János Lackfi muinasloole „Agnes ja muundujad".

Ungari raamatuillustratsiooni praeguse seisu kohta on Eestis teadmisi vähe ja seega võib ühisnäitust õigusega nimetada mõlemat osapoolt rikastavaks sillaprojektiks, mis ehk ärgitab tulevikus uusi kontakte.

Tänased lasteraamatute illustraatorid Ungaris on mitmepalgelise loomingulise käekirjaga kunstnikud: mõjutusi on nii eelmise sajandi teise poole modernistlikust kõrgkultuurist kui tänapäevasest arvutikunstist. Samuti nagu Eestis on ka Ungaris kunstnikke, kes ei valda traditsioonilisi tehnikaid ja on loonud kogu oma illustratsioonide varamu näiteks arvutimanipulatsioonide ja kollaažide kombinatsioonina. Selgi näitusel võib öelda, et vahel võib autoritehnikas illustratsioon olla originaaltööna kütkestav ja mõjuv, ent vajab kindlasti eriti tundlikku vahendust trükiformaati, et materjali võlu ei haihtuks. Lapsed on võimelised mõistma mitmesugust kunstikeelt nii Eestis kui Ungaris, nii südamlikke traditsioonilisi joonistusi, sürrealistlikke illustratsioone kui ka tinglikke piktogramme, aga ka lapselikke akvarelle ja kollaaže. Kuna lasteraamatute illustraatorite paremik on kogu maailmas väga

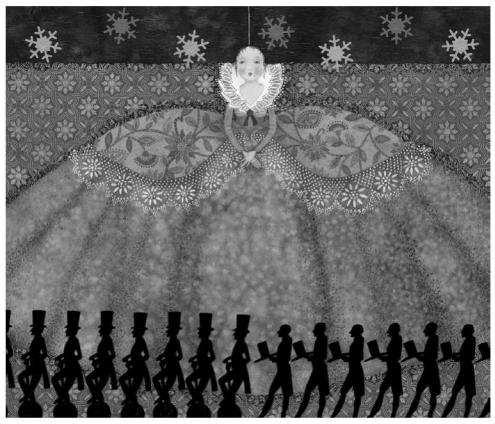

Viive Noore illustratsioon Péter Dóka „Lillale kuningatütrele" mõjub miniatuurmaalina.

JALUTUSKÄIK GALERIIDES

Urmas Viigi raamatugraafika

Urmas Viigi raamatuillustratsioonide näitus „Assortii" arhitektuuri- ja disainigaleriis 12. III – 1. IV.

Viimase kümmekonna aastaga on Urmas Viigi raamatukujundused kasvanud arvestatavaks väikeseks raamatukoguks. Ta on valinud raamatud ja autorid, mis tema enda mõttelaadi ja tõekspidamistega hästi sobivad. Kerttu Soans, Leelo Tungal, Heljo Mänd või Kadri Hinrikus on autorid, kes laste eakohaseid mõtteseoseid hästi tunnetavad, oma lapsepõlve mäletavad ja on laste maailma suurepäraselt sisse elanud, ent Urmas Viik on ka ise kirjutanud. Tema kodus on üles kasvanud (ja kasvavad üha) viis tütart. Mäletan, et ühes lastekirjanduse keskuse usutluses on ta kinnitanud, et peab oma perekoda elu suurimaks saavutuseks. Urmas Viigi raamatud on ka kaanest kaaneni tema enda kujundatud. Illustratsioonid on raamatust raamatusse vägagi erinevad, mis oleneb ilmselt raamatu sisust ja kunstniku meeleseisundist. Nii on iga tema kujundatud raamat nagu omaette maailm, kus tekst, kujundus ja illustratsioonid tunduvad olema täiesti võrdsed komponendid hästi tempereeritud tervikus.

Disainigalerii näituse kaassõnas on meenutatud, et Viigi kunstnikutee jaguneb kolmeks: graafikaeksperimendid 1990ndatel, 2000ndatel alanud ning tänaseni jätkuvad installatsiooniprojektid ning 2003. aastast startinud raamatugraafika. Tõepoolest, 1990. aastail graafikanäitustele ilmunud suured eksootilised kujundid üllatasid robustsena tundunud monumentaalsusega, ent on tänaseks päris suures osas muuseumikogudesse talletatud. Ka mitmed installatsioonid ja nende komponendid on kunstimuuseumis mitmes kogus ühise nimetajaga „Lastetuba". Elujaatav ja positiivne sõnum, mis nendega koos on tulnud, ühildub autori eluterve huumoriga ja usuga mõistuspärase ning miks mitte ka ilusa elu, disaini, elukeskkonna, lasteraamatute või mille tahes võimalikkusesse. Mulle meeldivad Urmas Viigi kujundatud raamatud väga nii tõsise, tegelikult lausa filosoofilise sisu kui samaväärse vormi poolest ja asetuvad samasse ritta parimaga, mida olen vaadanud ja lugenud omaenese lapsepõlvest saadik. Iga-aastased äramärkimised Eesti kaunimate raamatute võistlustel ning 2010. aastal kandmine IBBY (International Board on Books for Young People) illustraatorite aunimekirja kõnelevad autori eest.

Arhitektuuri- ja disainigaleriis eksponeeritud suuremõõtmelised digiprindid moodustasid mõjuva pildimaailma raamatuist nagu Viivi Luige „Tubased lapsed" (2006), Kadri Hinrikuse „Miia ja Friida" (2008), Tiia Soasepa „Jõemehike" (2009) või Leelo Tungla „Seltsimees laps ja suured inimesed" (2008).

Näitusel „Vanad muinaslood" lastekirjanduse keskuses esinesid möödunud aasta algul vendade Grimmide juubeliaastal Eesti ja Moskva parimad raamatuillustraatorid. See näitus oli eripärane oma tõsises, isegi süngevõitu meeleolus. Oli ju saksa humanistide kogutud lugude näol tegemist tõsimeelse eheda folkloorigа, mis saanud oma süvatoonid kolmekümneaastase sõja kogemustest. Urmas Viigi „Rapunzeli" illustratsioonid hämmastavad oma ülimalt esteetiliste konstruktiivsete vormidega, mis nagu ümbritseksid muinasjututegelasi. Aastasadade legende kataksid nagu tänapäevased korrastatud mõttestruktuurid, mis muudavad kogu rahvaliku fantaasia ning eheda õuduse ohutuks teaduseks ja loominguks.

Ka ungari ja eesti illustraatorite ühisnäitusel on Urmas Viigilt väljas János Lackfi muinasloo „Agnes ja muundujad" illustratsioonid. Reaalsus kohtub fantaasiaga kummalisel ja ohtlikul moel, mis võib lastevõõra täiskasvanu tõsiselt segadusse ajada. Kujutlusmaailm ja tegelikkus põimuvad aga parimates lasteraamatutes ja lapsepõlves üsna tihti. Küllap on tuhandete pisiolenditega veemaailm tuttav kõigile neile, kes kunagi lapsepõlves madalas tiigi- või jõevees soojal suvepäeval tunde vee-elu on jälginud, puruvanakesi purki kogunud või ogalikke uurinud. Viigi „Jõemehikese" illustratsioonidel on see maailm lausa füüsiliselt tajutav. Laps, kes ihkab kaluriks saada, paadisillal omaette õngitseb ning on endale kaaslaseks lõbusa Jõemehikese kujutlenud, on tüdruk.

Juta Kivimäe

Sürreaalsed unelmad

Harry Jürgensi eksliibrised ja kääbusraamatud Tallinna keskraamatukogus kuni 8. IV.

Harry Jürgens on rahvusvaheliselt tuntud Saksa raamatuillustraator ning paljude eksliibriste autor. Ta lõpetas ERKI 1976. aastal ja elab samast ajast vabakutselise kunstnikuna Leipzigis. Saksamaal on ta illustreerinud 80 raamatut, nende seas on ka luksuslikke, originaalgraafikas illustratsioonidega bibliofiilseid väljaandeid. Ta on teinud kujunduse Leipzigi miniraamatute kirjastuse arvukatele kääbusraamatutele, neid hindavad raamatuhuvilised üle maailma. Harry Jürgens on loonud ofortidena pool tuhat

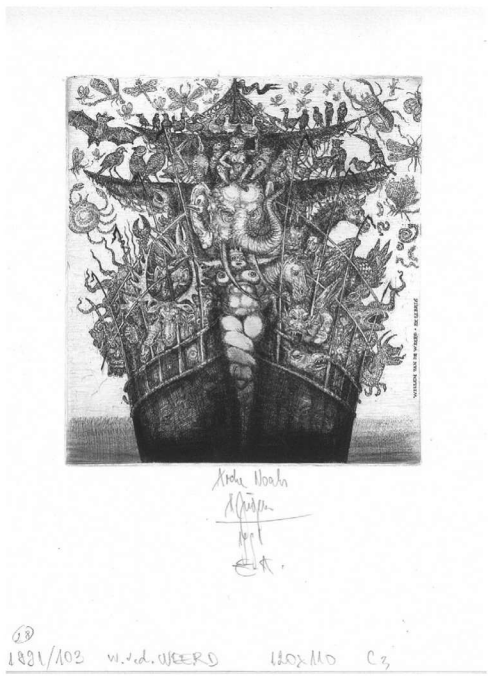

Harry Jürgensi eksliibris Willem van de Weerdile,1991.

eksliibrist Euroopa ajaloo ja kultuuri teemadel. Need on formaadilt veidi suuremad peenekoelised figuraalsete lahendustega fantaasiarikkad minigraafikateosed. Mõjutatuna Wiiraltist ja Viini uusrealistidest, samuti saksa graafikaklassikast, ka Albín Brunovskýst, on kunstnik jõudnud isikupärase sürrealismivarjundiga käsitluslaadini. Tal on palju tellimusi mitmelt poolt Euroopast, viimasel ajal ka Hiinast.

Meil on Harry Jürgensi raamatugraafika olnud väljas 2000. aastal rahvusraamatukogu isikunäitusel, seal on tema kääbusraamatuid eksponeeritud hiljemgi.

Mart Lepp

kõrgetasemeline ning orienteeritud raamatukunstis haritud lastele, on raamatuillustratsioonidele seatud tingimused ning nõudlikkus kõrgele tõstetud.

Ungari illustraatorite paremikust on Anna Hollo illustreerinud Kerttu Soansi muinasjutu „Vana oreli ordu". See lugu oleks nagu vendade Grimmide muinasjutu „Breemeni linna moosekandid" õnneliku lõpuga uus versioon. Anna Hollo on loonud illustratsiooni ka Kätlin Kaldma muinasjutule „Lugu Keegi Eikellegi tütre vihmapilvedest". Salapärane jalgrattur vihmapilvega on ühtaegu kütkestav ja tekitab uudishimu ning kasvatab väikese lugeja fantaasiat. Lugu vihmasõnujast tüdrukust ongi ungari kunstnikke inspireerinud kõige enam. Nii Katalin Szegedi, Panni Bodonyi kui ka Jacqueline Molnári illustratsioonides moodustavad argielulised ja muinasjutulised detailid üksteist toetava mõjusa pildimaailma. Nii kirjaniku kui kunstnikuna tegeva Piret Raua muinasjutule „Pikajalgne printsess" on loonud tundlikes värvikooskõlades illustratsiooni Kinga Rofusz: veninud printsess suhtleb armsa roosa draakoniga kuu pinnal aristokraatse enesestmõistetavusega.

Eesti illustraatorid on keskendunud ungari autorite muinasjuttudele, mis kannavad äratuntavalt klassikalise hea lastekirjanduse tunnuseid.

Kerttu Sillaste, Katrin Erlich ja Urmas Viik on illustreerinud János Lackfi väga ajakohase muinasloo „Agnes ja muundujad", kus kogu tegevus ja tegelased lähtuvad väikese tüdruku galopeerivast mänguloogikast. Katrin Erlichi koomiksilaadne kujundlikkus täiendab tekstiilikunstnikust Kerttu Sillaste stiilselt kujundatud lehepinna ornamenti. Urmas Viigi pildimaailm on üles ehitatud suurtele tõsiseltvõetavatele kujunditele.

Üks interpreteeritumaid muinasjutte, Peter Dòka lugu, „Lilla kuningatütar" kõikevõitvast armastusest on leidnud ka kõige eripärasemaid tõlgendusi. Enno Ootsingu kõrge vormikultuuriga mitmekülgselt läbi joonistatud kujutisi täiendab näiteks Viive Noore ülimalt peente detailidega hinnalise kalliskivina mõjuv miniatuurmaal. Sama muinasjutt verieerub illustratsioonides ülimalt romantilistest kujunditest tempoka *rock'n' roll*'ini. Reti Saks on lasknud oma printsessil seista hiiglase käel punaste rooside sajus, Milvi Torim ja Tiina Reinsalu esinevad klassikalise sulava akvarelliga. Anne Pikkovi kuningatütar aga kihutab oma rolleril läbi Tallinna vanalinna, tema Must Prints aga meenutab Batmani.

Urmas Viik, Juss Piho ja Jüri Mildeberg eristuvad illustratsioonitriennaalidel alati tugeva loomingulise isikupäraga. Äratuntavate kinniskujundite ja tüpaažidega esindavad nad ka maailma raamatukunstis üsna harva kohatavaid tõsiselt mehelikke seisukohti.

Üks enim eesti kunstnikke järgima kutsunud muinaslugusid on Anna Menyhérti lihtne ja armas jutustus väikese tüdruku Liisi ja kivist lõvi Kompanoo sõprusest. Lugu on inspireerinud Regina Lukk-Toompere korrastatud pargivisiooni, aga ka Maara Vindi permanentse ornamendi.

Petra Finy jutustus „Merinõid" on kutsunud ellu nii Catherine Zaripi veealuse maailma kui Piret Mildebergi isikupärast pakatavad konnad.

Kadi Kurema talvisel maastikul lasevad liugu noad, kahvlid ka lusikad: need on Péter Demény muinasjutu „Talv aitab" üksildase lapse unenäokaaslased. Sama muinasloo on valinud ka Anne Linnamäe, kelle illustratsioonile ilmub põhjamaine nägemus talvemaastikus väikesest tüdrukust, keda saadavad hundid.

Eesti illustraatorite ühtlaselt tugevat taset kinnitavad ka näitusele kaasatud üliõpilased, kelle tööd on humoorikad ja vaimuerksad ning tehnilisel kõrgtasemel. Nii Marko Pikkati peadpööritav tsirkusestseen ungari muinasjutule „Elas kord rätsep" kui Lembe Keskpaiga illustratsioon Mónika Mihlya muinasjutule „Sinine koolibri" mõjuvad värskelt oma digiprindi ja manuaalsete lisandite sulamis.

Viive Noor hindab pingeliseks ja pikaks protsessiks kujunenud koostöö tulemust väga positiivselt. Eesti-, ungari- ja ingliskeelse kataloogi on välja andnud Eesti Lastekirjanduse Keskus. Suvel on näitus väljas Haapsalus, Tapal ja Kuressaares, sügisest pannakse sama näitus üles Budapestis Petőfi kirjandusmuuseumis ja mitmes teises Ungari suurlinnas.

Lend üle kotkapesa

Ivar Sakk

Marko Kekiševi näitus „Vahet pole" Tartu Nooruse galeriis kuni 13. IV ja näitus „Tempus fugit" Tallinna Linnagaleriis 28. II – 17. III.

1981. aasta suvel ilmus Marko Kekišev tollase kunstiinstituudi sisseastumiseksamitele. Tal olid pruunid silmad, pruunid traksidega tunked ja kaasas oli tal rula. See ei olnud nõukogude noore tavaline kombinatsioon (tänapäeval on iga kolmas graafilise disaini erialale kandideeriv tudengihakatis rulataja). Nimetatud seiga esiletoomine oleks mõttetu, kui selle eesmärk poleks viidata, et Kekiševi looming on lahutamatult seotud tema koloriitse isiksusega. Juba siis teadis ta, mida ta oskab ja tahab, ja kuidas seda ellu viia. Oma joont on ta suutnud kadestamisväärse enesekindlusega ajada juba kolmkümmend aastat.

Tallinna Linnagalerii ja Nooruse galerii näitus on tõeline tulevärk. Linnagaleriis oli väljas üle saja plakati, mis kinnitab, et Kekiševi näol on tegemist Eesti ühe viljakama, kui mitte kõige produktiivsema plakatikunstnikuga. Paljud plakatid on seotud muusikaga, eelkõige Nyydi ansambliga – Eesti ühe innovaatilisema kollektiiviga, kelle kontserdikuulutusi on Kekišev kujundanud ligi kakskümmend aastat. Tulemus on muljetavaldav. Tõenäoliselt on tegemist õnnelike juhuste kokkusattumisega: tellija, ansambli mänedžeri Viive Valperi teadlikkusega, aga ka ansambli liikmete intelligentsusega. Tavaline eesti kultuurimänedžer või esitaja tahab kontserdi- või teatrietenduse plakatil näha omaenda fotot ja seda poseerituna (pseudo)luksuslikus interjööris. Inimesed, s.t interpreedid on ju tähtsad küll, aga lõpuks varjutab selline esitlus muusika enese. Arvatavasti on staarikultuse ihalemine pärit levimuusikast, kus esitaja on ülim. Meie kontekstis on see viinud sadade ühesuguste kontserdikuulutusteni, kus interpreedi portreele on lisatud suvalises kirjas tekst. Ei mingit suhet, ei mingit suhtumist. Eesti Kontserdi plakatitulpasid nähes kinnistub arvamus, et muusikatööstus ongi labane kaubandus: samalaadne kaup on letil (laval), kuupäev ja hind juures, konveier töötab. Seda enam torkavad silma Kekiševi rabavad lahendused nüüdismuusika visuaalsel väljendamisel. Nyydi ansambli kontserdisarja „I got rhytm" visuaal on siinkohal tipp: Joosep Tootsi tot-tot-tot-pomisevad räimesilmadega kodukootud tondid loovad niivõrd äraspidise emotsiooni, et see lausa innustab üritusest osa saama. Üks mu rootsi sõber ütles, et ta läks kontserdile paljalt plakati pärast. Sarja viimase kontserdi kärbselapatsiga kuulutus keerab mutri viimase vindi peale.

Valikus on ka kõikuva tasemega töid, kus on näha disaineri-klienditeenindaja ja tellija-kuninga kompromissi. Sellised delikaatsed olukorrad lahendab Kekišev MIKS (mida iganes keegi soovib)-moel. See tähendab kujundite, tüpograafia, taustade kuhjamist, resultaadiks totaalne visuaalne kokteil (Tiit Härmi balletiõhtu plakat). Tavaliselt jääb tellija rahule, kuna kõik tingimused on täidetud. Kuigi selline kollaažil põhinev lahendustee sobib autori visuaalse keelega, ilmneb loomeprotsessis siiski teatud tujutust ning see paistab tulemusest välja ka.

Plakat kui narratiivi eksponeerimise vahend

Plakat on meedium, millele saab läheneda mitmel moel nagu ka maalile, romaanile, filmile jne. Mõnele loojale on plakat tüpograafiline eksperiment: peategelaseks on kiri, sest tekst on tavaliselt oluline osa edastavast sõnumist. Mõnele on plakat koloriidiülesanne: näiteks paljud jaapanlased tähtsustavad esteetilist aspekti niivõrd, et plakatist saab värvivarjundite manifestatsioon, kus lisarolli etendavad neoon- ja metallikvärvid. Osale loojatest on plakat formaadi küsimus, kompositsiooniülesanne, kus peaosa mängib piiratud pinna organiseerimine. Fotograafia võidukäiguga sai plakatist foto eksponeerimise võimalus, misjuures on olulised spetsiifilised kadreerimise,

Marko Kekišev Tallinna Linnagalerii näitusel.
EERO KANGOR

valguse-varju, teravuse jm tehnoloogilised seigad. Marko Kekiševile on plakat aga narratiivi eksponeerimise vahend. Tehnoloogiast tingitud trükiformaat, paberipoogen A1, on talle liiga kitsas, et ära rääkida kõik lood, mis meeles mõlguvad. Need pulbitsevad kui anekdoodid vahva sõduri Švejki õllelaua taga, nõudes pildiruumi ning täites paberipoogna otsast otsani. Mõnes mõttes tuleb tänada saksa insenere ISO-süsteemi eest, sest see on Kekiševile lõplik piirang – 594 × 841 sentimeetrit. Distsiplineeriv, sest muidu ei lõpeks jutud iial. Iga uus teeb tee järgmisele juhtumusele ning näiteks Hella Hundi plakatid on osa narratiivist, mida oleks huvitav näha ruumis – suurte massiividena, seinal, monumentaalselt. Need omalaadsed grafitid jutustaksid samasuguseid lugusid, nagu rääkisid omal ajal maamehed hommikust õhtuni kolhoosi töökoja hoovil. Tänaseks on need ajad muidugi minevik. Need lood on sageli poliitiliselt ebakorrektsed, seksistlikud, klišeemaigulised, tubaka- ja viinalõhnalised, aga need on lood elust enesest. Teinekord karmid ja rämedad, kuid alati räägitud muigega suunurgas ning sageli positiivse lõpuga. Väga eestilikud. Rõvedavõitu, paha poisi imagoga Marko Kekišev on tegelikult hea inimene nagu ka õliste tunkedega robustsed traktoristid masinakuuri ees.

Vormist rääkides peab sedastama, et Marko Kekišev sattus kunstiväljale täpselt siis, kui siinmail 1980ndate alguses hilismodernism murdus ning andis teed postmodernismile. Uus ja paljulubav maailm köitis noori. Siiski tundub, et koolipoisina kogetud eelmise kümnendi popkunsti ja hüperrealismi taust ei lase teda enam kunagi päriselt lahti. 1980. aastate plakatid toovad sisse USA postmodernistliku koolkonna graafilise keele ning sellel lainel seilab autor järgmiselgi kümnendil. Ameeriklaste Charles Andersoni ja Joe Duffy kujundikeel, mis oli ääretult populaarne 1980. aastatel ning kus miksiti *art déco*, juugendi ning XIX sajandi historitsismi detaile, ei leidnud Euroopas eriti massilist järgimist. Pigem tegeldi Lääne-Euroopas 1920ndate modernistliku pärandi dekonstrueerimisega ja lopsakas ameerika historitsistlik postmodernism jäi tagaplaanile. Eesti tollase noore arhitektuuri tuules leidis siinmail ameerika historitsism innukamat järgimist ning sellest trendist pärinevad ka Kekiševi tollased tööd. Joonistusele rajatud *artdéco*'likud plakatid (Savikoda jt) näitavad, et autor üritab oma modernismil põhinevat haridust kohandada lombitaguse historitsismiga. Veidi kohmakas joonistuses ei üritatagi saavutada anatoomilist täpsust, vaid see redutseeritakse skeemiks, märgiks, piktogrammiks. Siin tuleb selgelt välja vormidisaini õpingutest pärit taust.

Suveräänne looja

1990. aastatel tuleb sisse neopop, mis Marko Kekiševi puhul tähendab toetumist koomiksile, karikatuurile ja muule vernakulaarsele materjalile nagu ajalehereklaam, vinjetid, pakendigraafika jms. Sotsialismiaja viimaste kümnendite põlvkonna kujunemisel on ilmselt oluline osa karikatuuril. Kui tänapäeval jõuavad noored kunsti- ja disainimaailma sageli tänavakunsti (grafiti) kaudu, siis 1970.-1980. aastail tegid kunstihuvilised noored karikatuure (Hardi Volmer, Voldemar Reiter, Heino Prunsvelt jt). Kekišev pole klassikaline karikatuurimees. Tema puhul segunevad vinjett, märk, koomiks, karikatuur üheks narratiivseks kujundiks, mis kannab esmast rolli plakati ülesehituses, on selle telg ning skelett. Pigem võiks öelda, et formaat nagu plakat jääb sellele kujundile kitsaks – need võiksid olla „Jänku suudluse" laadis graafilised teosed. Tekst vaid raamistab narratiivi ning on sageli formaalne ballast. Modernismi kogemus taandaks tüpograafia võimsa keskse kujundi kõrvalt delikaatseks lisandiks; Kekišev kui postmodernismi vaimus kujunenu võrdsustab „perifeeria" ja „tsentri". Kirjad elavad oma elu, moodustavad võimsaid plokke, täidavad iga viimsegi nurga teose pinnal, jätmata ruutsentimeetritki hingamisruumi. Parimatel juhtudel moodustuvad kujundite ja kirjade padrikust intensiivsed ning ekspressiivsed tervikud, kehvematel kordadel jäävad elemendid lõdvalt seotuks ning puudu jääb seesama elaan, mis teeb eelmised plakatid nii elavaks. Tekib tunne, nagu oleks anekdoodivestja hetkeks kainenenud ning hakanud ilmast rääkima.

2000. aastate plakatite graafiline keel on rafineeritum, oma osa annab tehnoloogiline progress: Kekiševil on kasutada programmijupp, mis laseb interpoleerida graafilisi kujundeid. Selle abil muudab ta plakati struktuuri mitmekihiliseks: ilmuvad rastrid, joonemängud, toonivarjundid, kuid neopopilik vaim jääb. Võib-olla on vanusest tingituna ilmunud rohkem irooniat ja kaudeütlemist, nooruse rämehuumorit jääb vähemaks. Kujundid kritalliseeruvad, klassikalise plakati „suure kujundi" peavõidu saavad Estonia ooperi „Don Giovanni" haaknõelale lükitud südamed. Kekišev on osanud teatri tsensuurinõukogu „ära tinistada": kuhu jäi pumatiste vuntsidega tenori paraadlik portreefoto? Kahjuks on see siiski jäänud üürikeseks välgatuseks Eesti teatrite visuaalses ilmes ja Estonia jätkab *fotoshop*'itud ja poseeritud fotodega.

Oma kindla liini järgimisega on Marko Kekiševist saanud suveräänne looja. Rahvusvahelistel plakatibiennaalidel saab lahterdada koolkondi ning fikseerida liidreid ja nende kloone: Kekišev ei ole aga kellegagi sarnane, vaid eredalt iseseisev. Kõige lähemal võiksid talle seista ameerika historitsismi viljelejad, aga administratiivsetel põhjustel (USAs on plakatilooming pärsitud, kuna tänavatel eksponeerimine on keelatud ning reklaam on kanaliseeritud digitaalsetesse kanalitesse nagu TV ja internet) pole lihtsalt olemas reaalseid teoseid, mida ameerika disainerid näitustel välja panna saaksid. Ühe rahvusvahelise auhinna on ta ka saanud, nimelt Moskva „Kuldse mesilase" („Golden Bee") biennaalil 2006. aastal plakati „Kriminaalne elevant" eest. See on üks harvadest kordadest, kui eesti graafilist disaini on viimasel ajal tunnustatud. Lisandunud on korralduslik töö: Kekišev algatas ja veab Eesti ainsat regulaarset graafilise disaini annuaali, Haapsalu graafilise disaini festivali, mis toimub juuni esimestel päevadel. Selle näituse tuletisena kogunenud kodumaiseid plakateid on ta isiklikele sidemetele ja entusiasmile toetudes välja pannud Helsingis, Riias, Berliinis ja Moskvas. Õhinapõhine tegevus sobib muidugi ka tema natuuriga. Ja näituse pealkiri „Tempus fugit" („Aeg lendab") ei toetu ilmselt kunstniku eale, vaid tegusõnale *fugit* – lendab. Kõrge kaarega ja žestiga.

Heatasemeline nostalgiline tagasivaade

Reet Varblane

Eesti Maalikunstnike Liidu uudisloomingu näitus Pärnu uue kunsti muuseumis kuni 14. IV, kujundanud Jaan Elken, korraldanud Mari Roosvalt.

Ülevaatenäitustega pole iseenesest midagi valesti ka praegu, sest kõik kunstnikud ei jaksa igal aastal isikunäitust korraldada, ei mahu grupinäitustele või kuraatoriprojektidesse. Uudisloomingu avalik esitamine hoiab looja värske ning aktiivsena. Nii tuleb ka maalikunstnike liidu aastanäitusesse positiivselt suhtuda, iseäranis, et viimastel aastatel on näidatud oma (uudis)loomingut peamiselt väljaspool pealinna hinnatud institutsionaalseid väljapanekupindu Tartus, Haapsalus, Pärnus, aga ka uutes paikades nagu Aaspere mõis jne. Iga eksponeerimispaik nõuab ka traditsiooniliste formaatide puhul teistsugust lähenemist: isegi kui üksikteose looja ei mõtle selle peale, peab tervikuks vormistaja (kuraator, kujundaja) ometi sellega arvestama. Maalikunstnikud on otsinud oma aastanäitusele ka mitmesugust väljundit, kasutades kuraatoritena kunstiteadlasi ja kunstnikke, kombineerides kuraatorilähenemist avaliku üleskutse ning žürii variandiga. Seda enam mõjub praeguse näituse pressi- ja seinatekstis esitatud väide, et „maalikunst on jäänud üheks vähestest kunstialadest, mis isepäiselt sõdib vastu kuraatori taktikepi järgi õõtsumisele" solvunud väikelapse nutuse virinana ning osutab pigem isikute võitlusele, oma võimupositsiooni kinnistamisele. Üldnäitusele tuleb läheneda teistsuguse loogikaga kui kureeritud väljapanekule, sest see formaat jätab vaataja n-ö sõbraliku juhatuseta, terviknarratiivi, süvendatud lähenemisnurga, kriitilise, mõtestatud vaateviisi tasandita, keskendub üksikteosele. Loomulikult oleneb üldnäituse puhul palju kujundusest: viisist, kuidas sõltumatud teosed üksteise kõrvale on paigutatud ning kuidas seetõttu nende dialoog tekib (või ei teki). Üldnäituse formaat jätab vaatajale suurema vabaduse.

Praeguse maalikunstnike näituse puhul tuleb rõhutada kahte momenti: see on hästi, kohe väga hästi kujundatud, iseäranis, mis puudutab muuseumi suurt saali, ning mõjub tõesti kompaktsena. Kompaktsena – nii taseme kui ka sisuliste hoiakute, suundumuste mõttes. Loomulikult ei hõlma need suundumused kogu meie maalikunsti, vaid ikkagi ainult seda osa, mida sellel väljapanekul saab vaadata. Ma pole aga sugugi kindel, kas kunsti ühe valdkonna (isegi endiselt ennast lipulaevaks pidava maalikunsti) suundumused kõnelevad midagi praegusest kunstimõtlemisest kui sellisest, relevantsest, aktuaalsest kunstist. Pärnu näitust, sealset õhustikku võib kõige üldisemalt iseloomustada maalikunsti kui iseseisva esteetilise kehandi, XX sajandi alguse abstraktsionismi vaimu elluäratamisena. Jutt ei ole katsest, vaid selles mudelis enesekehtestamisest ja sellest mõnutundmises. Enamikust eksponeeritud maalidest õhkub maalimisnaudingut, rõõmu, isegi siis, kui maalid ise on melanhoolselt süngevõitu, vaimsus seotud pigem möödaniku kui praeguse ajaga. Asi ei ole abstraktse kunsti võimutsemises, pigem tegelikkuse, selle illusiooni ning selle põhjal loodud abstraktsiooni piiri kompamises, sellel balansseerimises. Tegemist ei ole kindlasti ka XX sajandi (maali)kunsti eiramises, selle mittetundmises, sest õige mitmetes teostes osutatakse nii oma valdkonnale kui ka laiemalt kultuurile, võimendatakse sealse sõnumi abil oma läbielamist, oma sõnumit. Mitte just eriti valjult, parajalt sordiini all, kuid siiski veendunult. Näitusel viibides ei saanud lahti tundest, et olen n-ö ajarattas tagasi läinud ja sattunud 1990ndate algusesse. Küsimus ei ole sugugi kunstnike vanuses või täpsemalt teatud vanusepiiri ületamises: väljas on 70-80aastaste, aga ka 20aastaste kunstnike maalid. Siiski pean tunnistama, et mulle meeldis seal olla: sain teostega rahulikult suhelda, rõõmustasin mõnegi kunstniku (Helle Vahersalu) üle, kelle töid polnud kaua näinud, mind valdas imeline rahutunne. Aga veel pean tunnistama: näituse nostalgiline meeleolu sobis mu enda nostalgilise häälestatusega vana kodulinna vastu.

Alvar Reisner. Raudrembrandt. Õli, akrüül, 2013. VAIKO EDUR

Kui nüüd konkreetsete tööde juurde minna, siis looduselamusest kasvanud abstraktsioonidest võib võtmepaarikuna tuua välja Andres Koorti (1969) mediteeriva „Tasase mere", hinge- ja vaimuseisundi, aga mingis mõttes ka ajapeegli – hoiatuse või soovunelma, kuidas keegi seda just võtta tahab, ja Uno Roosvaldi (1941) „4 motiivi", kus kunstnik vastandab suure kirjeldava pildi sissevaatega detaili, kusjuures suure plaani puhul on stiliseeritud värvid säilinud, detaili puhul on ainult koestik välja puhastatud. Selle suundumuse juures ei saa mööda ka Kristiina Kaasiku (1943), Tiiu Pallo-Vaigu (1941), Anne Parmasto (1952), Vano Allsalu (1967), Epp Viires (1973), Lola Liivati (1928) jt maalidest, mis on küll varasemast tuttavad ja mida sobib iseloomustama sõnapaarik „tuntud headuses". Eraldi tahan aga tuua välja Edgar Tedresaare (1984), kelle napivormilised karedast lõuendist kokkuõmmeldud reljeefsed maalid mõjuvad teistsuguste, kuidagi värsketena. Tegelikult ei ole Tedresaar teinud midagi väga teistsugust, ületanud piiri või kasutanud sootuks teistsugust (maali)keelt, aga oma asukoha, vahetu kõrvutuse tõttu Jaan Elkeni (1954) maalidega toimivad Tedresaare omad nii puhvri kui ka sõnumitoojana. Ja ka vastupidi: Elkeni maalid on omandanud märksa ambivalentsema, inimlikuma, haavatavama tähenduse.

Kolmanda paarikuna tooksin välja maalikunsti mõtestava lähenemise Tiit Pääsukese (1941) „Vesimärkides" ja Alvar Reisneri (1979) „Raudrembrandtis". Pääsuke, nagu oma viimase aja maalides ikka, on jätnud üsna avatud tõlgendusruumi: nii pealkiri kui ka kujundikeel osutab vaid teose märgistatusele, kuuluvusele, autori juuresolekule. Reisner on toonud Euroopa maali suurima klassiku üldtuntud kujundi, ojas supleva XVII sajandi Hollandi punapäise naisefiguuri Saskia Eesti mütoloogia konteksti, teinud häbelikust abikaasast meie kangelanna, Suure Tõllu võimsa naise Pireti, muutnud vuajeristliku vaatepildi esindusportreeks. Nii Pääsukeselt kui Reisnerilt, aga mõneltki teiselt oleks tahtnud näha vähemalt kahte pilti, et saada oma mõistmisviisile tibakegi toetust.

Wie es eigentlich gewesen

Eero Kangor

Näitus „*Hommage* klassikale" Vaalas 14. – 30. III.

14. märtsil avati Vaala galeriis rühmanäitus „*Hommage* klassikale", mida reklaamiti Laurentsiuse (Lauri Sillaku) kuraatoridebüüdina. Ta oli koondanud kuue kunstniku maalid, kunstnikke aga ühendab huvi vanade maalikoolkondade vastu. Kuigi näituse tekstis jääb kõlama, justkui etendaks lõviosa Laurentsius, polnud teised sugugi vaid hallid hiired.

Kuraator Laurentsius pani välja viis enda ja neli Mauri Grossi maali, kolm Mall Nukke ja kaks Rauno Thomas Mossi ning Andro Kööbilt ja Valeri Vinogradovilt kummaltki ühe maali. Kuigi Gross on mulle vähem tuntud, on ülejäänud kindlasti kõrgema klassi meistrid. Alles hiljaaegu eksponeeris Nukke oma töid Tallinna Kunstihoone galeriis, Kööbil oli seal näitus 2010. aasta suvel. Moss tegi eelmise aasta lõpus Tallinna Linnagaleriis näituse „Eesti ballaadid". Selle aasta juulis aga avatakse Tallinna Kunstihoone suurtes saalides Vinogradovi isikunäitus.

Minuga näitusest kõnelnud Lauri Sillak kuraatori väärikat nimetust päris omaks võtta ei tahtnud. Nagu see tegelikult sageli juhtub, oli juhusel tähtis osa, kuigi valik, kellega näitust teha, polnud suvaline. Sel kunstnike komplektil oli palju ühist, kuigi vanade klassikute eeskuju on järgitud vägagi erineval moel.

Sillaku sõnul peab ta kunstiteoses oluliseks kolme komponenti: kontseptsiooni, tehnikat ja poeetikat. Mõnede kunstnike teostes, näiteks Tiit Pääsukese puhul, on Sillaku arvates olulisem tehnika, Peeter Mudisti puhul poeetika. Sellest loogikast lähtudes võiks noorematest maalikunstnikest kontseptuaalseks pidada Mart Vainret, Manfred Dubov-Kalatskit aga poeediks. Tema enda töödes olevat nende osade protsentuaalne suhe 40, 40 ja 20. Samamoodi olevat kontseptsioon ja tehnika oluline ka teistele näitusele kutsutud kunstnikele. Sillak nõustub, et sellesse kogumisse oleks hästi sobinud ka mõni varalahkunud Paul Sontagi (1987–2013) töö, kuid ta oli avastanud selle liiga hilja, et hakata korraldama nende transporti Londonist. Vahest oleks võinud näitusele valida ka mõne maali Holger Looduselt, kes praegu elab ja esineb Berliinis.

Laurentsiuse maal „Ceci n'est pas une Köler" (2011-2012, õli, lõuend) võtab näituse taotluse ja põhimõtte kenasti kokku. Olles näinud tohutut vaeva Köleri autoportree reprodutseerimisega, on Laurentsius lisanud kunstnikule suhu piibu. „See on Köler, aga minu Köler, aga ka minu Magritte ja minu viide Lapinile ja ..." – autoportree žanri viidetest kubisev tõlgendus. Nagu näitab kunstiajalugu, kipub surematule klassikule viitav elav kunstnik muutuma ka ise klassikuks, aga see polnud kindlasti Laurentsiuse peamine eesmärk.

Kui pärisin Sillakult, kas klassikaline muusika, mis minu näitusekülastuse ajal galeriis taustaks mängis, oli tema idee, lükkas ta selle ümber. Näituse avamisel oli mänginud üks tšellist, kuid muuks ajaks polnud tema taustamuusika ette näinud. Minu lootus kirjutada uuest muusikat ja kunsti siduvast *Gesamtkunstwerk*'i diskursusest viimase aja näitustel purustati. Loodan, et lugeja mõistab eneseirooniat. Sillak lisas, et kui kunst ei suuda rääkida iseenda eest, on see puhas teesklus. Kunstnik peab võtma kogu vastutuse teosele tähenduse loomisel, mitte laenama „võõraid hilpe" teistest kunstivaldadest.

Sillak pole kindlasti nn rääkiv kunstnik. Ega tema näitusekaaslasedki väga jutukad ole. Erand on ehk Moss, kelles on ühendatud kunstnik, semiootik, maalija, kirjutaja ja kõneleja. Sillaku näitusel eksponeeris ta kahte maali, mis jätkavad Tallinna Linnagalerii näituse „Eesti ballaadid" ekspressiivset stiili. Tolle näituse lähtekohaks oli konkreetne muusikateos: Veljo Tormise samanimeline kantaat-ballet, mis väidetavalt olevat Mossile lapsepõlves sügava mulje jätnud. Kas tegelikult oli tegemist paroodilise viitega „Eesti ballaadidele" eelnenud Elkeni näitusele „Kirjutatud on", mis omakorda lähtus Andrew Lloyd Weberi muusikalist „Jesus Christ Superstar", jääb siinkohal vastuseta. Küll aga on teada, et Vaalas eksponeeritud teosed maaliti just selle näituse kontseptsiooni silmas pidades. Millistele kunstiajaloo klassikutele Moss viitab, seda ma kahjuks kindlaks teha ei osanud. Lood, mida ta jutustab, on kindlasti natuke ebamugavad või „libedad": sõna, mida samalaadse nähtuse kirjeldamiseks Jüri Ojaveri loomingus on kasutanud Reet Varblane.

Kas Laurentsiuse maalid jutustavad lugusid? Mõnda maali seostab Sillak ise mõne inimesega, kuid kellega, jääb saladuseks. Laurentsiuse 2010. aasta Vaala galerii näitusel „Portreegalerii" („A Portrait Gallery") eksponeeritud portreed rääkisid nendest Eestis elavatest vene naistest, kes varjavad oma argipäeva traagilise julmuse küütleva meigitud fassaadi taha. Mõned Laurentsiuse jutustatud lood on saanud alguse juba väga ammu. Anne Daniela (Saaliste) Rodgersiga kunagi kahasse tehtud kolossaalsete raamidega maalid on Laurentsiuse loomingusse tagasi tulnud ja nüüd teeb ta raamid ise. Mõni pilt ei räägi aga mitte mingisugust lugu.

Näitusele välja pandud Nukke maalid lähtuvad renessansieelses kunstis kasutatud visuaalse narratiivi strateegiast. Kogu maali pind on organiseeritud lugusid ja selle osatäitjaid silmas pidades. Kristluse tähtsamad tegelased on muundunud praegusaja kangelasteks, kes kehastavad radikaalselt muutunud väärtusi. Kahjuks pole see tähenduslik nihe veenev, eklektiline teostus taandab head kavatsused vähepakkuvaks jäljenduseks ning tulemuseks on dekoratiivne koomiks, mitte nüüdisaegne pühapilt nagu Orlan oma töödes.

Sillak arvab, et Eesti kunstis on midagi toimumas, sest maal on jälle muutunud väärtuslikuks ja ka noortele kunstnikele huvitavaks.

Bertman viib Vanemuise Stanislavski aega

„Tartus saab teha ooperit tasemel, mis on kõrvutatav ükskõik millise ooperimajaga," kinnitab Vanemuise muusikajuht ja peadirigent Paul Mägi.

Paul Mägi ja Dmitri Bertman. VANEMUINE/ALAN PROOSA

Homme esietenduvad Vanemuises Pjotr Tšaikovski lüürilised stseenid „Jevgeni Onegin", mille väljatoomisel on muusikajuht Paul Mägi kõrval töötanud lavastusgrupp Moskva ooperiteatrist Helikon: lavastaja Dmitri Bertman, kunstnik Igor Nežnõi ja kostüümikunstnik Tatjana Tulubjeva. Meie publikule tutvustatakse Konstantin Stanislavski 1922. aasta lavastuse arhiivimaterjalide põhjal taastatud redaktsiooni. Sirp uuris vaiksel laupäeval dirigendilt, kuidas on kulgenud teekond ideest lavastuseni.

Tuletasin meelde su tegemisi muusikateatris, aga ei Estonia aegadest ega mujal Euroopa festivalidel ja ooperimajades juhatatust hakanud silma Pjotr Tšaikovski nime. Milline on sinu loominguline suhe selle suure vene heliloojaga?

Paul Mägi: Tšaikovskiga on ikka väga soe suhe: minu dirigeerimise õpingud on ju seotud Venemaaga ja muusika, mis seal sel ajal kõlas, on minusse väga sügavalt imbunud. Aga see on tõsi, et ooperimajas ei ole ma Tšaikovskiga peaaegu kokku puutunud. Tõsi, kunagi, kui Estonias tuli välja „Luikede järv", oli võimalus seda juhatada, aga toona palusin seda teha kolleegil Jüri Alpertenil. Tegelikult avanes sama balletiga veel üks võimalus, millest ma ka kinni haarasin ja juhatasin siis 25 korda Rootsi Kuninglikus Ooperis. Nii et see tore kokkupuude on, seda enam et mäletan etendusi Moskva Suures teatris, kui mu õpetaja Gennadi Rožđestvenski oli seal tegev ja sain tema kõrval seda kõike näha ja kuulda.

Kontserdilaval olen tema loomingut muidugi palju juhatanud, Tšaikovski sümfooniad (Viies ja Kuues on ka plaadil), sümfoonilised lühivormid, viiulikontsert ja klaverikontserdid on mul püsirepertuaaris. Aga „Jevgeni Onegin" on, jah, minu esimene kokkupuude tema ooperiga.

Kuna oled Vanemuises tüüri juures, siis on see ilmselt sinu valik. Miks just „Onegin"?

Kuna praegu on repertuaaris Purcell, Massenet', Puccini, Verdi, siis tundus, et on aeg mängida jälle vene ooperit, eriti head vene ooperit. Ja see on ikka tõeline meistriteos „Padaemanda" kõrval! Pealegi sobib „Jevgeni Onegin" hästi Vanemuise väikesesse majja, kus meie ooperietendused toimuvad. Ja et selle viimasest lavastusest on juba üle kümne aasta möödas, ongi õige aeg seda väärtuslikku muusikat taas teha ja kuulata.

Kui see teos on sinu repertuaaris uus, siis Dmitri Bertman lavastajana, vastupidi, su ammune tuttav.

Jah, see oli aastal 1996, kui me esimest korda kokku saime. See oli Iirimaal Wexfordi festivalil Dargomõžski „Näkineiu" väljatoomisel; temale noore lavastajana oli see siis esimene kord lavastada välismaal. Meie koostöö klappis kohe ja tegin siis ettepaneku lavastada „Näkineidu" ka Estonias. Sellest ajast Eesti ooperimajade koostöö Bertmaniga alguse saigi ja tore on, et see siiani kestab ja vilja kannab.

Mul on väga hea meel, et kui Bertmanile helistasin, oli ta kohe valmis plaane pidama, aga kuna mõlemal on üsna kiire, siis kohtusime ja vestlesime tema võimaliku Vanemuisesse tuleku üle Arlanda lennuväljal. Kui seal vestlesime, siis oli mul väga hea kogeda, et ta mõtleb niiöelda küpse inimese mõtteid: Bertman ütles, et ooperilaval on väliseid muutusi tehtud juba nii kaua ja palju, et see tüütab juba väga paljusid vaatajaid, rääkimata tegijaist. Temale endale on see kaheksas kord „Jevgeni Onegin" lavale tuua, nii et ta on seda teinud igasugustes variantides ja jõudnud arusaamisele, et väline vorm ja kõik need efektid on küll põnevad, ent kõige olulisem on ikka teose sisu – muusikasse kätketud psühholoogia, mis vajab väljatoomist. Nii pakkuski ta välja variandi pühendada lavastus Stanislavskile, kelle sünnist möödub tänavu 150 ja surmast 75 aastat. Stanislavski töötas Suure teatri juures ja lavastas oma „Onegini" 1922. aastal noortega ja klaveri saatel. See lapsena nähtud lavastus on Bertmanile jätnud sügava mulje, mis andiski idee tuua see haruldane lavastus välja ka Vanemuises.

Bertman on meenutanud (vt TMK 2010, nr 4), kuidas ema viis teda Richteri ja Gilelsi kontsertidele, „aga ükskord läksin hoopis teatrisse. Vaatasin Stanislavski ja Nemirovitš-Dantšenko-nimelises teatris „Jevgeni Oneginit", see oli Stanislavski lavastus, ja Suures Teatris Pokrovski tehtud „Sadkod". Olin sellest nii haaratud, et hakkasin teatris käima iga päev". Siiski on ootamatu, et uuendajana endale ooperimaailmas nime teinud Bertman sellise kannapöörde teeb. Kas võid juba öelda, palju me näeme arhiivimaterjalide põhjal rekonstrueeritud Stanislavskit ja palju ikkagi tänast Bertmanit?

Loomulikult, Bertmani on palju – ega siis Stanislavski mõtteid saa täpselt edasi anda, aga lava ja kujundust küll. Bertman meenutas nüüd, et „Jevgeni Onegin" on teos, mille õppimisele ja analüüsimisele pühendati GITISes terve õppeaasta! See tähendab, et on aega mõtiskleda iga partituuri kirja pandud noodi ja sõna üle – see on traditsioon ja väärtus, mida peaks võimaldama publikul kuulda-näha.

„Jevgeni Onegin" on Eesti laval mängituim Tšaikovski ooper: ajavahemikus 1922–2002 on seda Estonias lavastatud üheksal korral ja Vanemuiseski korduvalt. Leidsin näiteks, et Tubin juhatas seda 1934. aastal ja et viimane, Mikiveri-Kütsoni variant jõudis lavale aastal 2000, tõsi 2007. aastal etendati Vanemuises seda ooperit ka balletina. Nii et on, millega võrrelda, ja selline eelmise sajandi algupoolde naasmine võiks vaatajalegi põnev olla.

Arvan, et kuulaja, kes seda ooperit armastab ja tunneb, saab nüüd võimaluse minna sügavuti. Bertmani sõnul on kõik see nipitamine ära tüüdanud ja et kõik uuena näiv ei olegi enam uus – pigem on uus see vana, mida me nüüd näitame. See on tõesti põnev, kuidas Bertman on need psühholoogilised suhted tegelaste vahel lahendanud ja milliseid ootamatuid võimalusi välja pakkunud.

Tšaikovski lüürilised stseenid, nagu ta seda ooperit on nimetanud, ei olegi kõige kergemad lavastada. Autorgi kirjutas 1877. aasta mais vend Modestile: „... ma tean, et selles ooperis tuleb vähe lavalisi efekte ja liikumist. Kuid süžee üldine poeetilisus, inimlikkus ja lihtsus koos geniaalse tekstiga teevad need puudused kuhjaga tasa."

Kuigi seal on tegemist õnnetute inimestega – kõik selle ooperi tegelased on igaüks omal moel õnnetud ja päris õnnelikuks ei saagi keegi – on laval ka väga palju toredat ja lõbusat. Tegemist on ju siirate noorte inimestega – Onegin 26aastane. Kuigi, jah, aeg liikus tol ajal teistmoodi ja 26aastane oli juba küllalt küps ...

Õnne võimalus siiski jääb nii esitajaile kui ka publikule?

Praegu tundub küll. See töö, mida on juba tehtud, on nii solistide kui koori hinnangul olnud väga huvitav. Nüüd esmaspäevast (s.t 1. aprillist – T. M.) on lavastajal see viimane lihv anda. Tore on see, et kõikidele on antud väga konkreetsed ülesanded ja kedagi pole laval jäetud omapead. Ja on põnev, kuidas joonistuvad välja karakterid. Kuidas näiteks Njanja ja Larina oma esimeses dialoogis kõnelevad oma elust, millest mõtlevad, kuidas reageerivad, või kuidas Njanja ja Tatjana vestlevad, mille üle naeravad – kõike seda on varemnähtud lavastustega võrreldes väga põnevalt lahendatud.

„Jevgeni Onegin" on sul kolmas lavastus Vanemuise teatri muusikajuhi ja peadirigendina. Millised olid su ootused sügisel 2011 ja kuidas ise neid kaht hooaega hindad?

Olen tehtuga väga rahul. On olnud väga toredaid esietendusi – „Lõbus lesk" ja „Werther" –, kontserte, suurvormide ettekandeid, ooperi-galaõhtuid. Meil käib palju külalissoliste, ka reaetendustel – suund ongi sellele, et igal etendusel on laval parimad solistid nii oma majast kui kaugemalt. Väga inspireeriv ja indu täis kollektiiv!

Kriitika on head muusikalist taset ka tunnustanud, mõne sümfooniakontserdi puhul lausa ülivõrdes. Aga on kostnud ka muret, et ooperitruppi on vaid mõni üksik solist alles jäänud ...

Nii ta on, aga selle vastu ei saa: kogu maailmas on tendents, et iga konkreetse osa jaoks katsutakse leida kõige paremad solistid. Kui lähedalt näide tuua, siis juhatasin äsja Soome Rahvusooperis „Thaïsi" ja seal olid nii nimiosaline kui tenor välismaalt ... Peab ka ütlema, et ooperipublik on tänapäeval nii palju head kuulnud ja nii haritud, et me lihtsalt ei tohi pakkuda midagi, mis poleks maailmatasemel.

Kuidas solistide koosseis kokku sai?

Meil oli ettelaulmine, kuhu tuli soovijaid viiekümne ümber paljudest riikidest, ja minu hinnangul on solistide koosseis, keda „Oneginis" kuulda saab, võimas.

Nimirolli tuleb rootsi noor bariton Linus Börjesson – meie soov oligi leida sinna enamvähem Onegini eakaaslane, et ta ei näiks väga elukogenud –, kes teeb Oneginit esimest korda. Kaks Tatjanat – Maria Fontosh Rootsist, kes on laulnud seda rolli kuninglikus ooperis, ning Karmen Puis – ja kaks Lenskit: Merūnas Vitulskis on võimekas noor tenor Leedu Rahvusooperist ja teeb oma esimesi suuremaid samme ning meie Roland Liiv Soome Rahvusooperist. Laval on Jovita Vaškevičiūtė (Leedu RO) ja Teele Jõks Olgana, mõlemad suurepärased, ning Märt Jakobson ja Soome Rahvusooperi esibass Koit Soasepp Gremini osas.

Kui nostalgitseda, siis kas Vanemuise tänasest trupist jääb meie kultuurilukku ka selliseid diivasid nagu äsja lahkunud Lehte Mark ...

Praegu on täiesti kuldne aeg Karmen Puisil, kes on viimasel ajal laulnud peaosa nii „Lõbusas leses", „Wertheris", „Maria Stuardas", nüüd tuleb Tatjana ... Ta on oma loometee kõrgeimas vormis ja loodan, et ta püsib seal kaua. Olen ikka püüdnud arvestada nende lauljatega, kes meil on – et nad saaksid ka sobivaid rolle. Nagu Märt Jakobson – väga võimekas ja samuti parimates aastates laulja. Või Valentina Kremen, kes võrdväärselt laulab kõrvuti Euroopa parimate solistidega Vanemuise laval. Tähtis on see, et solist saaks sobiva partii – siis avaneb igaüks maksimaalselt. Parimad leiavad alati tööd!

Ka siis, kui hooajal esietendub ainult üks ooper nagu tänavu, Vanemuise 143. hooaja 18 uuslavastuse seas?

Publik tuleb kuulama väga head laulu ja vaatama mõjusat lavastust. Vanemuise orkester ja koor on väga head ning kui ka solistid on tugevad, siis tähendab see, et Tartus saab teha ooperit tasemel, mis on kõrvutatav ükskõik millise ooperimajaga. Aga töötada saab ja tuleb meile antud võimaluste piires. Kui selle hooaja plaane tehti, siis oli selge, et saame välja tuua ühe ooperi – rohkem ei ole raha. Järgmise hooaja kavas on „Rigoletto", „Trubaduur", „Haldjakuninganna", „Werher", Tosca", „Jevgeni Onegin" ja väga heade solistidega. Ehk avaneb tulevikus rohkem vajadust ja võimalusi ka reklaami abil teada anda Vanemuises ooperivallas tehtavast.

Jah, panin eelmisel nädalal imeks, et kõrva hakkas palju juttu „Grease'i" proovidest, aga ei kõppugi kohe esietenduvast „Oneginist" ...

Reklaamilt kokkuhoidmine nullib mainet – nagu ei toimukski midagi ... Aga kes huvi tunneb, see saab ka teada. Igatahes tuleb järgmine hooaeg tore. Toome välja kaks eesti ooperit: Tauno Aintsi „Rehepapi" maailma esmaesituse ja Tubina „Reigi õpetaja".

Seda peab tunnustama, et Vanemuine on oma viimaste hooaegade valikuga Eesti ooperimaastikku kindlalt rikastanud.

Ega see juhuslik valik ei ole, jah.

Kiviräha „Rehepapp" on vägagi laia lugejaskonna võitnud, ehk peaaegu nagu Oksase „Puhastus". Viimase põhjal sündinud Reinvere ooper on vaieldamatult rahvusvahelist kaalu suursündmus, mõistagi ka sinu kui selle muusikalise väljatooja jaoks. Kas midagi samaväärset võiks loota Aintsilt?

Tauno Aints on kogenud helilooja, kes teeb praegu veel väga hoogsalt tööd. Lavastab Marko Matvere, peaossa tuleb Tõnis Mägi. Klaviir on valminud ja proovid algavad augustis.

Põikame põgusalt ka sinu teiste tegemiste juurde: jätkad endiselt Uppsala Kammerorkestri kunstilise juhi ja peadirigendina?

Jah, Uppsalas lõpeb mul üheksas hooaeg ja lepingut sooviti taas pikendada, aastani 2016. Olen selle võimaluse üle äärmiselt õnnelik. Tänapäeval ollakse tavaliselt orkestri juures üks-kaks lepinguperioodi ja siis dirigent vahetub. Meie kontakt on olnud väga sisuline ja rikastav. Orkestri kontsertmeistrid on hinnatuimad Rootsi muusikud viiuldajad Nils-Erik Sparf, Bernt Lysell, Klara Hellgren. Selle orkestri kooslus ja vaim on täiesti haruldane. On hea, kui dirigendil on oma instrument – oma orkester. Koosmäng, kõla, ühine ansamblitunnetus – kõik see tuleb ajaga ja mõtestatud tööga. Siiani on mul meeles koostöö Svjatoslav Richteriga Prantsusmaal ja tema festivalil Tours'is. Kõla, mida suutis klaverist välja võluda tema, saadab mind kogu elu ja paneb paratamatult võrdlema ... Igal dirigendilgi peaks olema võimalus end sisuliselt avada oma „pilliga".

Ja kaugele sa Vanemuises oled jõudnud oma kõla loomisel?

Vanemuise kollektiiv on väga hõivatud. Rääkisin just „Onegini" kunstnike Nežnõi ja Tulubjevaga, kes on lausa vaimustuses sellest, kuidas näiteks Vanemuise töökojad töötavad: hämmastav töökoormus, jõudlus ja professionaalsus. Seda on väga paljud külalised maininud. Niisamuti on orkestriga. Orkester tegutseb ja on kaasa haaratud kõikjal. Muusikalis, mida esitatakse väga palju, ei ole hõivatud terve orkester ja ülesandedki on teised, kui sümfoonilist repertuaari esitades. Neis tingimustes on küllaltki keeruline ansamblit koos hoida. Tihedam kontserttegevus aitab taset säilitada ja edasi arendada. Järgmisel hooajal esitame kaksteist sümfoonilist kava, läheme Mendelssohni „Eliasega" Riia toomkirikusse ning Villem Kapi Teise sümfoonia ja Ivari Ilja Chopiniga Uppsala kontserdimajja, samuti osaleme „Trubaduuri" ja galakontserdiga Estonia Verdi pidustustel ja esineme Eesti Kontserdi „Kuldse klassika" sarjas. Vanemuise sümfooniaorkester elab aktiivset elu.

Vestelnud **Tiina Mattisen**

Vanemuine annab sel kuul „Jevgeni Oneginiga" neli etendust: 6., 11., 13. ja 26. IV.

Rännak renessanssi

Lisaks kontserditegevusele on Eesti Filharmoonia Kammerkoor püüdnud aastaid kaasa aidata ka noorte süvamuusikaharidusele, esinetud on tasuta loengkontsertidega paljudes koolides. Mullu korraldati Tartu Kalova gümnaasiumi õpilastele esseekonkurss, et ärgitada noori muusikaga seotud teemadel mõtlema-kirjutama, ja avaldati võidutöö ajakirjas Muusika. Seekord andis EFK Tallinna muusikakeskkooli koorijuhtimise ja muusikateooria õpilastele võimaluse viibida kava „Rännak renessanssi – Josquin Desprez" proovides ning kirjutada 23. märtsi kontserdi arvustus. Laekus kuus tööd, millest TMKK õpetajad Ingrid Kõrvits ja Maarja Kindel, EFK toimetaja Anneli Ivaste ja Sirbi muusikatoimetaja Tiina Mattisen tunnistasid parimaks JOHANNES VOLTRI arvustuse, mis siinkohal avaldatakse.

„Rännak renessanssi – Josquin Desprez": Eesti Filharmoonia Kammerkoor, dirigent Daniel Reuss, kaastegev Toomas Vavilov (klarnet). 23. III Niguliste kirikus.

Dirigent Daniel Reuss oli koori pannud seekord seisma sõõrikujuliselt. HEITI KRUUSMAA

Märtsikuu eelviimasel laupäeval said kõik huvilised tunnikeseks rännata tagasi renessansiajastusse, sest Niguliste kirikus kõlas tolle ajastu suurkuju Josquin Desprez' (~1450–1521) looming. Laulis **Eesti Filharmoonia Kammerkoor**, juhatas peadirigent **Daniel Reuss**.

Kontsert ei olnud seekord pelgalt muusikaline rännak renessanssi, vaid kätkes ka harivat funktsiooni. Nimelt tutvustas muusikateadlane **Toomas Siitan** kontserdi eel publikule renessansiajastu kultuuri ja mõtestas lahti tolle ajastu vaimu. Loengul kuuldu aitas publikul kindlasti esitusele tulnud muusikat paremini mõista ning andis ka juhtnööre, mida muusikas otsida ja tähele panna.

Ettekandele tuli kuus motetti: „O Virgo Prudentissima", „Stabat Mater, „Ave Maria", „Absolve, Quaesumus, Domine", „Miserere mei, Deus" ja „Planxit autem David". Josquin Desprez' vaimulik looming sobis Nigulistesse. Sõnadest ei jäänud kiriku kajavate kiviseinte vahel küll palju alles, kuid see-eest oli tekkinud kõlaefekt vägev. Filharmoonia kammerkoori vähendatud koosseis laulis kõiki motette väga huvitavalt ja erinäoliselt. Renessanssmuusika ühe karakteersema komponendi häälte polüfoonia tõi koor selgelt esile. Hääled olid iseseisvad ja polüfoonilised liinid omavahel tihedalt läbi põimunud. Ainult mõni häälerühmade sisenemine oli pisut ebakindel.

Dirigent Daniel Reuss oli koori pannud seekord seisma sõõrikujuliselt, nii et keskmised hääled jäid publiku poole valdavalt seljaga. Ringikujuline esinemisasend oli küll uudne ja huvitav, kuid tekitas kahtluse, kas ikka kuuleb kõiki hääli võrdselt. Kohati oleksingi tahtnud keskmisi hääli rohkem kuulda.

Mõnes lõigus jäi EFK valitud tempo minu arvates liiga aeglaseks ja venivaks. Iseäranis pean silmas kontserti alustanud moteti „O Virgo Prudentissima" esimese poole lõppu, kus muusikas muutub äkitselt meetrum ja karaktergi on algusega võrreldes hoopis teine.

Värskendava vaheldusena renessanssmuusikale mõjusid **Toomas Vavilovi** motettide vahel mängitud klarnetipalad XX sajandi heliloojatelt Lepo Sumeralt, André Laporte'ilt ja Igor Stravinskilt. Vavilov kandis teosed ette väga omanäoliselt ja huvitavalt. Eeskätt jäi mulle kõrva kontrastne *piano* ja *forte* vastandumine.

Kokkuvõttes jäin kontserdiga väga rahule. Daniel Reussi juhatatud kammerkoor laulis hästi, ootustele vastavalt ning ka publiku huvi Desprez' loomingu vastu oli üllatavalt suur. Niguliste kirik oli rahvast täis ja aplaus kontserdi lõpus kõike muud kui tagasihoidlik. Jään huviga ootama Eesti Filharmoonia Kammerkoori järgmisi projekte – kelle teostega nad järgmiseks otsustavad publikut rõõmustada ja harida?

Johannes Voltri,
TMKK XI klassi muusikateooria õpilane

Kaks õhtut Liszti sakraalmuusikaga

Igor Garšnek

Ferenc Liszti Reekviem: Eesti Rahvusmeeskoor ja solistid Mikk Üleoja dirigeerimisel 24. III Estonia kontserdisaalis.

Ferenc Liszti „Via crucis" (CD esitluskontsert): Jean-Claude Pennetier (klaver, Prantsusmaa) ja Vox Clamantis Jaan-Eik Tulve juhatusel 25. III Estonia kontserdisaalis.

On juba ammune tänuväärt traditsioon, et ülestõusmispühade eel kõlab meie kontserdipaikades märksa enam vaimulikku muusikat kui tavaliselt. Erandiks polnud ka tänavused pühad ja vaikse nädala alguses sai Estonia kontserdisaalis kahel õhtul järjest kuulata Ferenc Liszti (1811–1886) sakraalseid suurvorme, Reekviemi meeskoorile ja solistidele ning vokaaltsüklit „Ristitee" („Via crucis") segakoorile ja solistidele. Reekviemi ettekande põhijõud koondusid **RAMi** ja koori peadirigendi **Mikk Üleoja** ümber ning „Via crucis'e" esituse nurgakiviks oli vokaalansambel **Vox Clamantis Jaan-Eik Tulve** dirigeerimisel.

Nii Liszti Reekviemi kui „Via crucis't" ühendavaks jooneks pole mitte ainult see, et mõlemad suurteosed pärinevad helilooja viimasest loomeperioodist (pärast Liszti vaimulikuks ordineerimist 1865. aastal), vaid ka üsna sarnane muusikalis-tekstiline, suuremaid vormijaotusi hõlmav ülesehitus. Kummaski teoses ei kuule me pikki, muusikalisse dramaturgiasse süüvivaid arengukaari, mis on nii iseloomulikud Liszti varasemale loomingule – sümfoonilistest poeemidest alates ja h-moll klaverisonaadiga lõpetades. Vastupidi, oma ülesehituselt on nii Reekviem kui „Via crucis" mõlemad võrdlemisi fragmentaarse, paljudele lühikestele vormisegmentidele toetuva muusikalise arhitektoonikaga helitööd. Ehkki selle põhjuseks näib olevat Liszti soov sakraalset teksti eriliselt markeerida ja välja tuua (ütles ju Liszt ise, et „kirikuhelilooja on ühtaegu nii jutlustaja kui preester"), teeb niisugune mosaiikne kompositsiooniplaan iga suuroopuse tavapärasest raskemini hoomatavaks. Ja seda nii dirigendile esitusliku terviku väljatoomise kui ka kuulajaile helitöö jälgitavuse mõttes.

Võib-olla oligi see asjaolu muusikalooliselt üheks oluliseks põhjuseks, miks Liszti kiriklik muusika polnud helilooja eluajal kuigi populaarne („kõik on minu vastu," olevat vananev helilooja ühes erakirjas kurtnud). Publikut oli ootamatult vähe ka mõlemal õhtul Estonia kontserdisaalis, kuid see tulenes ilmselt viimaste nädalate ülitihedast kontserdigraafikust, kus peaaegu igal õhtul kõlas midagi uut ja huvitavat. Palju kuulajaid ei saagi absoluutselt igale poole jätkuda.

Nagu öeldud, kõlas Liszti Reekviem (1868) Mikk Üleoja dirigeerimisel RAMi ja vokaalsolistide (tenorid **Urmas Põldma** ja **Aleksander Arder**, bariton **Hideyuki Nishimura**, bass **Uku Joller**) esituses. Kaastegevad olid ka Ene Salumäe orelil ning vaskpilliansambel (trompetistid **Erki Möller** ja **Andres Peetson** ning **Andres Kontus** ja **Peeter Margus** tromboonidel) koos timpanitega (**Madis Metsamart**). Hea lahendus oli see, et Reekviemi ettekannet raamistas kaks **Ene Salumäe** esitatud Liszti vaimulikku orelipala (vastavalt „Gebet" ja „Ave Maria").

Nagu Liszti Reekviemi partituuris kirjas, kõlasid meeskoor ja vokaalsolistide kvartett kuni *Sanctus*'eni vaheldumisi. Mikk Üleoja sulatas need vaheldumised dünaamika ja tempode mõttes ka hästi sujuvalt ja voolujooneliselt esituslikku kõlapilti kokku. Seejuures rõhutas ta mõnikord ka väljendusrikkaid dünaamikakontraste: näiteks kui lühikeses *Dies irae*'s tõi koori, oreli, vaskpillide ja timpanite *fortissimo* ettekandesse jõulist dramatismi, siis järgnevas *Recordare Jesu pie* („Mäleta, halastaja Jeesus") episoodis kõlas koor sametiselt pastelsetes värvides.

Nagu juba öeldud, on igal dirigendil üsna ebamugav suuremat vormiüksust lühikestest vormisegmentidest veenvaks tervikuks kujundada. Ilmselt seetõttu jäigi *Offertorium* esituslikult pisut „õhku rippuma". Ent järgmistes osades tuldi õnneks „maa peale" tagasi ja *Sanctus* kulges küll ühtse ja tervikliku joonega. Hümniline paatos sai siin intensiivset kõlalist tuge ka saateinstrumentide ansamblilt kuni võimsa ja avara kulminatsioonikujunduseni lõigus *Hosanna in excelsis*. Eraldi väärib *Benedictus*'es märkimist Hideyuki Nishimura ilus ja tämbraalselt kandev baritonisoolo.

Ehkki *Agnus Dei* kromatismiderohke muusika on siin vokaalsolistide ansamblile võrdlemisi ebamugav intoneerida, saadi sellega viperusteta hakkama. Hinnatav on see juba seetõttu, et Liszti Reekviemi ettekandeline raskuskese langes kohe järgnenud lõpuosasse *Libera me* („Päästa mind"), mis pani kogu suurteose esitusele väärika ja energeetilise punkti.

Nii et – ehkki seda Liszti oopust on kuulajal ettekande ajal kohati ehk pisut raske jälgida, on seda kergem oma lõpumuljed hiljem positiivseks summeerida.

Ülearu „kergeks kuulamiseks" ei osutunud ka järgmisel päeval **Vox Clamantise** ja prantsuse pianisti **Jean-Claude Pennetier'** „Via crucis'e" programm Estonias, mis oli samanimelise plaadi (väljaandjaks Prantsuse firma Mirare) esitlusürituseks. Ka see 15osaline Liszti sakraalne meditatsioon Kristuse ristiteest solistidele, segakoorile ja orelile (antud juhul klaveriversioonis) on silmatorkavalt fragmentaarse kompositsiooniplaaniga. Tegelikult kujunes see umbes tunnine kontsert omamoodi liturgilise muusika kompleksiks, kus peale „Via crucis'e" sai Pennetier'lt kuulda veel Liszti klaverilugu „Pater Noster" tsüklist „Poeetilised ja religioossed harmooniad" ja klaveripala „Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen" („Nutmine, halisemine, leinamine, kartus") nagu ka Vox Clamantise esitatud gregoriaani *graduale*'t „Christus factus est" ja gregooriuse hümni vaikse nädala liturgiast „Vexilla regis". Viimane on olnud ka Liszti „Via crucis'e" üheks oluliseks inspiratsiooniallikaks.

Kui Vox Clamantise esitatud gregoriaani monoodia köitis oma kantileeni voolavuse ja täpse vokaalse fraasitunnetusega, siis Jean-Claude Pennetier' esitatud Liszti klaveriteos „Weinen, Klagen..." oli mõjuv nii oma peadpööritavates helikeeristes ja deemonlikes kromatismides kui ka vaikselt mediteerivates lõikudes.

Kontserdi lõpetanud Liszti „Via crucis" (1879) koosneb koori-klaveri sissejuhatusest *Vexilla regis prodeunt* („Rist särab võidulipuna") ja 14 peatusest (Station I–XIV), mis teksti järgi struktureerib muusika Jeesuse surmamõistmisest (I peatus) ristilöömise (XI peatus) ja haudapanekuni (XIV peatus). Puhtmuusikalises mõttes koosnevad esimesed viis „peatust" suuresti koori-klaveri-solistide lühikeste paariminutiste repliikide vahetusest. Veidi pikem muusikaline terviküksus avanes alles VI peatuses „Püha Veronika pühib Jeesuse nägu", mille aluseks võttis Liszt XVII sajandi luteri koraali „O Haupt voll Blut und Wunden" („Sa verine ja vermeis pea"). Ootuspäraselt kujunes dramaatiliseks kulminatsiooniks XI peatus „Jeesus lüüakse risti" koori fraasil *Crucifige, crucifige* („Löö risti!"). Ja kontrastseks vaikuse-kulminatsiooniks sellele järgnev solisti-naishäälte *piano*'s kõlanud fraas *Consummatum est* („See on lõpetatud").

Lõpetuse asemel on raske öelda, kuivõrd (ja kas üldse) oleks Liszti „Via crucis" saanud enam väljendusjõudu näiteks suure segakoori ja oreli versioonis, võrreldes Vox Clamantise vokaalansambli ja klaveri redaktsiooniga. Võib-olla polegi see oluline, kuna suurteose muusika sisemine arengujoon näib olevat suunatud pigem n-ö hämarakõlalisele depressiivsusele kui kirglikule dramatismile ja lõikavale traagikale.

KONTSERDIPEEGEL

Appassionata

„Elagu Beethoven!": Ralf Taali klaveriõhtu 26. III Estonia kontserdisaalis.

Ralf Taal otsustas oma klaveriõhtuga tähistada Ludwig van Beethoveni surmapäeva täpselt õigel ajal – 26. märtsil. Kohal oli Beethoveni surematu muusika, selle väärikas esitaja ja arvukas publik. Vahet oli vaid 186 aastat ja puudusid ainult küünlad.

Taal ütleb: „Beethoven on helilooja, kelle muusikas on rohkem positiivset energiat ja elurõõmu kui ühelgi teisel. Lisaks ülituntud ja armastatud sonaatidele, mis on dramaatilisema ja jõulisema väljendusega, olen valinud kavasse ka hoopis harvemini mängitavaid teoseid, mis on erakordselt kaunid ja näitavad Beethovenit lüürilisemast ja õrnemast küljest. Variatsioonides tuleb eriti esile ka helilooja väga hea huumorimeel, mängulisus ja ettearvamatu fantaasialend."

Kava valik ja järjestus oli väga sobiv, jättis kaks kaalukat sonaati kummagi kavapoole lõppu. Alustuseks mängitud „Andante favori" F-duur WoO57 oli heliloojal teatavasti algul kavandatud sonaadi C-duur *op.* 53 II osaks, kuid asjaolud kujunesid teistsuguseks ja *Andante*'st sai iseseisev teos, mida see oma nime, täiusliku vormi ja sisukuse poolest kindlasti ka väärib. Esitus oli pehmekõlaline jalutamine erinevailmelistel lüürikaradadel. Ei tea, kas õnnelikult helgem kõlapalett olnuks parem?

Kuulates 24 variatsiooni Righini arieti „Venni amore" teemale D-duur WoO65, ei tekkinud muljet, et variatsioonides oleks kõik võimalused ära kasutatud ja kavalad mõtted välja öeldud. Taal on nii diskreetne! Tundus, et on arenguruumi julgemate karakterilahenduste poole, aga üldmulje oli soliidne. Rondos G-duur *op.* 51 nr 2 oli Taal otsustanud peateemasse puutuvad pidevad kuueteistkümnendikest koosnevad käigud meloodiamõistest ülekohtuselt välja lülitada. Tulemus sai jupiline. Keskmises osas, kus käikudel on teine tähendus, oli mulje palju orgaanilisem. Üldiselt kippus see kaunis lugu sellisel kujul minutaolise kuulaja kõrvade vahelt ära lendama.

„Suur pateetiline sonaat" (nii nimetas sonaati Beethoven ise) c-moll *op.*13, kirjutatud 1797/98, on pateetiline tegelikult vaid I osas *Grave. Allegro molto con brio*, kus asub sonaadi tõeline pateetiline raskuspunkt. Juba kaalukas sissejuhatus viib kuulaja sügavalt tundeküllasesse maailma. Nii oli see Taalil ka kujundatud ja kulges lennukalt üleva teema kaudu edasi arenedes. Intensiivne ja veenev esitus. Sonaadi järgmistes osades toimuvad juba vähem pateetilised sündmused: II osa *Adagio cantabile* mängiti vaoshoitult ja voolavalt, sealjuures võinuks tempomärgistuses sõnale „cantabile" pühenduda suurema armastusega. III osa Rondo. *Allegro* tempovalikute üle on võimalik vaielda: väike annus siia- või sinnapoole otsustab laias laastus kas aktiivsema-energilisema või plastilisema-elegantsema karakteri. Pianist tundus eelistavat tegutsevamat varianti, kusjuures väga õnnestus just keskmine osa.

Sonaadi f-moll *op.* 57 pealkiri „Appassionata" kuulub kirjastajale ja teos on selle all saavutanud jäädava kuulsuse. Selle muusika on Beethoven kirjutanud oma algava kurtuse perioodil, suures hingelises üksinduses ebaõnnestumiste järel sõpruses ja armastuses ... aastatel 1804–1806. Beethoven ise pidas teost teatavasti oma sonaatidest parimaks ja tõepoolest seisab see tema klaveriloomingu keskmes. Klaveri võimaluste virtuoosne käsitlemine on saavutanud siin erakordse kõrgtaseme ja jõu. Sonaat särab oma kujundite varieeritud ja vastandatud registrite kontrastsuse ja vastuoluliste ideede kokkupõrgete tulevärgiga. Tugev sisemine pinge kogu selle orgaanilises tervikus võtab halastamatult oma haardesse nii esitaja kui kuulaja. Me teame, et Beethoven kõrvutas seda sonaadiga d-moll *op.* 31 nr 2, eriti just meeleolu poolest selle I osaga, kus ta viitab Shakespeare'i poeemile „Torm". Selle sonaadi torm vaibub pärast esimest osa, „Appassionata's" aga kestab torm sonaadi lõpuni. Beethoveni „Appassionata't" on kunstiringkondades selle erilisuse tõttu kõrvutatud Shakespeare'i draamameisterlikkusega, Michelangelo jõulisusega ja Tiziani täiusliku koloriidivalitsemisega. Kõik loetletud rikkalikud ja kaunid epiteedid võib üle kanda ka Ralf Taali selleõhtusele „Appassionata" esitusele, mis oma spontaansuses, nakatavuses ja klaverivaldamises lihtsalt vaimustas. Tundus, et mängija ärkas järsku eriliselt kõrgendatud olekusse ja saavutas üllatavalt erutava helikujundi. I osa *Allegro assai* kõik neli dramaatilist ühikut (ekspositsioon, töötlus, repriis ja kooda) olid omavahel hästi seostatud ja põnevalt doseeritud kulminatsioonid suure terviku teenistuses. II osa *Andante con moto* koraalitaoliselt variatsiooniline kontrast moodustas üleva ootuse enne rabavaid septakorde üleminekul III osa *Allegro ma non troppo* lõputult pulbitsevatele melodiseeritud harmooniakäikudele. Võitlus stiihiliste jõududega suubus uhkelt mehisesse marssi, kus viimased 32 takti hiilgasid oma otsustavas ereduses saatuslike lõppakordideni. Selles esinemises avaldusid läbitud tööprotsessi tulemused, eneseavalduslik kirg, artistlik professionaalne kõrgvorm ja suur enesedistsipliin.

Kas püstitas Taal nüüd selle esitusega oma interpreediteel uue verstaposti, kust ei saa enam tagasi astuda? Ma ei ole Taali sellisena veel kunagi kuulnud ja kuna ta samas ülevas palangus mängis ka lisapalad, tahtnuks, et ta oleks veel edasi mänginud, sest oli ta ju kullasoonele sattunud ja kuulajadki sinna kaasa vedanud! Kontsert sai siiski kahjuks läbi ...

Leelo Kõlar

Ralf Taal EESTI KONTSERT

Sergei Rahmaninov 140

Sarja „Jubilate" kontsert Rahmaninovi teostega: duo Jüri Pärg (bariton) ja Toivo Peäske (klaver) ning Tallinna Klaveriduo Nata-Ly Sakkos ja Toivo Peäske 22. III EMTA kammersaalis.

Peagi pärast Oktoobrirevolutsiooni lahkus 1917. aasta lõpus koos perekonnaga Venemaalt ja seejärel Euroopast suur vene helilooja, pianist ja dirigent Sergei Rahmaninov (1873–1943). Ta siirdus elama Ameerika Ühendriikidesse, naastes sealt aeg-ajalt kontsertideks Londonisse, Pariisi ja pikemaks peatuseks Šveitsi, et olla lähemal Venemaale, mis oli talle nüüd suletud. Rahmaninov eitas revolutsiooni, talle arusaamatuks jäänud kaootilist mässu, ega oleks end tundnud vägivaldsetes oludes vabana. Venemaa külades 1913. aasta müstiliseks jäänud süütamised, mille poliitilised tagamaad on ilmselt ebamäärased tänaseni, puudutasid ka Rahmaninovi Ivanovka valdusi Tambovimaal ja sealseid talupoegi.

Rahmaninovi maailmamuusikasse kuuluva hilisromantilise loomingu suurus avaldus väga jõuliselt. Lapsena kogetud olustikku, kirikuelu ja looduse avarat panoraami on tõlgendatud ta loomingu eripärase venelikkusena. Mitmes suurteoses (Teises klaverikontserdis *op.* 18, 1901, Süidi *op.* 5 lõpupalas „Helge püha", kooripoeemis „Kellad" *op.* 36, 1913 jm) on paljutähendavaks peetud õigeusu kiriku juubeldava kellamängu motiivi kordumist kui sümbolit Rahmaninovi loomingus. Ta enese pianistlik virtuoossus peegeldub ka teoste romantiliste harmooniajärgnevustega klaverifaktuuris. Avameelne tundeelu seda väljendava ainulaadse eepilise meloodikaga pakub aga tänapäeva virtuoosses pianismis puuduvat romantilist tundelisust rohkem ja dünaamilisemalt, kui seda leidub kusagil mujal.

EMTA sarjas „Jubilate!" tähistati kontserdiga Rahmaninovi 140. sünniaastapäeva (ukj 2. aprillil). Ehkki Rahmaninovi muusika on eri aegadel olnud Eestis armastatud kõrvuti Skrjabiniga ja Tšaikovski sümfooniad olid kontsertide kavades mõnikümmend aastat tagasi sagedased, on kontsert üksnes Rahmaninovi teostega üsna harukordne. Tundub, et kõnealune kammerkontsert ongi eesti interpreetide seni ainus austusavaldus Rahmaninovi ees (ehkki suurvormidest meenub „Öine jumalateenistus", Vesper *op.* 37, 1915 kontsertesituses). On tähelepanuväärne, et ta loomingut esitasid bariton **Jüri Pärg** ning **Tallinna Klaveriduo** Nata-Ly Sakkos – Toivo Peäske.

Rahmaninovi romansse on Jüri Pärg laulnud koos Frieda Bernsteiniga juba Tallinna konservatooriumi tudengina, soolokontsertidel ansamblis Irena Radinaga Leningradi konservatooriumis ja Aino Himbekiga Tallinnas. Leningradi konservatooriumi kammeransambli eriala assistentuuris Tamara Fidleri õpilastena 1975. aastal klaveriduo moodustanud Nata-Ly Sakkose ja Toivo Peäske lähedus vene muusikaga on aga enesestmõistetav. Õieti on see olnud pidev traditsioon siinses Teise maailmasõja järgses vene muusikaga küllastunud kontserdielus. Nii olid Rahmaninovi mõlemad süidid kahele klaverile *op.* 5 ja *op.*17 ka Anna Klasi ja Bruno Luki püsirepertuaaris. Hüpnotiseeriv kellamäng süidist *op.* 5 tuli nende kontserdil Estonias sageli kordamisele, mõnikord aga olid lisapalaks „Pisarad" või „Ja öö ja armastus". XIX sajandi romantikutelt pärit kirgliku dünaamilise klaverifaktuuriga on Rahmaninov loonud klaverimuusika, mille esmaesitaja ta oli enamasti ise. Just seetõttu on selle suure helilooja, pianisti ja dirigendi klaverilooming klassikalise haridusega pianistile klaveripärane ja sellesse kätketud siirad, tundelised meeleolud pole ka tänapäevainimesele võõrad. Sakkose-Peäske esituses oli suursugusust, faktuuri läbipaistvust meloodia ja harmoonia tähenduse nimel, romantilisi kulminatsioone ja elutarka kiirustamatust. Süitide küpsus oli saavutatud ajaga.

Rahmaninovi romansid oma hilisromantilises stiilis on teatud määral täiuslikud romantilised kammerlaulud, milles ei peegeldu modernismi, nagu seda nüüdseks mõistame. Need on tundelised, igatsusest täidetud laulud maailmamuusikas, sõnaintonatsioonide ja meloodia ning harmoonia sulamid, mille klaverifaktuur on kohati üks raskemaid üldse. Jüri Pärg oli valinud Rahmaninovi sünniaastapäeva tähistamiseks läbilõike romanssidest *op.* 4 kuni *op.* 26, sealhulgas „Öö on nukker", „Uni", „Saatus", „Kevadveed", viimane neist Tjuttševi tekstile, „Saladusliku öö vaikuses", „Ära laula, kaunitar", viimane Puškini tekstile ja nimitegelase kavatiini ooperist „Aleko" (1892) – kõik kirjeldamatult ilusad romantiliselt sisult ja muusikaliselt. Laulja esituses, kel täitunud 80 eluaastat, peegeldus ebatavaline võime tabada baritonaalseid kõrgeid toone rikkaliku värvinguga ja hästi valitsetud vokaalsel tasemel. Jüri Pärja lauljategevust mõlemas ooperiteatris Estonias ja Vanemuises tema karjääri alguses ning kammerlauljana on iseloomustanud vaibumatu, selgi korral avaldunud muusikaarmastus. Teda saatis kontserdil stiilselt ja terviklikult Toivo Peäske.

Maris Valk-Falk

Hispaania vaim ja vene hing

„Eliitkontserdid IX": Age Juurika klaveriõhtu 19. III Estonia kontserdisaalis.

Eesti interpreete tutvustav sari „Eliitkontserdid" on sel hooajal andnud üsna rohkelt esinemisvõimalusi ka pianistile, mis on muidugi mõistetav, arvestades meie klaverikunstnike arvukust ja kõrget taset. Loodetavasti jätkub sari samas mahus ka järgmisel kontserdihooajal. Ka 19. märtsil oli Estonia kontserdisaal klaverimuusika päralt. Mängis **Age Juurikas**, Eesti muusika- ja teatriakadeemia õppejõud ning mitmel kodumaisel ja rahvusvahelisel konkursil auhinnatud pianist. Tema mängustiili on iseloomustatud kui jõulist, mastaapset ja tervikut hästi haaravat. Nii see üldjoontes on, kuid aja jooksul on tema interpretatsioon muutunud, pianist on avastanud uusi valdkondi, üht-teist on modifitseerunud millekski uueks. Kõik see on muusiku arengus äärmiselt oluline.

Kontserdi kava hispaania ja vene muusikaga oli erakordselt hästi valitud. Oli värskendav klaveriõhtutel ehk vahest liigagi sageli kõlavate Viini klassikute või Chopini asemel kuulda Enrique Granadose tsüklit „Goyescas", Rahmaninovilt palju kuuldud prelüüdide asemel hoopis „Muusikalisi momente", Tšaikovski „Dumkat" ja Mussorgski „Pilte näituselt" (see on küll populaarne tsükkel, aga viimastest esitustest on juba aega möödas).

Granadose palade „Dialoog võreaknal", „Õlgedest nukk" ja „Meelitused" Francis Goyast inspireeritud tsüklis „Goyescas" põhijooned on kirglikkus ja hispaania tantsurütmid. Granados sulatab rahvuslikkuse väga peenelt nn kunstmuusikasse, tal on erakordne meloodiaanne, mitmete palade laulvad teemad on lihtsalt lummavad. Meloodiale lisanduvad alahääled ja figuratsioonid loovad laiu helivälju, tõustes ja vaibudes nagu lained. Selles muusikas on temperamenti ja eleegilist kurbust. Pianist tunnetas seda väga ehedalt, luues kibemagusa hispaania unelma.

Järgmisena kõlanud Rahmaninovi „Muusikalised momendid" *op.* 16 jätkas sama lummavate meloodiate ja võimsate helilainetega, kuid pisut teises võtmes. Age Juurikas on eesti interpreetidest ilmselt üks paremaid vene muusika mõistjaid. Tema mängus on Rahmaninovi klaverimuusikale omast suurt hingust, ekstaasi ning täielikku tehnilist üleolekut – asjaolu, mis Rahmaninovi interpreteerides pole väheoluline.

Kui kava esimesest poolest olin entusiastlikult vaimustuses, siis kontserdi teises pooles tekkis ka küsimusi. Aga need olid rohkem seda laadi, et „mina kujutaksin seda võib-olla teisiti ette". Teoste esitusest on ikka mingid ideaalkujutlused. Aja jooksul olen siiski õppinud nende küljes mitte rippuma, vaid olema avatud teistsugusele mõtlemisele, isegi kui see ei saa päris lõpuni vastuvõetavaks. Tšaikovski „Dumka" võluv variatsioonitsükkel oli Age Juurikal üsna äärmustesse kujundatud, just tempode osas. Ma ise armastan mahedamaid üleminekuid. Aga selline esitus oli ka huvitav, tekkis üliere ja emotsionaalne tervikpilt. Mussorgski tsüklis „Pildid näituselt" oli võib-olla juba liiga palju massiivset *forte*'t (kuigi seda on seal sageli vaja) ning kergemad ja õhulisemad palad jäid ehk natuke raskepäraseks. Aga piltlikkus ja karakterid olid väga tugevad ning kõikjal valitses see, mis on muusikas kõige olulisem – ere, iseseisev ja natuke isepäinegi väljendus, mis haarab kaasa ja kõnetab kuulajat.

Ia Remmel

Tartu uued suunad

Indrek Ranniku ERAKOGU

Tartu kesklinn linnulennult. AARNE MAASIK

5. märtsil kiitis Tartu volikogu heaks Tartu kesklinna arengustrateegia. Milline on Tartu kesklinna arengustrateegia eesmärk?

Indrek Ranniku, Tartu LPMKO planeeringuteenistuse juhataja: Põhjustest, miks hakati üldplaneeringut koostama, on ammu räägitud: riigiasutused lahkuvad kesklinnast, vanalinn tühjeneb poodidest ja asendub vaid söögikohtadega, elamuehitus ja seega elanike toomine kesklinna läheb vaevaliselt, bürood kerkivad igale poole mujale, mitte kesklinna, paari korda tehtud jalakäigutänava ääres ei ole katkematut, jalakäijale suunatud aktiivset hoonefronti, uus ja vana keskus on üksteisest ära lõigatud, Emajõgi mitte ei ühenda, vaid lahutab linna jne.

Ei tahetud minna üldlevinud traditsioonilist teed, mis juhtus linnaosade (üld)planeerimisel, kui joonistati pelgalt kinnistuomanike unelmatest ja neile kohanduvatest linnaruumilistest kaalutlustest lähtudes maksimaalsed hoonestusalad, püüti need avalikustamiste ja vaidlustega legaliseerida. Tartu kesklinna puhul valiti teine tee: enne planeerimise alustamist koostati kesklinnale linnageograafilise analüüsi tulemusena koostöös OÜ Geomedia ja OÜ Stratumiga arengustrateegia eesmärgiga määratleda põhilised ruumistruktuuri mõjutavad arengutingimused ja suundumused, piiritleda linna üldkeskuse majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise arengu suunad ja sellest tulenevad võimalikud ehitusmahud ning anda liikumisteede üldised põhimõtted. Samuti annavad strateegia üldsuunad aluse kesklinnas kavandatava tegevuse koordineerimiseks riigi, kohaliku omavalitsuse, kodanikuühenduste, kesklinna kultuuri- ja teenindusasutuste ning linnaelanike vahel.

Kuidas strateegia koostamine käis?

Strateegia koostamine ei olnud nii lühiajaline protsess, kui alguses plaaniti. Oli üheksa valdkondlikku koosistumist, kus oma soove ja tähelepanekuid said temaatilistes töötubades avaldada kultuuriasutuste juhid, hotellipidajad, poodide omanikud, looduskaitsjad, arhitektid jt. Samuti koguti Tartu linnavalitsuse kodulehel elanike hinnanguid ja ettepanekuid kesklinna seisundi ja arengu kohta, et selgitada välja kitsaskohad ja võimalikult laias spektris, soovid ja ideed seoses Tartu kesklinnaga. Läbi töötati hunnik eluruumide, elanike arvu dünaamikat ja kõike sellist puudutavat statistikat.

Kesklinna arengustrateegia tarvis koostati vägagi paljudest arenguvariantidest viis mängulist arengustsenaariumi – pessimistlikest kuni Tartus utoopilisteni. Stsenaariumid pidid olema terviklikud, teatud eelduste olemasolul ka realiseeritavad. Näitena toon siinkohal ära ühe äärmuslikuma ja ühe realistlikuma stsenaariumi.

V stsenaarium – kesklinna tormiline areng. Selles stsenaariumis ületatakse kõigi teiste stsenaariumidega kavandatud suurimad ehitusmahud ja elanike arvu kasv, nähakse ette maakasutuse ja inimaktiivsuse kahekordistamine. Kesklinn võtab senisest suurlinlikuma kuju, siin on senisest tihedam liiklus, suuremad rahvahulgad ja multikultuuriline linnapilt; inimesed, kes seda väärtustavad, erinevad tõenäoliselt suuresti praegustest tartlastest. Teises maailmasõjas hävinud hoonestusaladel, ka haljasaladel, taastatakse hooned moodsas võtmes, lubatakse ehitada tihedalt ja endisest kõrgemale. Stsenaariumi elluviimiseks tuleks hoonestada vanalinnas kõik võimalikud tühjad krundid kuni viiekorruseliste segahoonetega, kus alumistel korrustel asuvad kauplused ja teenindusasutused. Tänavavõrk säilib, kuid tulenevalt inimaktiivsuse kahekordistumisest on vaja suurendada tänavate laiust ja läbilaskevõimet, likvideerida avaparklad ja asendada need parklatega hoonete all või parkimismajades. Pirogovi platsi alla rajatakse parkimisala, platsi ääred hoonestatakse, samuti hoonestatakse Toomemäe nõlv Jakobi tänava ääres. Vanemuise ülemine parkla ja selle ümbrus hoonestatakse vähemalt kuuekorruseliste äri- ja büroohoonetega, Lillemäe Riia tänava poolne nõlv neljakorruseliste, avaturu ala kuue kuni kaheksakorruseliste hoonetega ning Turu tänava katlamaja ala samuti kuue kuni kaheksakorruseliste multifunktsionaalsete hoonetega, Ülejõe ja Holmi park kuni kuuekorruseliste hoonetega, milles poole kasulikust pinnast moodustavad korterid. Stsenaariumi elluviimisega kaasneks linnaelanike arvu kasv minimaalselt 130 000ni ja Tartust saaks riigi kõige kiiremini arenev linn, atraktiivseim majandusarengu keskus ja põhiline siseriikliku migratsiooni sihtpunkt, mis tühjendaks Lõuna-Eesti regiooni väiksemad linnad. Seejuures oleks ohustatud Tartu senine identiteet ja olemus väikese rahuliku ülikoolilinnana.

II stsenaarium – kesklinna areng Tartu linnakeskusena. Selle realiseerimisel tugevneks kesklinna kui tartlaste ja linna lähipiirkonna elanike põhiline tarbimispaik tarbimisvõimaluste lisandumisega. Esikohale seataks kaubanduse, vaba aja veetmise, toitlustus- ja pidutsemiskohtade ning linna- ja riigiasutuste arendamine kesklinnas. Selline kesklinn oleks selge ajalise rütmiga, oma igapäevase tarbimisrutiiniga keskus, kuhu toovad vaheldust suuri inimhulki tõmbavad traditsioonilised laadad ja festivalid. Samuti saaks kesklinnast ühistranspordisõlm ja oluline autode koondumiskoht, mida toetab tänavate läbilaskevõime ja parkimisvõimaluste parandamine. Avalik ruum muudetaks senisest atraktiivsemaks linlaste vaba aja veetmise kohaks.

Stsenaariumi elluviimiseks tuleks piirata kaubandus- ja teenindusasutuste lisandumist linna piirile, kavandada vähemalt 50% kesklinna uushoonestuse mahust kaubandus-, teenindus-, kultuuri- ja meelelahutusasutuste, ülikoolide, riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste tarbeks. Arendustegevuse peab suunama nn uude kesklinna ehk Uueturu, Sadama ja Ülejõe asumisse. Avaturu asemele tuleb rajada ülelinnalise kasutajaskonnaga vaba aja ja kultuurikeskus, vana kaubamaja kvartal hoonestada kuni seitsmekorruseliseks multifunktsionaalseks kaubandus- ja vabaajakeskuseks, mille mahus on ka linnaliinide siseterminal, Ahhaa keskuse tagune ala hoonestatakse neljakorruseliste segafunktsiooniga hoonetega, Väike-Turu tänav tuleb likvideerida ja hoonestada. Vanalinn jääb linlaste vaba aja veetmise ja ööpäevaringse pidutsemise kohaks. Autoga juurdepääsu tagamiseks ja liiklusvoogude läbilaskevõime suurendamiseks tuleb ehitada lisarajad Turu, Riia ja teistele magistraaltänavatele, ühistranspordi liinivõrgus suurendada linnakeskust ja äärelinnasid tiheda graafikuga ühendavate radiaalsete bussiliinide osakaalu, suunata see kesklinna linnaliinide terminali. Kesklinna kui tarbimiskoha kättesaadavuse tagamiseks on vaja luua rohkem avalikke parkimiskohti, vanalinna asutuste parema ligipääsetavuse huvides rajada parkimismaja kaubahoovi platsi alla. Oeconomikumi kvartal hoonestatakse kuni Vene tänavani ülikoolile vajalike funktsioonidega ning büroohoonetega, Ülejõe pargis hoonestatakse *ca* 10% pargi pindalast, mis piirneb vahetult Oeconomicumiga, Holmi park tuleb täita segafunktsionaalse hoonestusega.

Kesklinna arendamine linnakeskusena ja sinna vastavate funktsioonide koondamine tähendaks esmajoones Tartu kujundamist traditsiooniliseks ühetuumaliseks linnaks, millega kaasneks kesklinnast väljapoole jäävates linnaosades pakutavate teenuste ja vaba aja veetmise võimaluste vähenemine. Stsenaariumi saab ellu viia funktsioonide ümberjaotamisena linnasiseselt ning see ei eelda elanike arvu märgatavat kasvu. Linnakeskuse selline arendamine tooks negatiivse poole pealt kaasa liikluskoormuse tõusu, kuid annab võimaluse kesklinna väljaarendamiseks eeskujulikult toimiva keskusena.

Milline strateegia valiti planeerimise aluseks?

Ühtki puhast stsenaariumi planeerimise aluseks ei võetud. Stsenaariumid avalikustati, nende üle vaieldi ja neist koorus välja kesklinna visioon, mis tugines II ja III stsenaariumile, arvesse võeti ühelt poolt realistlikud, arenguvõimalused teiselt poolt soovitu. Suund võeti kasvava ja areneva (mitte kahaneva) linna ja kesklinna suunas. See on praegu kõige olulisem dokument. Nagu hoone arhitektuurivõistlusegi puhul antakse edaspidi kesklinnas piirkondade kaupa planeerijale lähtetingimusena ette eluruumide, büroo- ja haldushoonete, kauplusepindade, meditsiini- ja sotsiaalasutuste, haridus- ja teadusasutuste jne brutopind. Strateegia vastab küsimusele, kas, mis otstarbega, kuhu ja kui palju hoonestust meil kesklinna vaja on. Välditi hoonestamise ettepanekute tegemist konkreetsete kruntide tasandil, märgiliste hoonete (nt riigikohus, üliõpilasmaja jne) nimetamist pidasime aga siiski strateegilise tähtsusega ülesandeks. Hoonestuse kontseptsiooni lahendamine jäi planeerimise ülesandeks. Küll aga oleme strateegia koostamise raames viinud läbi kesklinna probleemsemate alade (jõe kallaste võimalik hoonestamine, avaturu piirkond) analüüsimiseks läbi seminari, kus osalesid arhitektid-planeerijad üheksast riigist.

Milline on Tartu tulevase kesklinna visioon?

Visiooni järgi on Tartu kesklinn rahvusvahelistuv, ajaloolist linnaruumi arvestav, visuaalselt, ruumiliselt ja funktsionaalselt sidus ja tihe ülikoolilinna süda ning regiooni keskus. Kesklinn on suurema osa ööpäevast elav, üha enam jalakäijasõbralik, inimmõõtmeline, linnaelanikule, üliõpilasele ja külastajale suunatud aasta läbi toimiva atraktiivse avaliku ruumiga võimalusterohke elamise, õppimise, töötamise, vaba aja veetmise, ostlemise ja asjaajamise koht. Kõige tähtsamaks peame siinjuures, et kesklinn ja eriti vanalinn oleks jätkuvalt Tartu ülikooli asupaik ja pakuks üliõpilastele ning ülikooli töötajatele head õpi- ja töökeskkonda ning et kesklinnas paikneks ülikoolidega seotud teadmispõhised töökohad.

Strateegia koostamise protsessis oli liikumise kava ja eriti jalakäijate teema üks olulisemaid. Loomulikult ollakse teadlikud konkreetsetest kitsaskohtadest, aga analoogiliselt hoonestusega püüti strateegias jääda liikumise kava üldiste põhimõtete tasandile: prioriteet on jalakäija, parkimine on „nähtamatu", kesklinna tulekuks on parim viis kasutada ühissõidukit. Need kõik on edasisel planeerimisel väga olulised punktid.

Milline on järgmine samm?

Praegu töötatakse välja kesklinna üldplaneeringu eskiislahendust. Seda teevad linnavalitsuse kaks teenistust, planeeringu- ja arhitektuuriteenistus. Hanke korras oleme tellinud liikluse valdkonna lahendused, muinsuskaitse eritingimused ja tehnovõrgud.

Lühidalt: strateegia on meile ette pannud hoonestamise funktsioonide ja mahtude piirid ja andnud liikumiskava üldsuunad, millele nüüd peab leidma ruumilise lahendi. Eks näis, mis sellest kõigest välja tuleb.

Küsinud **Margit Mutso**

Visa muutumine

Tartu uus arengustrateegia pakub palju muutusi, kuid vähe läbimõeldud samme selle saavutamiseks

Ott Toomet

Tartu on hakanud kesklinna rolli üle tõsisemalt mõtlema, see on tervitatav. Hästi toimiv kompaktne süda on enamikul Euroopa linnadest ja enamasti on see ka linnade kõige atraktiivsem piirkond nii kaubanduse kui turismi mõttes. USAs võib näha ilma toimiva keskuseta linnu – tulemus on ebameeldiv: pooltühje ja poollagunenud kvartaleid linna keskel ümbritsevad laohooned, parkimisplatsid ning mitmete kilomeetrite taga mõni ostukeskus, *shopping mall*. Praegune Tartu liigub nende kahe äärmuse vahel: näiteks söögikohti on viimase kümne aasta jooksul kesklinna juurde tulnud, kuid kaubandust on jälle vähemaks jäänud.

Tartu arengustrateegias on käsitletud kesklinnana küllaltki suurt piirkonda Kroonuaia tänavast Anne kanali ja endise katlamajani ning Jaama tänavast Pepleri ja Veski tänavani. Visioonis nähakse, et „kesklinn on suurema osa ööpäevast elav, üha enam jalakäijasõbralik, inimmõõtmeline, ... atraktiivse avaliku ruumiga võimalusterohke elamise, ... vaba aja veetmise, ostlemise ja asjaajamise koht" ehk just see, mis üks kesklinn olema peabki.

Kahjuks jätab uus dokument mõneti katkendliku mulje: kohati laskutakse pisikestesse detailidesse (näiteks kavandatakse jõesängi puudest puhastamist ja lubatakse Uueturu asumis ärihooneid ühendavaid galeriisid), ent seejuures jäävad väga olulised küsimused peaaegu et puudutamata. Kõige rohkem häirib kesklinna sidususe ja kompaktsuse vähenemine. Siin on vaja lähtuda inimeste tegeliku liikumisviisi modelleerimisest. Arvestada tuleks jalakäijate tegelikke liikumissoove, harjumusi ja võimalusi. Midagi analoogilist tehakse juba aastakümneid autoliikluse osas. Kergliikluse planeerimine tundub aga siiamaani tuginevat juhuslikele mõttevälgatustele (paneme uued tänavakivid ja lillepotid, küll siis tulevad ka inimesed ja kohvikud). Ka jalakäijate liikumine allub seaduspärasustele, raske on luua elavat linna, kui nende olemasolu isegi ei teadvustata.

Järgnevalt puudutan paari suuremat probleemi. Kuna mul ei ole Tartu kergliikluse plaani, lähtun eeskätt oma kogemustest.

Esiteks on käsitletav piirkond väga suur (läbimõõt suurusjärgus 1,5 km). Suurem arendustegevus on kavandatud selle servadesse (Sadama ning Ülejõe kvartal), mitte aga keskossa (suured pargialad jäävad alles). Strateegias on rõhutatud vajadust, et „kesklinn kujuneks ruumiliselt terviklikuks ja sidusaks, ühendades nii vanalinna, Ülejõe kui Riia-Turu tänava piirkonda kujuneva uuskeskuse". Praegu on kesklinn nii Emajõe kui suurte tänavatega (Riia-Narva ning Turu-Vabaduse) tükeldatud mitmeks osaks. Kas on võimalik need tükid ühendada „ruumiliselt terviklikuks ja sidusaks"? 1,5 kilomeetrit on jalakäija seisukohast küllaltki pikk maa. Oma tutvuskonnast tean, et lastega pered liiguvad selle piirkonna ühest servast teise enamasti autoga. Kui jalakäijate liikumist jätkuvalt katkestavad laiad tänavad ning on vähe võimalusi Emajõge ületada, siis on raske näha, et kavandatud kesklinn hakkaks toimima ühtse kompleksina. Pigem tekib strateegia tulemusena mitu väikest keskust (vanalinn, Raatuse tänav, Sadama kvartal).

Kesklinna osade paremat sidumist puudutab strateegia vaid väga pealiskaudselt. Räägitakse Vabaduse puiestee kitsamaks tegemisest, Võidu silla tunnelite laiendamisest, ülekäigurajast Poe tänava otsal ning Põigu tänava sihilisest sillast. Suured tõkked jalakäijate liikumisel nagu Riia ja Turu tänav ning Narva maantee või võimalikud ülekäigud Emajõest Vabaduse ja Võidu silla vahel ei leia dokumendis üldse kajastamist. Need kitsaskohad vajavad tõsist kergliikluse modelleerimist. Kui eesmärk on luua ühtne ühendatud kesklinn nii suurtes piirides, siis peab kava sisaldama kergliikluse „magistraale", piisavalt laiu ärikvartalite keskel asuvaid jalgteid, mis ei ole tükeldatud autoliiklusega ja on omavahel ühendatud. Kesklinnas täidab neid nõuded ainult Rüütli-Küüni tänav. See lõpeb aga kaubamaja juures Riia tänaval ning on Sadamakvartali kavandatud kesktänava ehk Kaluri tänavaga – täiesti sidumata. Kas ja kuidas saab ühendada Ülejõe ja Fortuuna kvartali praeguse kesklinnaga, seda planeering ei näita.

Kardan, et enne nimetatud ühendusprobleemide lahendamist ei taga arengustrateegia kesklinna nime all seda, mida on visioonis kujutatud. Kompaktse tiheda Euroopa stiilis äri- ja meelelahutuspiirkonna asemel saame me kolm-neli hõredat *shopping mall*'i mida eraldavad suured tänavad ja tühjad piirkonnad, nende vahele liikuda on aga jätkuvalt tülikas.

Teine mure on esimesega seotud. Kuna lähematel aastakümnetel pole näha märkimisväärset Tartu elanikkonna kasvu potentsiaali, siis tundub, et piirkond, mida on praeguses arengustrateegias „kesklinna" all käsitletud, on kompaktse linnasüdame kujundamiseks liiga suur. Iseenesest ei ole suure tüki planeerimine halb, aga niisugusel juhul on väga oluline piirkonna arendamise järjekord. Kõige loogilisem oleks lähtuda praegusest keskusest (vanalinnast ning vana kaubamaja ja Tasku piirkonnast) ning hakata seda tihendama ning omavahel kokku ehitama. Kui ehitushuvi jätkub, võib laieneda kõrvalpiirkondadesse.

Arengustrateegias arendamise järjekorda pole käsitletud, küll aga on rõhutatud, et uusarendus on peamiselt kavandatud kesklinna perifeeriasse. See viitab võimalikule vastupidisele arengule, et ehitatakse eeskätt keskusest kaugemates piirkondades, linna keskpaik jääb aga jätkuvalt tühjaks. Kui linn ei kasva, siis on meil kompaktse kesklinna asemel ikka samasugune tühi piirkond, mille servades on veidi rohkem uusehitusi.

Need mõtted kutsuvad uusi suuri kaubanduskeskusi vaatama palju positiivsemas valguses. Kaubandus tooks kesklinna inimesi juurde ning pakuks sedaviisi kliente ka kohvikutele, vaba aja asutustele ning *boutique*'idele – just niisugustele äridele, mida kesklinnas soovitakse tugevdada. Kui järgida neid nõudeid, mis ka strateegias kirjas (suurte hoonete loomisel peavad poodide uksed avanema tänavale ning hooned peavad olema mitmekesised ja liigendatud), ei tohiks ka suured kaubamajad miljööd rikkuda. Tänavad jääksid nii jätkuvalt elavaks. Suuri väljastpoolt suletud plokke nagu kaubamaja, Tasku või näiteks Zeppelin tuleb aga vältida.

Ette nähakse olemasolevate kaubanduskeskuste arendamist ja laiendamist. Peale strateegias välja käidud keskuste (Zeppelin, Tasku, Raatuse kaubamaja ning vana kaubamaja kompleks) võiks tugevdada Küüni tänava kaubandust Riia tänava ja vanalinna vahelisel lõigul. Eespool selgitasin, et see on Tartus ainus tänavalõik, mis täidab nn jalakäijate magistraali nõudeid ja mis on hästi ühendatud vanalinnaga. Vanalinnas on ilmselt Tartu kõige rikkam linnaline keskkond ja just siin on kõige rohkem potentsiaali *boutique*'idel, käsitööpoodidel ja kohvikutel. Rohkem kaubandust Küüni tänaval võiks aidata neid tugevdada.

Eraldi peatükk on strateegias pühendatud Emajõele ja jõe sidumisele linnaga. Kahjuks piirdutakse siin vaid üsna pealiskaudsete ja jõe seisukohast kohati küsitava väärtusega mõtetega. Näiteks ei aita „Võidu silla rekonstrueerimine" kuidagi kaasa jõe elustamisele. Ka on raske näha, mida teeb selle heaks jões kasvavate puude ja rohu eemaldamine. Kavandatud „kaldapromenaadide rekonstrueerimisest" ei selgu, kuidas sellega tuuakse elu jõe äärde. Samuti ei saa me teada, mida tähendab „infrastruktuur ürituste läbiviimiseks ja toitlustusasutuste tegemiseks".

Siin peaks jällegi planeerimist alustama inimeste tegelikust käitumisest. Me ei saa meelitada rahvast jõe äärde, kui me ei tea, miks ja kus inimesed tegelikult liiguvad. Pole mõtet luua valmisolekut kohvikute rajamiseks, kui me ei tea, mis tingimustel soovivad ettevõtjad neid luua. Arengustrateegia pakub küll kena visiooni, nimetatud küsimustele vastust aga ei anna. Nii ei saa arukalt rääkida ka jõe elustamise plaanidest.

Arengustrateegias on visandatud palju muutusi, kuidas liikuda paremuse poole, kuid läbimõeldud samme selle saavutamiseks pakub see vähe. Seega on tõenäoline, et asjad lähevad umbes samamoodi edasi ning kõige suuremad kesklinna probleemid jäävad ikka lahendamata.

Tartu füüsikahoone basseinist ja selle ümberkujundamisest

RISTO KOZER

Keskendun siinkohal ühele konkreetsele objektile Tartus eesmärgiga rääkida sellest, miks leidub 22 aastat pärast Eesti iseseisvuse taastamist avalikus linnaruumis ikka veel kasutuid ning sotsiaalse väärtuseta nn mittekohti. Kõnealune objekt on Tartu füüsikahoone, mis valmis 1977. aastal ning kuulub siiani Tartu ülikoolile. Teema pole siiski mitte füüsikahoone ise, vaid selle kompleksi kõrvale 1980. aastal rajatud Eestis ainulaadne betoonist jahutusbassein, mida on 33 aasta jooksul kasutatud vaid korra.

Algselt ühe süsteemi jahutuseks projekteeritud bassein pidi hakkama täitma suurema terviku jahutusfunktsiooni, kuid hiljem selgus, et sellist süsteemi majja siiski ei tule. Sedasi kavandati ENVS-s arhitektuuri kesta ja sisu. Tähelennu tegid bassein ja selle tehnikud vaid korra, kui 1980. aastal oli objekti avamisele kutsutud komisjon koos EKP keskkomitee esimese sekretäri Johannes Käbiniga, kelle auks täideti bassein veega. Loomulikult oli see pidulik sündmus ühekordne, pärast mida pole aastakümneid täheldatud basseini puhul ei vett ega funktsiooni.

Raske on nimetada Eestis mõnd sellesarnast kohta, millele poleks tähelepanu pööratud. Seda enam, et objekt asub Tartu ühes hinnatumas piirkonnas. Tegu on Marc Augé mõistes mittekohaga, mis asub keset suurt antropoloogilist elukohta. Bassein on ainulaadne asümmeetrilise planeeringu tõttu: selle pikkus on 23 meetrit, laiema otsa laius 15 meetrit, sügavus 2,5 meetrit, lisaks suursuguse piirdega terasääris. Võrreldes oma aja standardiseeritud ehitusvõtetega, pole siin kuigi palju massproduktsiooni.

Taimepott keset Karlovat

Linnaplaneerimise aspektist on objektil potentsiaali küllaga ning, mis peamine, võimalused ei aegu, välja arvatud äärmuslikul juhul, kui objekt maha lammutatakse.

Basseini põhi on aastakümnetega kattunud meetripaksuse mullaga, ning basseini põhja katab tugev taimestik. Vähim, mida saab basseini ja sealse miljööväärtusliku piirkonna heaks ära teha, on istutada sinna korrapärane taimestik suuremate puudega – suur taimepott keset Karlovat. Analoogilisi asju on ette võetud nii New Yorgi High Line'i ümberkujundamise projektis kui Pariisis Prantsusmaa rahvusraamatukogus, mille keskele on loodud džunglina avalik ruum, linnasisene metsakeskkond.

Betoonskulptuur

Kohaspetsiifilist objekti pole mõtet lammutada, pigem ümber disainida. Sellest võiks saada tõeline purskkaev, mis ka regulaarselt töötab. See on aga kulukas pidada. Omaniku, linnaelaniku ja linnaplaneerija seisukohalt on mõistlik luua basseinist orgaaniline betoonist monoliitskulptuur, mida saaks ka kasutada. Eesti avalikus linnaruumis on seda laadi linnaruumi sekkumine marginaalne, kuid kas või üle lahe ning Rootsis ja Taanis, võime näha kõige värskemat linnaruumidisaini selle sõna parimas tähenduses. Kui basseini vundament on betoonist, siis miks ei võiks ka selle sisu betoonist olla? Betooni tootmise tehnoloogia on tänapäeval sama jõudsalt arenenud kui ehituskultuur. Betooni on võimalik värvida pigmentidega, kivistunud pinnale saab pilte trükkida jne. Seetõttu on materjal toormena sama dünaamiline ja sümpaatne kui loodusmaastik, kuid seda annab vastavalt vajadusele produtseerida ja kujundada.

Tähe tn 4 saaks luua pargiga ümbritsetud avaliku kogunemiskoha, mille süda on orgaanilise sisuga betoonist skulptuur. Eksperimentaalarhitektuuri tendentsid pole praegu kuigi aktuaalsed, ent see annab kohalikus plaanis hea võimaluse luua midagi ainulaadset, sotsiaalselt siduvat ning püsivat.

Helsingi moodsa kunsti muuseumi Kiasma kõrvale tehti 2012. aasta suvel ajutine linnaruumi installatsioon pealkirjaga „Surfates apokalüpsisel" („Surfing the Apocalypse"), mille autor oli Antti Yli-Tepsa. Installatsioon rajati Kiasma kõrvale maastikku järgivale murule, sellele loodi futuristlik ning eepiline visioon, 25 × 15 meetrine ookeanilaine. Laine on tardunud ning selle hari hoiab kõrgust seni, kuni linnaruumis jagub arhitektuurisurfareid ja uudistajaid. Nutika lisana integreeriti installatsioonile ööpäev läbi kasutatav USB-sisend koos kõlaritega, mida iga huviline võib toita oma muusikaga.

MTÜ Linnasilm on pakkunud Tähe tänava basseinile välja ka arendusprojekti, kuid Tartu ülikooli kinnisvara osakond lükkas selle tagasi, kuna lähitulevikus vahetab krunt ilmselt omanikku.

Eesti arhitektuurimaastikule ja Karlova piirkonnale annaks lisaväärtuse kas või kõnealusele krundile püstitatud ajutine installatsioon, mis küll võib-olla hooaja lõpuks maha võetakse. Siiski võimaldaks see luua objektile identiteedi ning järgmise sammuna saaks teha juba uue ajutise objekti või arendada edasi vana sisu.

Risto Kozer

Seadustest ja planeeringutest

Vastuseks Peeter Pere kõnele arhitektide liidu üldkogul

SIRP 8. märts 2013

Arhitektuurimaastik k

Vabariigi president kutsus oma pidupäeva kõnes üle arhitektide meelest korda teha, seda peegeldasid 14.

Peeter Pere

Toomas Hendrik Ilves

Arhipäev

Peeter Pere, EALi esimees

Tulevi

Raul Järg,

Positiivset

Indrek Võeras, *ehitusinsener*

Soovin selle kirjatükiga ühelt poolt tuua välja muljed, mis tekkisid, kui lugesin 8. III Sirbis ilmunud arhitektide liidu esimehe Peeter Pere arhitektide liidu üldkogul peetud kõnet „Arhipäev". Loodan, et leian kaasamõtlejaid tähelepanu ja muret tekitanud küsimustele, mida puudutas oma kõnes ka Peeter Pere.

Pean tunnistama, et umbisikuliste teeside kehtiva tõena ühegi konkreetse viiteta esitamine kõnes mõjus häirivalt. Näiteks väited, et „seetõttu ei sobivat me otsustajate hulka" või „otsustajad räägivad meiega kui mässama kippuva poolemeelsega – kenasti, patroneerivalt, noogutavalt, kuid – ilma nähtava tulemuseta".

Peamiselt köitis aga tähelepanu Peeter Pere väide, et „omavalitsuste ehituslubade taotlusel on igapäevane, et mitmekümneaastase kogemusega arhitekt ei ole kiirkoolitet ametniku meelest pädev". Kui kirjeldus arhitektide ja ehituslubade menetlejate pidevast konfliktist vastab ligilähedaseltki tõele, siis on selge, et probleem ei saa olla põhjustatud üksnes ühelt poolt. Kindlasti on igas valdkonnas võimekamaid ja vähem võimekaid esindajaid, seda nii ametnike kui ka arhitektide hulgas. Oleks see praegu eesmärk, siis võiks tuua konkreetseid näiteid elust endast nii nende kui teiste kohta. Igapäevase vastuolu eest (veel kord, kui ikka kaudegi tegelikku pilti kirjeldati) vastutuse panemine ühele poolele ja lubamatu stereotüüpi loova arvamuseavaldusega esinemine ei ole EALi esimehe positsioonil sobilik.

Peeter Pere heidab oma kõnes ametnikele ette halvustavalt „näpuga seaduseridade tagaajamist". Tekib soov EALi esimehelt küsida, milliseid konkreetseid õigusakte või nende osasid peab ta silmas, kui annab mõista, et need ei vääri järgimist ja täitmist. Mulle väga meeldib ajakirjanik Rein Siku kunagi välja öeldud seisukoht, et tema astub esimesena sellise ametniku kaitseks välja, kes keeldub rumalat seadusepügalat järgimast. Võimalik, et meie seadustest võibki leida sellise hinnangu ära teeninud paragrahve, lõikeid ja punkte. Kindlasti esineb vastuolusid seaduste ja määruste vahel. Kui aga nende väljajuurimisega pole seaduse looja hakkama saanud, siis on kitsarinnaline seda seaduse täitjatele süüks panna. Kindlasti peab EALi esimees oma positsioonilt selliseid etteheiteid tehes välja tooma ka konkreetsed näited ja tegema ettepanekuid nende lahendamiseks.

Peeter Pere kirjeldatud olukorra puhul tuleb kiiresti vastuolu põhjused välja selgitada. Peamine põhjus tundub olevat see, et arhitektid ja ametnikud kasutavad lihtsalt erinevat keelt. Sellega jõuangi alguses mainitud ühist arutelu nõudvate probleemideni. Ühte neist käsitlesin kokkuvõttes, mille koostasin majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi (MKM) Eesti Maaomavalitsuste Liidu kaudu 28. veebruaril laiali saadetud määruse eelnõu kohta, mis peaks hakkama reguleerima riigihanke piirmäära ületavate ehitustööde ja projekteerimistööde riigihangete korraldamist.

Siinkohal tuleb minna tagasi veel varasemasse aega ehk MKMi 15. jaanuaril ringkirjana laiali saadetud kirja nr 1.15-5/12-00771/140 juurde, mis oli ajendatud Eesti Projektbüroode Liidu (EPBL) pöördumisest MKMi poole. Kirja peamine sõnum on, et kohalikud omavalitsused ei tohi ehitusloa menetlemisel nõuda ehitusprojekti vastavust standarditele, sest standardid ei ole õigusaktid, neid ei ole kehtestatud vastava õigusliku menetlusega. Hoonete puhul räägime põhiliselt Eesti standardist EVS:811 „Hoone ehitusprojekt". Kui nüüd võtta ette MKMi määrus nr 67 „Nõuded ehitusprojektile", siis leiame, et §10 „Üldised nõuded eelprojektile" ei seo tõesti eelprojekti koosseisu ühegi standardiga. Sama määruse §11 „Üldised nõuded põhiprojektile" ja §12 „Üldised nõuded tööprojektile" seovad aga hoone põhiprojekti ja tööprojekti koosseisu EVS:811-ga. Sama määruse §16 „Ehitusloa taotlemiseks esitatav ehitusprojekt" kehtestab, et „ehitusloa taotlemiseks esitab ehitusloa taotleja kohalikule omavalitsusele ehitusprojekti eelprojekti staadiumis või ehitusloa taotleja valikul mõnes järgnevas ehitusprojekti staadiumis". Siit selgub, et MKM on oma kirjas esitanud väära üldistuse. Juhul, kui ehitusloa taotlemiseks esitatakse näiteks põhiprojekt, on standardi järgimine vastavalt määrusele kohustuslik.

Hüva, reeglina taotletakse ehitusluba eelprojekti põhjal. See aga ongi üks taotlejate ja menetlejate vastuolude allikas. Selgitamiseks on sobiv eespool kirjeldatud MKMi kirjast tuua välja juriidiline kõrgpilotaaž. Seal seisab, et „samas ei tähenda standardite soovituslikkus seda, et nendest tulenevad ohutusnõuded oleksid iseenesest soovituslikud". Võimas. Sisu seisneb äraseletatuna selles, et ohutuse tagamiseks on standardite järgimine siiski kohustuslik.

Oma seisukohas määruse eelnõu kohta avaldasin arvamust, et selline ühe kriteeriumi (ohutus) puhul standardite käsitlemine kohustuslike dokumentidena ning teistel puhkudel (arhitektuuri, konstruktsiooni, tehnovõrkude lahendused jne) standardite välistamine õigusliku dokumendina tekitab korralikku segadust ning mõjutab projekteerimise kvaliteeti. Millise dokumendi alusel või kelle pädevusele tuginedes hinnatakse, millal on standardi järgimine seoses ohutuse tagamise vajadusega nõutav, millal aga mitte? Kogu ehitusprojekti maht ehk kõik ehitusprojekti osad on ohutuse küsimusega läbi põimunud. Olgu see siis tulenevalt planeeritavate ehitustoodete kasutamise ohutusest, ehituskonstruktsioonide konstruktiivsete lahenduste ohutusest, tuleohutusest, elektripaigaldise ohutusest jne. Kuidas neid küsimusi ehitusprojekti terviklahenduses lahutada?

Olen kindlal arvamusel, et määruses „Nõuded ehitusprojektile" tuleb hoonete eelprojekti koosseis samuti siduda EVS:811-ga. Kui võrrelda standardit ja määrust, siis on igale ehitusala spetsialistile selge, et standardis toodud eelprojekti mahu kirjeldus on piisavalt konkreetne ja selgepiiriline, määruses toodud nõuded aga väga üldsõnalised ja pealiskaudsed. Ei maksa imestada, et selliste laialivalguvate piiridega tingimuste puhul on osapoolte ühisele seisukohale jõudmine raske ja keeruline.

Teise küsimuse juures, mida pean samuti väga oluliseks, saan tüütavad ja kuivad kantseliitlikud probleemid kõrvale jätta. Siin on vast ka arhitektidele loomuomasem ja köitvam kaasa mõelda. Mul ei ole eriti kogemusi tiheasustusega aladel, kuid järgnev ongi tõenäoliselt pigem omane hajaasustusega aladele.

Valla või linna territooriumil või selle osal määratakse üldised ruumilise arengu tingimused üldplaneeringuga. Kui linnades on valdavalt ametis linnaarhitekt, siis valdades enamasti vastavat ametit pidav spetsialist puudub, ennekõike tuleneb see muidugi rahanappusest. Seetõttu püütakse üldplaneeringus ruumilise arengu tingimused määrata lähtuvalt planeeringu koostaja seisukohtadest, kohaliku omavalitsuse peamiste otsustajate parimast äranägemisest, harvem ka kohalike elanike tehtud ettepanekutest, kui neid üldse on tehtud. Planeeringut koostava ettevõtte konkreetsel esindajal ei pruugi alati olla tugevat arhitektuuritausta, omavalitsuse otsused võivad tugineda emotsioonidele, kohalike elanike seisukohad võivad lähtuda kitsamalt nende elupiirkonnast. Tugeva tervikpildi loomine ei taha sellises olukorras õnnestuda.

Siin on tahtmine rõhutada, et planeeringu koostaja pädevus peab tagama töö kvaliteedi. Kuidas aga seda saavutada? Planeeringu koostaja selgub riigihankega, mistõttu võib selleks tihti osutuda ettevõte, kellel pole olnud antud piirkonnaga varasemat kokkupuudet. Raske on eeldada, et ühe planeeringu koostamiseks suudab selle koostaja endale selgeks teha planeeritava piirkonna ajaloolise ruumilise arengu ning luua sellele tuginedes tugeva kontseptsiooni edasiseks arenguks. Olen arvamusel, et kui puuduvad teadmised ja kogemused nii ajaloolise kui tänapäevase kohaliku elukorralduse ning kohalike inimeste kohta, ei ole sellise ülesande täitmine jõukohane.

Üks konkreetne näide minu kodukohast Muhu saarelt. Üks kohalik mees käis XIX sajandi teise poole keskpaigas Kõmsi kirikut ehitamas ja tuli sealt koju tagasi maakiviehituse kogemustega, millest sündis üks tugevamaid maakivist ehitamise koolkondasid pooleks sajandiks ja mille tulemuseks on uhked ja kaunid maakivimüüridega hooned Muhu igas piirkonnas.

See on ainult üks näide, kuidas kildudest saab kokku varasema pildi. Sellele tuleb liita praegune seis, viimastele teadmistele tuginevad keskkonna- ja energiasäästlikkuse abinõud, demograafiline olukord, piirkonna elanike ootused ja seisukohad jne, et tekiks eeldused võimalikult realistliku ning paikkonna inimestele sobiva ja vastuvõetava lahenduse koostamiseks.

Endiselt, kuidas seda saavutada? Saan aru vajadusest tagada riigihangete läbipaistvus ning konkurentsivabadus. Ilmselt ei ole sealt mõtet lahendust otsida. Oskan omalt poolt anda kaks suunda. Üks lahendus oleks vallaarhitekti ameti loomine – millisel kujul, see sõltub kindlasti olukorrast. Üks võimalus on palgata mitme valla peale üks arhitekt, jagada omavahel kulud, aga pakkuda ka arhitektile väärikad töötingimused. Teine võimalus on arhitektuuribüroode teenuse pakkumine, nagu seda teevad näiteks õigusbürood. Tegevuse aluseks on vastav leping, tasutakse tegelike kulude alusel.

Kui aga eespool pakutud lahendused ei ole teostatavad, olgu siis näiteks vahendite nappusest tulenevalt, või ei osutu efektiivseks, siis on vallal võimalus konkreetselt üldplaneeringu koostamise ajal küsida täiendavat tuge ja kaastööd arhitektuuri üldtingimuste koostamisel. Seda võiks mingisugusel kujul teha näiteks EALi kaasabil. EAL oskab ehk anda selleks sobivaid kontakte või aitab moodustada spetsialistidest vastava komisjoni vms. Kui see ei ole kohane ega käi kokku EALi tegutsemispõhimõtetega, siis kindlasti oskab EAL anda praegu oma hinnangu selle probleemi lahendamiseks. Usun aga ja olen sellega ka elus kokku puutunud, et üldplaneeringus kehtestatud tingimused võivad samuti olla põhjuseks vastuolude tekkimisele ehitusprojektide koostajate ja projektide alusel ehituslubade menetlejate vahel.

Olen kindel, et nii õigusaktide korrastamisega kui ka igapäevases tegevuses on osapooltel võimalus jõuda üksteisele lähemale, selleks peavad aga kõik ka omapoolseid samme astuma. Olukord ei ole praegu sugugi mitte halb, aga loomulikult on ruumi paremini teha. Selleks jõudu meile kõigile.

KOMMENTAAR

Peeter Pere

EAL on loomeliit ja minu ettekande rõhuasetus oli ettekande teisel osal, kus on juttu loomingulisuse vajakajäämisest meie argielus. See on minu kui ametisoleva arhitektide liidu esimehe eesmärk – loomingulisuse rõhutamine, unustamata seejuures praktilisust, funktsionaalsust, energiatõhusust, professionaalsust jne.

Olen seisukohal, et menetlustoimingud ja bürokraatia üldisemalt on vajalik selleks, et saaksime liigsete ajaliste ja protseduuriliste keerukusteta kooskõlastada arhitekti kavandatud projektid. Protseduurireeglid peavad seejuures olema selged ja üldarusaadavad. Kooskõlastajad, kel pole arhitekti ettevalmistust, ei tohi sekkuda oma maitse-eelistuste pealesurumisega ehitusloa saamise toimingutesse. Eesti Arhitektide Liit on järjekindlalt seadnud oma eesmärgiks selgete arusaadavate reeglite ja seadusepunktide kirjutamise ja eriala üleregulee-rimise vältimise ning teinud ka vastavaid ettepanekuid seaduste koostajatele.

Lõike MKMi pöördumisest kohalike omavalitsuste poole 15. I

Põhiseaduse § 3 lõikest 1 tuleneb avaliku võimu seaduslikkuse põhimõte. Riigikohus on põhiseaduse § 3 lõiget 1 sisustades rõhutanud, et „täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes õigusnormid, mille on vastu võtnud kohast menetlust järgides organ, kellele on põhiseadusega antud pädevus kehtestada üldkohustuslikke õigusnorme" (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 15. XII 2008 otsus 3-4-1-14-08 p 33).

Sellises tehnilises valdkonnas nagu ehitus on palju erinevaid nõudeid, mida ei ole nende rohkuse tõttu mõistlik ega ka võimalik õigusaktides sätestada. Seetõttu on vaid üksikud nõuded toodud ehitusseaduses ja selle alamaktides ning muudes õigusaktides. Ülejäänud ehitusnõuded ei tulene õigusaktidest, vaid on kirjeldatud eelkõige standardites, sh Eesti algupärastes standardites, Euroopa harmoneeritud standardites ja nende rahvuslikes lisades. **Eesti Standardikeskuse poolt välja antud standardid ei ole õigusaktid, kuna neid ei ole kehtestatud vastava õigusliku menetlusega.** Sellest asjaolust tuleneb ka standardite soovituslik iseloom. **Samas ei tähenda standardite soovituslikkus seda, et nendest tulenevad ohutusnõuded oleksid iseenesest soovituslikud.** Ehitusseaduse § 3 lõikes 1 sätestatud kohustust järgida ehitamisel head ehitustava ja tagada ehitise ohutus täidab üksnes isik, kes järgib ehitamisel ohutusnõudeid, st nõudeid, mis on ehitamise valdkonna spetsiifika tõttu sätestatud lisaks õigusaktidele ka soovituslikku tähendust omavates aktides (vt nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 17. III 2010 otsus 3-1-1-7-10 p 7.2).

Toote nõuetele vastavuse seaduse § 42 lõike 4 teine lause sätestab, et viide standardile on soovituslik, kui viidatud standardi järgimine ei ole kohustuslik ja õigusakti nõuete täitmiseks on võimalik rakendada ka muid lahendusi. Määrus „Nõuded ehitusprojektile" ei näe ette kohustuslikke viiteid standardile, vaid teeb õiguslikult siduvaks üksnes lõppeesmärgi – ehitise ohutuse. Kui isik soovib standardist kõrvale kalduda, tuleb tal endal tõendada valitud teistsuguse lahenduse vähemalt samaväärne ohutus.

Eeltoodust tulenevalt ei ole majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi hinnangul ehitusloa taotlemisel esitatava ehitusprojekti sisustamisel asjakohane esitada siduvaid nõudeid konkreetsete standardite järgimiseks, kui ehitusloa väljastamisel saab projekteeritud ehitise nõuetele vastavust hinnata õigusaktide või standarditega samaväärsete materjalide alusel.

TED. TED? TED!

TEDxTallinna konverents „Piiri peal” 3. mail Salme kultuurikeskuses

ERAKOGU

Elo Kiivet, TEDxTallinna korraldusmeeskonnast, TED (tehnoloogia, meelelahutus, disain) konverentsidel on aukartustäratav ajalugu. Neid on peetud ühtejärge 29 aastat. Väga palju tuntud inimesi on seal esinenud. Mis on TED-konverentsisarja sedavõrd kaua edukalt tegusana hoidnud?

TED on 1984. aastal alguse saanud inspiratsioonikonverentside sari. 2006. aastast alates on kõik kõned tasuta internetis kättesaadavad ja 13. novembril 2012 ületas kõnede vaatajate arv miljardi. Sellest alates on TED järjest avatumaks muutunud. Oma osa aina kasvaval populaarsusel on TEDi kõnede uskumatu ja kindel garantii. Teiseks põhjuseks võib pidada ka seda, et 18minutilised kõned on piisavalt lühikesed, aga hästi intensiivsed. Ning loomulikult ka TEDi ääretu mitmekesisus – see hõlmab tehnoloogiat ja teadust, disaini, ühiskonna arengut, keskkonda, kunsti jpm.

Mis on TEDx ja mis on TEDxTallinn?

TEDx-programm loodi 2009. aastal ja samal aastal toimus ka Eestis esimene TEDxTallinn. TEDx on kohalik, iseseisvalt korraldatud üritus, mis võimaldab kokkutulnutel jagada TED-konverentsi sarnast kogemust – hõlmab ühtaegu TEDi kõnesid video vahendusel ja sõnavõtte elavas esituses.

Seega on TEDxTallinn kohaliku meeskonna TED-üritus, mida korraldatakse üksnes vabatahtliku tööga, et tagada tõelise pühendumuse ja entusiasmiga loodud eetiline, aus sündmus.

3. mail toimub järjekordne TEDxTallinna konverents. Kes on sealsed esinejad ja mida huvitavat on kuulajatel oodata?

Esinejate puhul ei oska ma ainult ühte nime välja tuua, sest meie formaadis puudub n-ö *keynote speaker*, pigem hoiame pilti võimalikult mitmekesise, et iga inimene leiaks endale oma lemmiku. Katsume hoida eriliselt ärksat ja kaasavat õhkkonda alates registreerumisest kuni lõpuni välja.

Kõnelejatest nimetaksin esimesed viis (kokku tuleb neid umbes 15):

Igor Kotjuh – Eesti poeet, tõlkija ja kirjastaja, kes tegutseb eestivene kirjanduse edendamise nimel ning on esimese kakskeelse kirjandusühenduse „Tuulelohe – Воздушный змей” asutajaliige. Vt http://www.oblaka.ee/.

Polly Higgins – Londoni advokaat, kirjanik ja visionäär, kes unistab ökotsiidi lõpetamisest 2020. aastaks ning on teinud ÜROle ettepaneku lisada see viiendaks rahuvastaseks kuriteoks. Vt http://www.endecocide.eu/.

Ton Zijlstra – Hollandist pärit avatud digitaalse tootmise, avatud valitsemise ja avatud andmete eestkõneleja Euroopas. Vt http://zylstra.org/blog.

Kristjan Randalu – noorema põlvkonna pianist, helilooja ja arranžeerija, kes on sündinud Eestis, kasvanud üles Saksamaal, õppinud Kölnis, Londonis ja New Yorgis ning mänginud koos paljude tuntud muusikute ja orkestritega. Vt http://www.randalu.com/home.

Frida Monsén – haridussüsteemi uuendamisega tegelev Stockholmi õpetaja, kes töötab uuenduslikus Vittra Telefonplani koolis ning töötab välja uusi, digitaalajastust tulenevaid õppimiskeskkondi ja meetodeid. Vt http://www.youtube.com/watch?v=eYH1aIyaBjM.

Robin Hanson – majandusprofessor George Masoni ülikoolis USAs ja uurija Oxfordi ülikooli inimtuleviku instituudis, ekspert ennustusturgude alal ning tema eriliseks huviks on tulevikutehnoloogiad ning nende mõju majandusele ja ühiskonnale. Vt http://www.overcomingbias.com/author/robin-hanson.

Rein Maran – filmimees, kes on veetnud määratu hulga oma elust looduses looma- ja taimeriiki jälgides ning filmilindile jäädvustades. Ta on osalenud enam kui saja eri žanris filmi valmimises, peale selle on ta tunnustatud õppejõud ning terve filmikoolkonna rajaja, loodushariduse ja loodussõbraliku eluviisi juurutaja. Vt http://www.gaviafilm.ee/et.

Kuidas osaleda ja saada toimuva kohta täpset teavet?

Kahjuks on piletimüük juba lõppenud. Sel aastal muutsime ürituse rahastamise loogikat ning võtsime abiks Hooandja veebiportaali – traditsioonilise piletimüügi asemel saab osaleja seal ise valida, kui palju ta tahab kaasa lüüa.

Küll aga on avatud ühisvaatamiste ehk *simulcast*'ide korraldamise võimalus. Koos sõprade, kolleegide, kooli- või organisatsioonikaaslastega või lausa avalikku üritust korraldades saab jälgida reaalajas TEDxTallinn 2013 otseülekannet eri paikades või suisa teispool riigipiiri. Selleks on meie veebilehel eraldi registreerimisvorm, huvi korral jagame juba täpsemat infot ja anname igakülgset abi.

Rohkem infot esinejate ja konverentsi kohta leiab aga meie veebilehelt tedx.ee.

Kas kõned on ka hiljem salvestistena vaadatavad-kuulatavad?

Jah, peame väga oluliseks kõnedest kasvanud mõttevaramu salvestamist ja jagamist kõigile tasuta vaatamiseks. Kõik etteasted meie laval filmitakse, monteeritakse ning pannakse veebi üles nii meie veebilehele, kust saab vaadata ka kõiki juba toimunud ürituste kõnesid, kui ka Youtube'i. Tegeleme võimaluste otsimisega, kuidas kõnedele subtiitrid alla saaks teha, et Eesti säravamad inimesed ka teistesse keeleruumidesse paistaksid.

TEDx-üritusi on varemgi peetud. On neist juba midagi idanenud või kasvama hakanud?

Seekordne TEDxTallinn on juba viies, aga konkreetset statistikat ei ole me teinud, mis pärast konverentsipäeva uste sulgumist või kõnede vaatamist edasi juhtuma hakkab. Ja ega see olegi eesmärk omaette. Usume, et hästi vormistatud idee võib asjad liikuma ja lendama panna ning meie ülesandeks on anda omalt poolt, loomulikult meie suurepäraste esinejate abiga, nii palju energiat, et inimesed leiaksid oma tee ja kaasmõtlejad, kellega koos oma ideed ellu viia. Iseseisvalt, üksi või koos, enda sees või laias maailmas, see on juba iga inimese valik ja võimalus.

Küsinud **Marek Strandberg**

KAITSMISELE TULEVAD VÄITEKIRJAD

KERLY ESPENBERG
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „Inequalities on the labour market in Estonia during the Great Recession” („Ebavõrdsus Eesti tööturul suure majanduslanguse ajal”)
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/29346/espenberg_kerly.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub teisipäeval, 9. aprillil kl 14.15 Tartus Narva mnt 4 TÜ majandusteaduskonna ruumis B-306.
Juhendajad: PhD Kaia Philips ja PhD Jaan Masso
Oponendid: prof Ellu Saar (Tallinna Ülikool) ja prof Wiemer Salverda (Amsterdami Ülikool, Holland)
Töö fookuses on Eesti tööturul ilmnenud ebavõrdsus kriisi ajal (eeskätt aastatel 2008–2010). Eesmärk oli välja selgitada, millised tööturugrupid olid kriisi ajal kõige enam haavatavamad ning millised muutused toimusid tööturul ilmnevas ebavõrdsuses. Analüüsitakse kohanemismehhanisme, mida kasutati kriisiga toimetulekuks, missugune oli institutsioonide osa ja millised olid sektoritevahelised erinevused soo, vanuse, rahvuse ja haridustaseme lõikes. Luuakse teoreetiline raamistik, mis koondab kolm tööturu ebavõrdsuse tahku: hõive, töötundide ja palga ebavõrdsuse. Peale üldisemate arengutendentside käsitletakse sügavuti kõrgharitud noorte olukorda kriisiperioodil.

ANNA ANDRIJANOVITŠ
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „New Converter Topologies for Integration of Hydrogen Based Long-Term Energy Storages to Renewable Energy Systems” („Uued muundurite topoloogiad vesinikul põhinevate energiasalvestite integreerimiseks taastuvenergia-süsteemidesse”)
http://digi.lib.ttu.ee/i/?882
Kaitsmine toimub reedel, 12. aprillil kl 14 Tallinnas TTÜ ruumis VII-422.
Juhendaja: PhD Dmitri Vinnikov
Oponendid: PhD Hannes Agabus ja PhD Sergii Ivanets (Tšernigivi Riiklik Tehnikaülikool, Ukraina)
Doktoritöös uuritakse vesinikusalvestites kasutatavate jõupooljuhtmuundurite skeemilahendusi ning pakutakse välja skeemilahenduslikke uuendusi saavutamaks kõrgemat kasutegurit, madalamat hinda, väiksemaid mõõtmeid ja suuremat võimsustihedust. Välja töötatud projekteerimisjuhiseid võib kasutada ka muude rakendusalade, näiteks side, elektriraudtee, lennundus, merendus, jõupooljuhtmuundurid, töökindluse ja kasuteguri suurendamiseks.

TUULI LEVANDI
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „Comparative Study of Cereal Varieties by Analytical Separation Methods and Chemometrics” („Teraviljasortide võrdlev uurimus analüütiliste lahutusmeetodite ja kemomeetria abil”)
http://digi.lib.ttu.ee/i/?899
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 15. aprillil kl 11 Tallinnas Akadeemia tee 15 TTÜ loodusteaduste maja ruumis 109.
Juhendajad: prof Mihkel Kaljurand ja PhD Merike Vaher
Oponendid: prof Ursel Soomets (Tartu Ülikool) ja prof Audrius Maruška (Vytautas Suure Ülikool, Leedu)
Töö käsitleb teraviljasortide (mais ja nisu) võrdlevat metaboloomikat, kasutades kapillaarelektroforeesi ja kõrgsurve vedelikkromatograafiat teraviljades sisalduvate metaboliitide lahutamiseks, ultraviolett- ja mass-spektromeetrilist detekteerimist ning peakomponentide analüüsi teraviljasortide metaboolsete profiilide uurimiseks.

NATALJA KABANOVA
Tallinna Tehnikaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD)
Doktoritöö „Development of Microcalorimetric Method for Studies of Fermentation Processes” („Kalorimeetrilise meetodi väljatöötamine fermentatsiooniprotsesside uurimiseks”)
http://digi.lib.ttu.ee/i/?902
Kaitsmine toimub reedel, 19. aprillil kl 11 Tallinnas Akadeemia tee 15 TTÜ loodusteaduste maja ruumis 109.
Juhendaja: prof Raivo Vilu
Oponendid: prof Lars Wadsö (Lundi Ülikool, Rootsi) ja dr Vlad T. Popa (Ilie Murgulescu Rumeenia Akadeemia)
Eesmärgiks oli mikrokalorimeetrilise meetodi väljatöötamine bakterite kasvu iseloomustamiseks esialgu vedelates keskkondades ning seejärel saadud teadmiste ja meetodite kasutamine bakterite kasvu uurimisel tahkefaasiliste fermentatsiooniprotsesside jooksul erinevates maatriksites. On välja arendatud bakterite kasvu iseärasusi põhjalikult kirjeldada võimaldav süsteem, mis põhineb eksperimentaalsetel meetoditel, mille keskseks lüliks on mikrokalorimeetria. On näidatud, et kalorimeetriline meetod on käepärane, täpne ja kergesti teostatav *on-line*-meetod bakterite kasvu uurimiseks mitte ainult läbipaistvates keskkondades, vaid ka mitteläbipaistvates vedelates ning kalgendatud piimades ja ekstrudeeritud toidutoodetes.

MARI-LIIS SÖÖT
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), politoloogia
Doktoritöö „Explaining corruption: Opportunities for corruption and institutional trust” „Korruptsiooni põhjused: korruptsioonivõimalused ja institutsionaalne usaldus”
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/29468/s66t_mari_liis.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub reedel, 19. aprillil kl 14.15 Tartus TÜ senati saalis.
Juhendaja: prof Tiina Randma-Liiv
Oponent: dr Luis de Sousa (Lissaboni Ülikool)
Töö eesmärk on täiendada korruptsiooniteooriat, selleks analüüsitakse korruptsioonivõimalusi ning uuritakse usalduse ja korruptsiooni vahelisi seoseid. Doktoritöö sissejuhatuses lähtutakse James William Colemani (1987) valgekrae kuritegevust seletavast üldteooriast, mille peamisteks komponentideks on kultuur ja võimalused. Korruptsiooni puhul saab rääkida kahest peamisest kultuuripoolsest soodustajast – konkurentsikultuurist ja usaldusest. Korruptsiooni soosib vähene usaldus riigiinstitutsioonide vastu (inimesed, kes institutsioone ei usalda, on ka varmamad neid petma), aga ka vähene sotsiaalne usaldus (vähene usaldus inimeste vahel soosib samuti petmist) ning suurem nn omade usaldamine (soositakse neid, kes kuuluvad siseringi, nt erakonda). Kultuur võib luua soodsa tausta kuritegude toimumiseks, samal ajal võimalused kas soodustavad või pärsivad kuritegu. J. W. Colemanile tuginedes: korruptsioonivõimalused tulenevad seadustest ja nende rakendamisest, sektoritest, organisatsioonidest ja ametikohtadest. Korruptsioonivõimalused on seotud näiteks seaduste selgusega, õiguskaitse ja kohtute sõltumatuse ja puhtusega, karistuste rakendamisega, otsustusprotsessi läbipaistvusega, vastutavusega, järelevalvega, vastutuse selgusega, värbamispõhimõtete ning õiglase palgaga, avalike vahendite kasutamisega, piiratud ressurssidega, finantstehingute eest vastutamisega, korruptsioonialase teadlikkusega, organisatsiooni protseduuridega jne.

LIINA TALGRE
Eesti Maaülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), taimekasvatus
Doktoritöö „Biomass production of different green manure crops and their effect on the succeeding crops yield” („Erinevate haljasväetiskultuuride bioproduktsioon ja mõju järgnevate kultuuride saagile”)
Kaitsmine toimub esmaspäeval, 22. aprillil kl 13 Tartus Veski tn 4 seminariruumis.
Juhendajad: PhD Enn Lauringson ja em-prof Hugo Roostalu
Oponent: PhD Vaclovas Boguzas (Aleksandras Stulginskise Ülikool)

LIIS UUSKÜLA
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), geenitehnoloogia
Doktoritöö „Placental gene expression in normal and complicated pregnancy” („Platsenta geeniekspressioon normaalse ja komplitseeritud raseduse korral”)
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/29501/uuskyla_liis_.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub teisipäeval, 23. aprillil kl 14 Tartus Riia 23b Eesti biokeskuse auditooriumis 105.
Juhendaja: prof Maris Laan
Oponent: prof Miguel Constancia (Cambridge'i Ülikool, Suurbritannia)
Platsenta on organ, mille kaudu on loode ühendatud ema organismiga. Raseduse jooksul osaleb platsenta loote ja ema ainevahetuses, sekreteerib rasedushormoone ning kaitseb arenevat beebit ema immuunsüsteemi ja välistegurite eest. Platsenta toimimiseks on vajalik täpne ajaline ja ruumiline platsenta geenide avaldumine. Seni on platsenta geeniekspressiooni dünaamika ning rasedustüsistustega seotud molekulaarsed mehhanismid põhjalikult kaardistamata. Doktoriväitekiri käsitleb platsenta geeniekspressiooni kahest vaatenurgast. Uuritakse embrüo implantatsiooniks ning raseduse varajaseks säilitamiseks olulise koorionkonadotropiini hormooni (hCG) b-alaühikut kodeerivate CGB geenide avaldumist platsentas. Samuti uuritakse mikrokiipide abil globaalset platsenta geeniekspressiooni dünaamikat varajasest rasedusest raseduse keskpaigani.

Teadustõbistest

Teadlane peab olema õnnesärgis sündinud, muidu ta läbi ei löö.

TEET MALSROOS

Riigi 2013. aasta teaduspreemia üks saajatest on merefüüsik Tarmo Soomere, kes tegeleb ennustusvõimeliste Läänemere seisundit kirjeldavate mudelite loomisega. Soomere teadustegevus on näoga inimeste poole, sest meresüsteemi käitumise mõistmine ja võime seal toimuvat kirjeldada ning tõetruult prognoosida võimaldab üsna täpselt teada, kas tormituultega kaasneb ka näiteks tõsisemaid üleujutusi. Meresüsteemide käitumise mõistmine annab täpse teadmise, kas sadamakai või lainemurdja tekitab koos hoovuste ja tuultega pidevat liivast tühjendamist vajava sadamaala või mitte. Tarmo Soomere oli oma kolleegidega see, kes kõneles juba ammu sellest, et kiirlaevad on võimelised tekitama laineid, mis on ohtlikud mitte ainult vees olevatele inimestele või väiksematele laevadele, vaid lõhuvad oma tavatu energiakontsentratsiooni tõttu ka rannikut. Eesti on üks väheseid riike, kus kiirlaevad veel sõidavad. Nüüd on ta murdnud läbi tehnikateaduste eesliinile, arendades välja laevateede keskkonnahoidliku optimeerimise tehnoloogiat, mis säästaks randu ja kaitsealasid reostusest.

Tarmo Soomere, *akadeemik*

Teadus, kuigi paljude arvates üks maailma kõige konservatiivsemaid nähtusi ja vahel lausa progressi takistaja, mis esitab kõige ebasobivamal ajal igasuguseid piinlikke küsimusi ega lase noortel kukkedel omatahtsi toimetada, on siiski teatavas liikumises. Kuigi selle sisemised reeglid, väärtussüsteem ning väärikuse ja vääituse kriteeriumid on suurelt jaolt püsinud ühesugusena vähemalt Platoni ajast saadik, on teaduse kui institutsiooni roll ja selle kandjate ehk teadlaste koht ühiskonnas aegamisi muutunud.

Meie jaoks üheselt tajutavad muutused on sündinud viimase kahe-kolmesaja aasta jooksul. Veidi utreerides saame kõneleda kolmest põhimõtteliselt erinevast kuvandist.

Newtoni ja Leibnizi ajal ehk enne kui riigivalitsejate nõunikud teadlaste olulisust naabritega kemplemisel mõistma hakkasid, oli teadus lihtsalt üks rikaste hobi. Teadlasel polnud mingit „õigustatud ootust", et ühiskond tema tegemised kinni maksaks ning nõnda pidi ta üldjuhul end ise finantseerima. Kujukaimaks näiteks on siin viimane universaalteadlane Alexander von Humboldt.

Eelmise sajandivahetuse paiku kujunes välja tänapäevani kõnekas teadlase kui teatava elustiili esindaja kuvand. Üldjuhul oli see professionaal, kes spetsialiseerus kitsale valdkonnale, mille järgi oli ühiskonna teataval osal nõudlus; ja see ühiskonna osa oli ka valmis katma tema ettevõtmiste kulud. Sellest on tasapisi kujunenud elevandiluust tornis istuva habemiku kuvand, kellele peab söögi- ja magamaminekuaegu regulaarselt meelde tuletama ning keda peab käe kõrval veerand tunniks parki jalutama viima. Eks selle juurde pidigi käima nii palju sissetulekut, et armas abikaasa oleks olnud igal ajal valmis hooldusõe kohuseid täitma. Naljakas küll, aga sama kuvand paistab välja hiljuti Postimehe sabas ilmunud kõige stressivabamate ametite nimistust, kus esikohal on ülikooli professor.

Sellele kuvandile vastavaid isendeid võib tänapäeval tänu inimea pikenemisele veel üksikuid alles olla. Lõviosas on see aga asendunud teadlase eksistentsivormiga, millele vahest kõige täpsem nimetus on diagnoos.

Diagnoos: teadlane

Maailmas on ikka olnud veidrikke, usuhulle, geeniusi. Inimomaduste varieeruvus on tegelikult elu püsimajäämise peamine tagatis, sest kuidas siis muidu leiduks muutuvates oludes isendeid, kellele just need olud sobivad. Teaduse tipus püsimiseks vajalikku läbilöögivõimet, isikuomadusi, akadeemilist potentsiaali ning investeeritud aja- ja jõuressursside mastaapi on lihtne hinnata tipptegijate kommentaaridest või mälestustest, olgu see siis intervjuu Sulev Kõksiga hiljutises Arteris või Endel Lippmaa ütlused tema elulooraamatus. Millegipärast erutuvad inimõiguslased siis, kui treenitud gümnaasiumiõpilane tahab suvel natuke taskuraha teenida ning arvab, et võiks ikka täie tööpäeva teha, aga vaikivad kui naelutatud suuga kõik personalijuhid niipea, kui keegi julgeb piiksatada, et kas ka teadlaste jaoks kehtib Eesti Vabariigis töö- ja puhkeaja seadus. Ju on see seadus siis natuke kummist, valikulise toimega ning teadlaste jaoks sama väheoluline kui looduskaitseseaduse §5(2) isegi vastavate tippametnike jaoks.

Olen püüdnud võrrelda teadlast prohvetiga (TTÜ Aastaraamat 2011, 343), aga see võrdlus sobib vaid mõlema kategooria tipptegijate jaoks. Lihtsalt asjalike teadusmeeste ja -naiste puhul on raske leida ühtegi ratsionaalset põhjust selles maailma osas kaasalöömiseks ning noorte puhul veel raskem mõista, miks nad selle valdkonna üldse peaksid valima.

Kolleeg akadeemik Tarmo Uustalu on öelnud, et meie [vanemad kolleegid] lihtsalt petame noori inimesi ahvatledes neid teadlaskarjäärile. Tal on mingis mõttes sügavalt õigus. Akadeemiline karjäär paistab perspektiivikana vaid selle esimese astme ees oma kinganinasid põrnitsedes. Võib-olla üliõpilaskodus tundub atraktiivsena 400eurone doktorandistipendium, millele heal juhul järgneb järeldoktorantuur, kus palgatase ületab kuni kolmandiku võrra Eesti keskmist. Seejärel tuleb aga karm kukkumine: vanemteaduri tüüpiline palgatase on järeldoktori omast märksa madalam, kuid vastutus hõlmamatult suurem. Kui aga siis veel 15–20 aastat vapralt vastu pidada, CV (eelkõige publikatsioonide loetelu) miilipikkuseks kasvatada ning omandada kümmekond ellujäämisoskuste finessi, mis edukates firmades on jaotatud kogu meeskonna vahel, on jälle lootus Eesti keskmisest kaks korda kõrgema palgani jõuda. Muidugi vaid siis, kui nii kohalik ülemus kui ka teadusraha jagajad Euroopa reeglitele (mis nõuavad töötasu maksmist mitte tulemuste alusel, vaid vastavalt valdkonnas tavapärasele palgatasemele) läbi sõrmede julgevad vaadata.

Kuus korda allpool väärikuse piiri

Selle löökaugu põhjus, mis toimib raudse järjekindlusega, kuigi väheste eranditega, on imelihtne. Teadusraha (senised sihtfinantseerimise ja Eesti Teadusfondi grantide summad; nüüd nn institutsionaalse ja personaalse uurimistoetuse summad) jätkuks Eestis jämedalt 500 eduka ja viljaka teadlase finantseerimiseks, kuid see jagatakse ligikaudu 3000 nõudleja vahel. Pole siis imestada, et selles süsteemis peab normaalselt toimetulemiseks oma vaimu rohkem treenima kui Erki Nool või Andrus Veerpalu oma keha, lisaks olema õnnesärgis sündinud. Sealt ka, vähemalt osaliselt, Eesti teadlaste edukus rahvusvahelise finantseerimise taotlemisel. Seda retsepti teadis juba väejuht Suvorov ja väljendas väga lihtsalt neli aastakümmet tagasi Lõuna-Eesti orienteerumisspordi üks vedajatest: pane koolipoisid koos meestega treenima ja võistlema, siis võidavad nad noorteklassis nagu muuseas.

Osalt kompenseerivad meie oma raha vähesust Euroopa Liidu tõukefondidest tulevad eraldised. See on teaduses just nagu noorteklassi raha, mis tuleb suhteliselt lihtsalt kätte, aga mille haldamise kaudu saab treenida teaduse administreerimise kunsti. Sellega on käivitatud mitu päris asjalikku projekti alates teaduse tippkeskuste finantseerimisest ja lõpetades teatava riiklike programmide aseainega. Eks see natuke piiripealne tõukefondide käsitlemise variant ole, nagu kolleeg akadeemik Urmas Varblane hiljuti AKs lahkas. Aga au ja kiitus meie eurokauplejatele, et asjad nõnda on pööratud. See rahavoog on võimaldanud paremate doktorantide ja mõne värskelt küpsetatud doktori sissetuleku hoida natuke kõrgemal Eesti keskmisest. Muidugi pole paljudel juhtudel nende praegune panus sedagi väärt. Aga sellega on nagu noorsportlastega: kui neid mitte toetada, ei ole meil varsti ühtki olümpiasangarit.

Õnneks ei tea me kunagi ette, kellesse investeeritud vahendid või millal tuhande- või miljonikordselt tagasi tulevad. Selles mõttes on noorteadlased kui võrdpilt kogu meie ühiskonnas podisevatest uutest ideedest. Paljud mõtlejad arvavad, et tegelikult on kõik lähemas tulevikus realiseeruvad ideed juba praegu olemas, aga me ei tea, millisest või kelle käe läbi tegelikult asja saab. Seetõttu on tark elus hoida nii palju ideid ja nende potentsiaalseid realiseerijaid kui võimalik. Ja need, kelle diagnoos on eluaegne, et lähe ju teaduse juurest nagunii kuhugi, selle peale võib mürki võtta.

Kitsikuses raisatakse enam

Käitumispsühholoogiast on hästi teada, et rahalises kitsikuses kalduvad inimesed tegema ebaratsionaalseid otsuseid ning võivad kulutada lõpuks isegi rohkem kui need, kellel raha laialt käes. Selles valguses on ülimalt optimistlik oletada, et Eesti teadusraha jagamise süsteem on laitmatu. On ka päris selge, et kui selles üldse tahta põhimõttelisi muutusi, tuleb seda korraldada väheste visionääride poolt. Sest muidu võidab, nagu alati, keskpärasus ehk targa sõnaga mediokraatia. Keskpärastel on igas süsteemis kõige rohkem kaotada, mistõttu nende vastupanu muudatustele on ka kõige raevukam. Selle neutraliseerimiseks teadusmaailmas peab meil olema vähemalt üks selline vedur nagu kolleeg akadeemik Jaak Aaviksoo.

Sellest saab varsti paarkümmend aastat, kui taasiseseisvumise üle juubeldamise järel avastati, et Moskvast enam teadusraha ei tulegi ja et meil tuleb endil toita ja katta ka teadlased. Teaduse mõiste oli tollal üsna hägustunud (millest annab tunnistust teatav osa riiklikule teaduspreemiale kandideerinud avaldustest). Seetõttu tuli kõigepealt teadusmaastik kaardistada selles perspektiivis, kuhu tahtsime edasi minna, seega Euroopas tavapärastes kategooriates.

Et üksikteadlane on enam-vähem sama haruldane nähtus nagu üksik katoliiklane, peeti oluliseks finantseerida vähemalt kolmest veidigi arvestatava väljundiga teadlasest koosnevaid rühmi. Teadlase kriteeriumiks seati teaduslike publikatsioonide olemasolu. Just nimelt olemasolu, sest ei saa ju tõsiselt võtta teadlast, kellel on ette näidata kaasautorsus vaid kolmes publikatsioonis iga viie aasta kohta. Muidugi käis juba siis nääklus selle üle, mis on teaduspublikatsioon ja kui palju sahtlisse kirjutatud artikleid on väärt üks sahtlisse kirjutatud monograafia. Tollal oli see 3/5 siiski päris kõva kvalifikatsiooninorm, mille ausalt ületas väike osa teadlasi.

Muudatused Eesti teaduskorralduses

Võib lõpmatuseni vaielda, kas tollal suhteliselt pehmelt interpreteeritud bibliomeetrilisi näitajaid saab tõelise teaduse hindamisel tõsiselt võtta. Saab ikka, ja järjest põikpäisemalt, nagu teaduse finantseerimise lähiajalugu on näidanud. Lohutaksin kolleege sellega, et vähegi asjalike teadlaste puhul, väheste eranditega, on praeguseks tegemist nii treenitud isenditega, et nad saaksid oma finantseerimise ka siis kätte, kui selleks tuleks osaleda missivõistluse bikiinivoorus. Sest, tuletan meelde, võisteldakse ju omavahel, mitte missikandidaatidega. Tuginen siin ühele huvitavale uuringule, mille täpne fookus on kahjuks ununenud, aga tulemus hästi meeles: kui on tegemist konkursiga mingis kindlas valdkonnas, pole oluline, millised täpselt on kriteeriumid: lõviosa edukaist on need, kes oleksid võitnud ka siis, kui kriteeriumid olnuksid ideaalsed. Ometi jääb teatav protsent neist, kes oleksid väärt olla edukad, ikka mingi õnnetu juhu tõttu lati alla.

Nõnda korrastati ja ühtlustati 1990ndate lõpul Eesti teaduse finantseerimine. Selle töö tulemusena tekkis täiesti uus teadusmaastik – enam kui 200 sihtfinantseeritavate teemade kollektiivi. Need olid suhteliselt eraldatud seltskonnad, peaaegu väikesed vürstiriigid, omaette eelarvega, üldiselt kindlapiirilise koosseisuga ning algul nimeliselt üles loetud finantseerimist väärivate põhitäitjatega.

Tõenäoliselt ei olnud ette planeeritud, et sellised kollektiivid kujunevad ootamatult püsivaks nii suuruse kui ka koosseisu poolest. Koosseisu vähenemisega võis kergesti kaasneda finantseerimise vähendamine. Ühest seltskonnast teise lahkumine tähendas, et uue kollektiivi liikmetel tuli end koomale tõmmata, sest süsteemi teatava inertsuse ja rahavoogude piiratuse tõttu oli teema mahu suurendamine üsna erandlik. Jooksiku asemele oli lati madaluse tõttu siiski üsna lihtne kedagi formaalselt sobivat deklareerida.

Teadmiste juhtimiselt asjade haldamisele

Teaduste akadeemia instituutides oli direktor sageli akadeemik, kuid eelkõige valdkonna sisuline juht. Pole oluline, kas ta juhtis asutust hästi või halvasti, igatahes oli tema kätte koondatud nii administratiivsed vahendid kui ka mandaat teaduspoliitiliste otsuste tegemiseks. Sihtfinantseeritavate teemade tulekuga delegeeriti sisuliste otsuste tegemine ühe astme võrra allapoole, teemade juhtidele. Radikaalselt muutus teadusasutuste juhtide roll: see muutus teenindavaks, tugiisikutaoliseks. Selle rolli – professionaalse, haritud, laia silmaringiga, kuid end korrektselt positsioneeriva teadusadministraatori – olemust ja tähtsust edukas teadustöös oleme kogu Eestis süstemaatiliselt, kardinaalselt ja lühinägelikult alahinnanud. Kadunud Ivar Puura oli seda tüüpi ning kardan, et temataolisi on Eestis alles jäänud vähem kui ühel käel sõrmi. Eks selle rolli alatähtsustamine peegeldab meie provintslikkust, aga see oleks omaette arutluse teema. Järjest sagedamini võis märgata vaikset nihet: edukad ja viljakad teadlased fokuseerisid teema juhtimisele (ja teemasid jagus meil palju rohkem kui edukaid ja viljakaid teadlasi) ning direktori (või mis iganes nimetusega, aga sama funktsiooniga) ametikohale veendi asuma neid, kel teadus edenes mitte just lausa kehvasti, aga mitte ka nii hästi kui teemade juhtidel. Raske on prognoosida, mida toob uues süsteemis endaga kaasa sisuliste otsuste mandaadi nihutamine tagasi administratiivjuhtide kätesse.

Kolleeg akadeemik Jüri Engelbrecht, kes sihtfinantseerimise käimalükkamisse palju oma elust on andnud, on sageli märkinud, et algul oli otsustamise formaliseerimine võrdlusbaasi viletsuse tõttu sageli lausa võimatu. Suur osa otsuseid sündis mitte formaalsete kriteeriumide alusel, vaid nõnda, nagu see tippteaduses on kombekas – eksperdihinnangute ehk suurelt jaolt mitteformaliseeritavate kriteeriumide alusel. Seetõttu oli lihtsalt headel tegijatel, kellel mingil põhjusel mõneaastane auk publikatsioonide nimistus, siiski võimalus finantseerimisest osa saada. Takkajärele analüüs, mis teadupärast täppisteadustest kõige täpsem, näitaks kindlasti, millised praegused korüfeed jäänuks 1998. aastal sihtfinantseerimisest lihtsalt ilma, kui tollane teaduskompetentsi nõukogu oleks rakendanud praegusi suhteliselt jäiku kriteeriume.

Bibliomeetria ja muud kriteeriumid tulevad ja lähevad, aga märksa olulisem oleks püüda hinnata, kuidas on sihtfinantseerimise poolteise aastakümne jooksul edukuse kriteeriumid vaikselt teisenenud. Saan seda küll teha vaid selle valdkonna alusel, kus ma ise tegev olen, mistõttu humanitaarteaduste või molekulaarbioloogia kohta ei pruugi see käia. Pealegi on tegemist klassikalise pöördülesande lahendamisega, mille puhul vead sageli varjutavad kasuliku informatsiooni, kui seda on üldse võimalik tuletada.

Tähelepanelikule vaatlejale torkab vähemalt maa-teaduste maastikul silma, et viisteist aastat tagasi oli finantseerimise võitmiseks tarvis eelkõige kokku panna korralik teadlaste rühm. Tasapisi suurenes vajadus näidata end hea suhtleja, võimeka administraatorina ja edukana muudes suhteliselt teadusvälistes aspektides. Sihtfinantseerimise viimastel aastatel hakkas õigesse seltskonda kuulumine mängima suuremat rolli kui teaduslik tase. Ja juba selle pärast oli tarvis süsteemi raputada.

Huvide ja hea teaduse dilemma

Niisugustest asjadest rääkimisel ja kirjutamisel olen püüdnud olla kolleeg akadeemik Endel Lippmaa usin õpilane. Teadupärast oli ja on siiani tal alati, kui ta suu lahti teeb, vähemalt sentimeetripaksune pakk tõestusmaterjali, seejuures sageli mitte lihtsalt hägused koopiad, vaid notariaalselt kinnitatud ärakirjad.

Teaduse ja teaduslike tulemuste hindamine toimub kogu maailmas suhteliselt väikeses seltskonnas, kus peaaegu kõik üksteist tunnevad või vähemalt teavad, mistõttu sandisti ütlemine võib ütlejale valusasti kätte maksta. On ju üsna tavaline, et kui lapsesuu julgeb öelda, et kuningas on alasti, siis enne rätsepale helistamist tambitakse kõigepealt ütleja mutta. Seetõttu on teadusmaailmas saanud tavaks nii teadustulemuste kui ka rahataotluste anonüümne retsenseerimine. Kui sellega kaasneb osalejate sisemine väärikus, tekib nõnda võimalus repressioone pelgamata öelda, kuidas asjad tegelikult on. Sageli hajutab sel moel ilmsiks tulev seisukoht poliitkorrektse vahu või seab näivalt kenad järeldused hoopis teise valgusesse. Kuulu järgi toimub valimine Venemaa teaduste akadeemiasse nõnda: esimestest voorudest, kus hääletajate käed ja näod on üheselt tuvastatavad, tulevad esinumbritena direktorid, rektorid ja rahajagajad, kuid lõppvoorus, mis on anonüümne, valitakse tippteadlased.

Retsenseerimine on pealtnäha lihtne toiming: loed läbi, mis teised on kirjutanud ja arvad midagi. Tegelikult on professionaalne ja aus retsenseerimine märksa nõudlikum protsess kui standardse teadusartikli kirjutamine (N. A. Kimberly, A quick quite to writing a solid peer review, EOS Transactions, 92(28), 12.VI 2011). Lisaks selle mõistmisele, mida artikli või taotluse autor on väitnud, peaks retsensent ideaaljuhul ka aru saama, mida autor on ilustanud, varjanud või valesti mõistnud, milline on esitatud töö koht olemasolevate teadmiste süsteemis ning kas ja mida uut annab see töö teadusele. Teisisõnu, olema töö valdkonnaga põhjalikumalt kursis kui autorid ise. Pole siis imestada, et väärikaks retsensendiks kasvamine kestab märksa kauem kui värske doktori küpsetamine. Lisaks, ekstsellentsus ehk kuulumine tippteadusesse on üks sellistest nähtustest, mida on väga raske hinnata ka täiesti erapooletul tippteadlasel ning sama hästi kui võimatu neil, kes tõsises teadustöös ise ei ole osalenud.

Retsenseerimise *regula aurea* on, et seda mehhanismi ei tohi kasutada isiklikes huvides. Selle mõned väärtarvitused on võrdlemisi laialt levinud, kuigi nii teadusringkondade kui ka soliidsete teaduskirjastuste poolt ühemõtteliselt hukka mõistetud. Näiteks soovitus autorile, et see tsiteeriks kümmekonda retsensendi artiklit või toimetaja tungiv soovitus viidata samas ajakirjas ilmunud artiklitele (nn *coercive citations*). Mis see paari kirjandusviite lisamine siis ikka halba teeb, elektroonilise publitseerimise ajastul ei võta isegi trükiruumi. Keerukam probleem on need teadlased ja administraatorid, kelle hea ja kurja eristamise võime on kängunud. Parafraseerides Toomas Pauli: heas seltskonnas halbu inimesi ei karistata. Neid lihtsalt ei armastata. Teisisõnu, nendega ei tule tegemist teha ja vähegi arvestatava kahtluse puhul retsenseerimise ligi mitte enam lasta.

Veel kuldsem retsenseerimise põhimõte on, et negatiivset hinnangut tuleb põhjendada sisulisemalt kui positiivset või neutraalset positsiooni. Kui sageli tuuakse ebakvaliteetse retsenseerimise vabanduseks, et meil lihtsalt ei jätku spetsialiste, siis tegelikult on nimelt selle printsiibi räige eiramine üks sügavalt probleemseid aspekte meie teaduse finantseerimise süsteemis. Veidi utreerituna võib öelda, et väärika retsenseerimise tava on meil märksa noorem kui teaduse finantseerimine; parimal juhul jõudmas teismeikka ning liiga sageli vürtsitatud kaasvõitleja põhjendamatu, karistamatu ja/või tahtliku halvustamisega.

Arvustajate partisanisõda

Ega see ole nüüd ja järsku tekkinud probleem. Kümmekond aastat tagasi, kui olin kahevahel, kas jätkata rännuaastaid mööda maailma tõmbekeskusi või panna samasugune tõmbekeskus püsti Eestis, tellisime koos kaasvõitleja Jüri Elkeniga teaduskompetentsi nõukogust välja mereteadusi käsitlevate teemade retsensioonid. Tookord oli see seaduslik ja võimalik. Uues süsteemis, kus retsensioonid on kuulutatud kinniseks, on see tõenäoliselt võimatu.

Selles, et retsensendid ei olnud teemade valdkonnaga kursis, pole midagi halba, sest asjalik retsensent on – kaasvõitleja Jaak Heinloo mõtet laenates – kui inimene, kes ei pruugi ise laulda osata, aga naudib head esitust ja saab aru, kui lauldakse valesti. Praegu tundub lausa naljakana, tookord muidugi frustreerivana, et täpselt samas lepingus osalemist ja sama töö tegemist peeti ühe teema retsensioonis läbinisti positiivseks ja teise teema omas hoopis kriitikat väärivaks teoks. Aga tõeline üllatus oli see, kui kallutatud, vahel avalikult erapoolikud ja kohati mürkipritsivad olid mitmed retsensioonid. On muidugi vaieldav, kuhu täpselt tõmmata kallutatuse ja konstruktiivse kriitika eraldusjoon, aga tolle valimi puhul oli see kuskil 50% ja 80% vahel. Küllap sai teaduskompetentsi nõukogu retsensioonide ebaadekvaatsusest väga hästi aru, sest ka kõige mürgisemalt kommenteeritud teema sai hindeks väga hea. See oli päris õpetlik kogemus, mille najal ka tänapäeval jätkuvasse mürgitilgutamisse rahulikult suhtuda ja kindel olla, et otsustuskogudes on piisavalt kainet mõistust.

Raske on arvata, mis ajendab muidu täiesti asjalikke kolleege ja innukaid kaasvõitlejaid häid tavasid unustama, retsenseerimise institutsiooni kempsuseinana tarvitama, ühtedesse taotlustesse ja aruannetesse sügavalt negatiivselt suhtuma ning teiste puhul ka täiesti ilmselt tühjale kohale oma selget ja ühemõttelist eelistust andma. Selle taustal on muud mustrid päris süütud. Vahel eristuvad selged sõpruskonnad, kes isegi väga teravas konkurentsis, nagu Eesti Teadusfondi viimane grantide taotlusvoor 2012. aastaks, taotluste ja rühmade kvaliteeti väga omapäraselt interpreteerivad. Tartus töötavatel teadlastel on märgata tendentsi oma linna kolleegide suhtes halvasti mitte öelda, kuid Tallinna tehnikaülikoolis tundub olevat tegija see, kes oma ülikoolikaaslasi kritiseerib. Kindlasti on mõlemal hea põhjus. Kollegiaalsus on Tartu väga positiivne joon ning Tallinnas näevad kolleegid tõenäoliselt tööde ja taotluste varjatud puudusi lähedalt märksa selgemini.

Konkurents lämmatab koostöö

Konkurents sihtfinantseerimise saamiseks ei olnud küll väga suur ning sellest ilmajääjad ikka väga palju oma ebaedukuses ise süüdi, aga see oli olemas. Kui rahastamise allikas on üks ja sama ning osa tegijaist *a priori* teatava eelisega (nagu retsensioonidest järeldub ja nagu osa humanitaar- ja inseneriteaduste poolt vaadates üsna räigelt paistab), muutub kollektiivide suhe märksa keerukamaks kui üdini ausa konkurentsi puhul.

Eriti puudutab see noorte teadlaste kasvatamist. Isegi õige veidi kallutatud olukorras tähendab see üldjuhul mittenullsummalises mängus osalemist. Kui noor jõudis päris teadlase ehk teema põhitäitja mõõtu, ei olnud enamasti süsteemi inertsuse tõttu võimalik tema jaoks uut raha saada. Sageli lahkus ta mõne teise teema juurde, kus mis tahes põhjusel olukord veidi lihtsam (ja sellised teemasid, kus ei rahvast ega sisu ei jätkunud, oli ikka päris palju). Selle tagajärjel tekkis teda kasvatanud rühmale konkurent nii kompetentsi kui ka rahastamise mõttes. Ärgem nüüd unustagem, et teadlaste diagnoosi üks komponent on: treenitud mõtlema. Pragmaatiline toimimisviis sellises olukorras oli teha kõik, et noor enda juurde kinnistada, või teda üldse mitte harida. Loomulikult kehtis see ka kogenud teadlaste jaoks. Teisisõnu, sihtfinantseerimise süsteemi oli sisse programmeeritud tendents, mida selle kujundajad kindlasti ei soovinud: lämmatada teadusrühmadevaheline koostöö (mille kaudu konkurent võis saada parema positsiooni) ning võimendada kapseldumist ja dubleerimist.

Pigem kohanemine kui ideaalse olukorra loomine

Kurt Gödeli ülimalt sügava sisuga tõestus 1930ndatest peegeldab lihtsat tõsiasja, et ühtegi perfektset (sh teaduse finantseerimise) süsteemi pole põhimõtteliselt olemas. Praegu on ilmselt vara analüüsida uut mehhanismi, mille rakendamisel on lahvatanud lastehaiguste pandeemia, aga ka ilmne saamatus koos teatava närvilisusega on selle sisu pea täielikult varjutanud. Märgilise tähendusega on üldine rahuolematus, mida peegeldab selleteemaliste kirjutiste arv ja emotsionaalsus. Lihtsate mõõdikute alusel, nt järgmise aasta finantseerimise kohta käiva määruse allakirjutamise kuupäev, on raske lahti saada muljest, et sellist korrastamatust nagu praegu ei ole haridus- ja teadusministeeriumi haldusalas pikka aega ette tulnud. Ühiskond võib siiski olla päris rahulik. Teadlase diagnoosiga inimesed on karastunud aastakümneid, harjunud toime tulema nii Nõukogude ajal, taasiseseisvumise keerises kui ka sihtfinantseerimise süsteemis, asi siis nüüd uues süsteemis hakkama saada.

Kui nüüd päris täpne olla, siis paljud teadlased, ka mina ise, selles lauspositiivses sõnumis natuke kahtlevad. Nii sisetunne kui ka seljaaju ütlevad, võib-olla põhjendamatult, et uue süsteemi mõnede komponentide rakendamisest võidab ennekõike maailmateadus, kuhu hakkab hästi koolitatud teadlaste Eestist äravool suurenema. Aga erinevalt Gödeli teoreemist pole välistatud, et süsteemi rakendajad tunnevad teadlasi paremini kui teadlased ise, nii nagu kogenud raviarst teab patsiendist märksa rohkem kui patsient ise. Sest tegelikult on fantastiline, mida Eesti teadlased on korda saatnud. Meie väikese rahvaarvu ja piiratud genofondi juures oleme mitmes valdkonnas, nii üksikteadlastena kui ka ülikoolidena, maailma tipp-1% seas, ja seda mõõdetuna bibliomeetria alusel, mille kasvatamise ja hooldamise tehnoloogiat me viletsalt valdame. Värskelt adusime, et meie imekspandavalt tugev fundamentaalteaduste kultuur seljatas sisuliselt põlve otsas ja vabast ajast asjaga tegeledes ülimalt mõjuka, jõuliselt tegutseva ja suuri rahalisi vahendeid käsutava institutsiooni nimega WADA.

Siinkohal tahaksin küsida, kui tugevaks võiks Eesti teadus siis kujuneda, kui madala sotsiaalse valulävega, julgeid, andekaid, ettevõtlikke ja, mis seal salata, vägagi edukaid teadlasi normaalsel moel nende töös toetada. Riigi kohus on siin astuda näiteks selliseid triviaalseid samme nagu nendele mõistliku töötasu tagamine. Ma ei räägi siin rahast, vaid õigusest oma töö jaoks mujalt saadud vahendeid töötasuks kasutada. Meenutan, et näiteks tõukefondidest tuleva raha puhul ei tohi palk ületada vastavas valdkonnas tavalist palgataset. Et teadusraha on jagatud väga paljude vahel, on üldine palgatase vilets ja edukatele normaalse palga maksmiseks tuleb seadust rikkuda. Bürokraatia õilmitsemine ja kafkalik-paranoilise lauskontrolli vohamine tuleb kiiresti lõpetada, muidu oleme varsti silmitsi olukorraga, kus teadlaste kogu aeg kulub selgitamisele, miks nad näiteks Mobilitase tippteadlase arvutisse lisamälu ostsid. See on üks koht, kus haridus- ja teadusministeeriumi ja teadusagentuuri paiknemine väikeses Tartu linnas valusalt piirab teadustegevust haldavate ametnike värbamise võimalusi ja selle kaudu sunnib teadlasi kulutama oma ajupotentsiaali teadusagentuuri aitamiseks.

Kas hoolitsev bürokraat on olemas?

Tippteadus on selline kategooria, kus teadlaskonna enda piiratus vahel väga valusal moel ilmneb. Euroopas on absoluutseks teadusliku tippkvaliteedi kriteeriumiks Euroopa Teadusagentuuri (ERC) tippteadlaste grant. Selle võitmine on justkui kõrge konsiiliumi lõplik kinnitus mõne teadusmehe või -naise kui teadlase diagnoosile. Teadlastest lugupidavates maades, nt Saksamaa või Prantsusmaa, on saanud normiks, et juba ERC noorteadlaste konkursil vestlusvooru pääsenud teadlasehakatistele pakutakse sisuliselt eluaegset lepingut.

Peaksime olema ülimalt uhked selle üle, et meil Eestis on nüüd üks kaasvõitleja, Ülo Niinemets saanud selle diagnoosi. Kaine mõistus ütleb, et kui ta juba nii hea on, siis las möllab, kasvab ise ja kasvatab noori, ärgem segagem teda. *Common sense is not as common as you might expect*, ütlevad kogenud inglased, ja tõsi ta on: keegi tuli hoopis mõttele, et ta võiks kuuluda Eesti Teadusagentuuri hindamisnõukogusse.

Kui see mõte teaduste akadeemias jutuks tuli, arvasin oma tarkusega, et see ei pruugi olla parim viis tema potentsiaali kasutamiseks. Aga kui ta juba jutuks tuli, siis arvasin veel, et tasub kaaluda suurriikide heade tavade järgimist ja astuda samme, et ta saaks automaatselt kasutada üht keskmise suurusega institutsionaalset uurimistoetust seni, kuni ta peab vajalikuks Eestis töötada – et ta ei peaks enam iga mõne aasta tagant järjest keerulisemal moel tõestama, et ta ei ole kaamel.

Ja kui siis jäi kõlama seisukoht, et seda pole vaja, las ta kirjutab projekte ka Eesti finantseerimise süsteemi – tema taotlused võidavad niikuinii, turgatas mulle uuesti pähe mõte, et teadust haldavad ametnikud võib-olla tõepoolest tunnevad teadlasi, ka Eesti teadlaste ametlikku koorekihti, paremini kui teadlased ise ning hoolitsevad meie eest 24/7 parimal võimalikul moel, paremini veel, kui meie armsad abikaasad, ilma kelle toetuseta vaid väga üksikud on teadlasena vastu pidanud.

Unenäoliselt eluline tupiktänava kurbmäng

Lapsed jäävad valusalt täiskasvanute suhete virvarri hammasrataste vahele.

Pirjo Leek

Mängufilm „Murtud" („Broken", Suurbritannia 2012, 91 min), režissöör Rufus Norris, stsenarist Mark Daniel O'Rowe Daniel Clay romaani ainetel. Osades Cillian Murphy, Tim Roth, Rory Kinnear, Lily James, Bill Milner jt. Linastub kinodes Sõprus ja Artis.

Skandaali sattunud naabripoiss Rick (Robert Emms) ja töökas pereisa Archie (Tim Roth) Rufus Norrise debüütfilmis „Murtud". KAADER FILMIST

Selleaastase Briti parima sõltumatu filmi tiitliga pärjatud „Murtud" piilub tüüpilise Briti eeslinna tupiktänava kolme kodusse, uurib nii laste kui täiskasvanute suhete dünaamikat ning kombib õhkõrna piiri lapsemeelsuse ja täiskasvanuks saamise ja olemise vahel.

„Murtud" on Suurbritannias tundud lavastaja Rufus Norrise filmidebüüt, mis põhineb Daniel Clay samanimelisel romaanil, mis omakorda sai väidetavalt inspiratsiooni raamatust „Tappa laulurästast". Filmi keskmes on kolm perekonda, kes elavad üksteise kõrval hallikaspruunides majades ning püüavad oma mineviku pagasi ja oleviku raskustega toime tulla. Väsinud töökas pereisa Archie (Tim Roth), kelle naine liikus juba ammu parematele jahimaadele, kasvatab üksi kahte teismelist last Skunki ja Jedi, abiks vaid sarmikas majaabiline Kasia (Zana Marjanović), kelle peigmees on lastele sõbra eest. Nende vastasmajast leiab hoolitsevad Buckleyd, kelle laps Rick (Robert Emms) on teistest veidi aeglasem ja satub kogemata hädavale tulemusena tekkinud vägistamisskandaali keskmesse, millega toimetulemiseks napib vanematel nii empaatiat kui ka kannatust. Mainitud skandaali põhjustab tupiktänava kolmas perekond – naise surma üle elanud kolme tütrega katkine üksikisa Oswald (Rory Kinnear) on kui tõrvatilk, mis rikub kogu äärelinna idüllilise magususe. Tööstitu igapäevaelu oma muredega, millele lisandub doos arutut vägivalda, meenutab tundud briti sotsrealismi ehk köögikraanikausi-filmis, kus luubiga tavainimeste igapäevaelu uurides kritiseeritakse ühiskonnas aset leidvaid muutusi ja tendentse.

Kriitiline realism koputab vaataja südamele

Samamoodi nagu näiteks vendade Dardenne'ide „Poiss jalgrattaga" või Sally Potteri „Ginger ja Rosa" demonstreerib „Murtud" seda, kuidas lapsed jäävad valusalt täiskasvanute suhete virvarri hammasrataste vahele, kuna üle oma nina last märgata võib osutuda tohutult raskeks. Kõik justkui annavad oma parima, aga välja tuleb nagu alati. Mineviku taaga tõttu oma tütarde puuduste suhtes pime härra Oswald süüdistab nende hädades teisi ja lahendab olukorra vägivalla abil, mis mõjutab üksjagu nii tema naabrite kui ka ta oma tütarde arusaamu ja elu.

Keskne realistlik ja ühiskonnakriitiline joon koputab kahtlemata vaatajate sotsiaalsele südametunnistusele, sest kooli ning kodutänava vaimne ja füüsiline vägivald on universaalne ja ebameeldiv teema, millega saavad paljud samastuda ja sellest johtuvalt ka üldistusi teha.

Vaatamata süngele temaatikale ja realistlikele nootidele, on selles katkiste inimeste loos ometi ka suur annus helgust, selgust ja valgust. Eespool mainitud tupiktänava suhterägastikke ja probleeme püüab mõista ja tõlgendada filmi peategelane, 11aastane diabeetik Skunk (omapäraselt võrratu Eloise Laurence). Tüdruk on täpselt selles eas, et ta on justkui täiskasvanu, aga pole ka. Väga veel ei turtsu ega torise nagu tavaline teismeline, vaid pigem ronib isale kaissu, mängib onnis ja möllab oma vennaga, kuid tajub, näeb ja märkab ümbritsevat, kuigi ei oska kõike veel mõista ja konteksti paigutada. Noore inimese rikkumatult aus ja siiralt lapselik suhtumine probleemidesse enda

Ilu, mis päästab maailma

Hillitsetud, pehme, külluslik, soe ja ülendav valgus.

Mathura

Mängufilm „Renoir" (Prantsusmaa 2012, 111 min), režissöör ja stsenarist Gilles Bourdos. Osades Michel Bouquet, Christa Theret, Vincent Rottiers, Thomas Doret, Michèle Glezier jt. Linastub kinos Artis.

Vana Renoir (Michel Bouquet) ja noor Andrée (Christa Theret). KAADER FILMIST

Üheksa aastat tagasi põimis šoti filmilavastaja Mick Davis oma filmi „Modigliani" ühe stseeni, kus noor ja tundmatu Amedeo Modigliani saabub külla kuulsale Renoir'le ning küsib viimaselt, kui palju tema villa maksab. Kuulsus vastab, et „ühe lillemaali", lisades, et pildil oli „ainult pott, ilma lilledeta". Noor talent imetleb teda ja ütleb, et Renoir'l on kõik, mida maalikunstnikul ihaldada. Vanameister aga vastab, et tegelikult on kõik vastupidi ning et ta loobuks kogu oma rikkusest Modigliani noorte ja tervete käte nimel, millega maalida.

Oskamata hinnata, kui tõetruu on Davise lavastatud kõnealune stseen (film lubas endale üldiselt üksjagu faktilist ebatäpsust), on kahtlemata tõsi, et Renoir'd vanaduses vaevanud artriit mõjutas tema elu ja loometegevust palju. On spekuleeritud, et ta ei suutnud ise pintslit käes hoida, vaid et see seoti talle käe külge, teised on usutavamalt väitnud, et ta küll hoidis pintslit ise, ent vajas muidu maalimisel kõrvalist abi. Nii või teisiti on ta olnud üheks kustumatu loomekire sümboliks füüsiliste hädade ja vanaduse kiuste. See ja veel palju muud on aineseks prantsuse filmilavastaja Gilles Bourdos' värskele linateosele Pierre-Auguste Renoir' viimastest aastatest.

Valu möödub, ilu jääb

Ei ole just sage juhtum, kui biograafilises filmis on põimitud mitmeid temaatilisi liine nõnda, et kõik mõjub kokku ühtse sünergilise tervikuna,. Režissöör Bourdos on saanud sellega edukalt hakkama: filmis kõneldakse kunstifilosoofiast, sõjast ja inimsuhetest, aga ka üldistest inimsuslikest küsimustest. Kuna filmi dialoog on kasin ning palju antakse edasi väikeste vihjete, ilmemuutuste ja meeleseisundite vahendusel, on tekst hoolikalt läbi mõeldud. Lühikestes fraasides on Bourdos kokku võtnud mitmete nähtuste tuuma, näiteks kui rindejoonelt naasnud Renoir' keskmine poeg Jean (Vincent Rottiers) teatab: „Sõda on ... Sõda". Mida muud ammendavat saakski sõja kohta öelda inimesele, kes seda valu ja õudust ise pole tunnistama pidanud. Sarnaselt on väga tabav vana maalikunstniku täheldus, kui ta ütleb, et tõeline amet on inimesele vaid selline, kui ta omaenda kätega loob midagi, millel on kestev väärtus.

See on mõte, mis mõjub aktuaalse ja sotsiaalkriitilisena nüüdki. Räägitakse ju heaolust ennekõike inimliku mugavuse ja suuremate tarbimisvõimaluste, mitte aga uute vaimsete väärtuste loomise kontekstis. Viimasele ülesandele pühendunud näivad sageli olevat ühiskonna heidikud.

Filmi olulisim liin on siiski kuulsa maalikunstniku arusaam elust ja kunstist, ja need kaks on talle lahutamatult seotud. Renoir' loodut on nimetatud sensuaalseks kunstiks, osaks traditsioonist, mis saab alguse Peter Paul Rubensist. Seost Rubensiga võib filmis täheldada kas või modellist naispeategelase Andrée (Christa Theret) täheldusest: „Ta maalib mind alati paksemaks kui ma olen." Renoir' kunst liigub siiski Rubensi pompoossusest, mis on vormikeskne, sügavamale, liigub lihtsa ilu suunas või, nagu ta ise ütleb: „Olen terve elu unistanud maalida nagu laps". Tema põhimõtteline veendumus on usk ilu väärtusse, mis väljendub muu hulgas tema suhtumises oma haigusse ja sellega seonduvatesse piinadesse. „Valu möödub," ütleb ta, „aga ilu jääb."

See on hoiak, mis võib mõnele tunduda naiivne, nagu see tundub naiivne ka sõjast naasnud Jeanile, kes ei mõista, mis tähtsust võiks olla maalimisel ja ihulisel ilul ajal, mil noori mehi langeb lahinguväljal nõnda palju, et keegi ei jõua neid korralikult matta. Ent kui nüüd, sajand hiljem, tollal toimunule tagasi vaadata, võib ometigi tõdeda, et Renoir' maalide ilu on ajale vastu pidanud, ja on omamoodi intrigeeriv küsida, kas see oleks niisamuti ka siis, kui ta maalinuks hoopis sõda ja selle koledusi. „Traagikat on elus niigi," ütles ta, „seepärast pole mingit vajadust, et kunst sedasama traagikat maailma veel juurde lisaks."

Maalimine näib vastukaaluna traagikale ka Renior' enda elu kontekstis. Filmist on selge, et ta oli igati teadlik inimsaatuste kannatuslikkusest nagu ka vägivallast ja kurjusest. Ta võis olla küll idealist oma kunsti suhtes, ent mitte inimese elu tasandil. Oleks seetõttu liialdus öelda, et ta maalis selleks, et unustada või pageda, pigem oli selle taga tema otsus mitte loobuda püüdlemast kõrgemate väärtuste suunas. Sellisele elule on alati kosutav tunnistajaks olla, kas või kinolinal.

Biograafiline meistriteos

Leidsin Bourdos' filmist kokku vaid paar-kolm stseeni, mille otstarve jäi küsitavaks: näiteks vastu valgust tehtud võte meres hõljuvaist sõdureist jmt. Üldiselt liigub „Renoir'" lugu aga selget ja loogilist rada. Mõndagi on siin ka etteaimatav, ent erinevalt paljudest teistest filmidest ei hakka see seik siin vaatajat häirima. Osalt on see nõnda kindlasti tänu mitmetele suurepärastele näitlejatöödele: eriti meeldejääv on nimiosa mängiv Michel Bouquet, kelle esitus on ehe nii tegelaskuju elutarkuse ja vanaduse vaevade välja mängimises kui ka maalimisprotsessi sisseelamise poolest. Kunstniku ja modelli suhe on siin seejuures lihtsam ja vaata et ka veenvam kui prantsuse filmi teine kuulus samalaadne duett Michel Piccoli ja Emmanuelle Béart'i esituses Jacques Rivette'i filmis „Kaunis õrritaja" („La belle noiseuse", 1991). Võib-olla on see nõnda seepärast, et see suhe ei ole siin rõhutatud, on iseeneslik ja vaikne.

Filmi suurimaks vooruseks on ometigi filmi truuksjäämine kunstniku esteetilistele väärtusele. Nõnda nagu Renoir' kunst on tulvil sensuaalsust, on seda ka Bourdos' film, mis pakub ohtralt vaadata nii lopsakat loodust kui ka noort ja puhast naiseilu. Mis aga veelgi olulisem, režissöör laseb kõnelda valgusel, mis Renoir'le kui impressionistliku kunstisuuna arendajale oli asendamatu tähtsusega. („Tal on nahk, mis ei peegelda valgust," kiidab ta oma modelli.) Seda, mida millises valguses üles võtta, on siin ilmselt kaalutud sama hoolikalt kui Renoir' kaalus valguse valikut oma maalide loomisel. („Tule homme varem, siis, kui valgus on veel hea," ütleb ta loo alguses.)

Impressionismi püüdluseks polnud niivõrd mingi objektiivse reaalsuse jäädvustamine – nagu objektiivsus ise on illusioon –, vaid mulje, meeleolu, tundeseisundi lõuendile kandmine. Sedasi on ka vastav valgus alati hillitsetud ja pehme, ometi külluslik ja soe. Valgus ise pakub siin kinnitust millestki ülendavast, tööstivast.

Kokkuvõttes võib öelda, et „Renoir" on biograafilise filmi nauditav näide. On sümpaatne, et režissöör Gilles Bourdos on valinud vaid lühikese lõigu maalikunstniku elust, hoides sellega hästi oma fookust. Sedagi, et lugu on justkui liiga lihtne ega too suuri ootamatusi, võib näha Renoir' maalide lihtsa, aga väljapeetud stiili peegeldusena. „Renoir" on film, kus teadvustatakse elu mõlemat tahku, nii kurba kui õnnistavat, ent on ka mõistetud, et alati on võimalik valida, millele keskenduda.

ümber pakub täiskasvanud vaatajale distantsi, mille tõttu kerkivad eredalt esile omaaegsete lapsepõlveprobleemide absurdsus, aga ka tõsisemad ühiskonna allhoovused. Näiteks hirmutav, kuid komöödiasugemetega koolistseen, kus teistest peajagu lühem, alles hiljuti kahekohalise vanusenumbrini jõudnud inglinäo ja iroonilise nimega Sunshine Skunki garderoobis ähvardab, annab hästi edasi noortevaheliste suhete dünaamika absurdsust, kuid toob seejuures esile suure lahendamata probleemi ühiskonnas, kuna selliseid kokkupõrkeid pole võimalik vältida.

Äratundmist leiab ka väljaspool kooli. Koduseinte vahel rõhutavad lapsemeelselt unistavat, kuid tähelepanelikku meelelaadi ka visuaalne detailirikkus ja -valik. Helmeskardinad, diskolambid, lapselikud seinamaalingud, värviliste pliiatsite hordid ja joonistusvihikud loovad väga loomuliku ja tõepärase keskkonna, mis automaatselt seostub lapsepõlve võlude ja valudega. Stseen, kus Skunk endale uut telefoni soovib ning seda isale päevade kaupa, ilma pausideta ja kõva häälega korrutades selgeks püüab teha, tuletab ehedalt meelde, mida tähendas olla laps soovidega, mida keegi teine ei mõista. Vaatamata sellele, et „Murtud" on režissöör Rufus Norrise esimene ilm, näib tal olevat imepärane oskus tabada ja tuua ekraanile see, kuidas varases puberteedieas elu kogetakse. Lapselik äng, vahetus ja siirus, millega elu negatiivsetele keerdkäikudele vastu minnakse, annab linateosele kerguse ja teatud unenäolisuse, mis kannab filmi sotsrealismi ülerahvastatud keskmest palju huvitavamasse perifeeriasse.

Mure, veri ja surm

Ometi pole debütandist režissöör kahjuks piirdunud realistliku äärelinnaelu kujutamise ning selle lapselikult unenäolise tõlgenduse võrdlemise ja vastandamisega. Olgugi et filmi algusest peale võib näha kurjakuulutavaid märke, et täiskasvanute egoism ja valedest kasvanud vihkamine võivad ühel hetkel kõigile kolmele perele halvasti lõppeda, võtab „Murtud" lõpuks suisa melodraama mõõtmed. Muret, verd ja surma kallatakse kannuga ning nii kipub uppuma kõik huvitav, mis sai varem üles ehitatud. Ühiskondlikud probleemid, mida kogu filmi jooksul meisterlikult lahati, jäävad õhku rippuma, sest surm tuleb ja lõpetab kõik mured ja hädad justkui *deus ex machina*.

Kas tõesti – pole inimest, pole ka probleemi? Kui filmis võetakse vaatluse alla probleemid, mida saab hõlpsasti üldistada ühiskonna tendentsideks, siis probleem ju mitte ei kao, vaid kasvab koos inimohvrite arvuga. Seetõttu jääbki muidu huvitav ja perspektiivikas film, mis mängib huvitavalt laste ja täiskasvanute elu ja arusaamade kontrastidega, justkui õhku rippuma. Muidugi võib alati öelda, et vaataja peab ise tegema oma järeldused ning küllap ei tahetud kedagi käekõrval filmi sõnumi mõistmiseni talutada, kuid kui arutu verevalamiseni viib pärast huvitavate ühiskonnakriitiliste teemade omapärast käsitlust lõpuks eelkõige pime juhus, siis ei jäägi muud kui tõdeda, et jama lugu küll, aga mis siis ikka.

Rufus Norrise filmi „Murtud" tupiktänava lood on nii ilusad kui ka valusad. Peategelase Skunki värskelt helge ja siiralt lapselik vaatevinkel heidab kainestava pilgu sotsiaalsetele probleemidele, sest ilma täiskasvanute maailmale omaste keerutamiste, sahkerdamiste ja ilustamisteta sirab reaalsus selgemini kui varem. Tunnetuslikult kaunis ja tõepärane lapsepõlve kujutamine on kahtlemata filmi „Murtud" suurim õnnestumine, kuid sellelt platvormilt pole osatud kuhugi edasi liikuda. Probleemid ja juhus viivad küll verdtarretava kliimaksini, kuid sellele järgneb filmi üldise realistlikult lapseliku tonaalsusega vastanduv lihtsakoeline n-ö teispoolsuse stseen kirikus, kus tuleb otsustada, kas minna või jääda.

Muidugi on suuresti lahendamatutele probleemidele ka mängufilmides, kus justkui laveerimisruumi oleks rohkem kui päriselus, võimatu lahendust leida, kuid taevastesse kõrgustesse tõusmine tundub liialt järsu, lihtsustatud ja mustvalge lõppakordina. „Murtud" tegelastes oli õrnust ja karmust, mõistmist ja egoistlikkust ning elu palju rohkem peidus, kui nendes juhuse liigutatud marionettides, kes otse enne lõputiitreid surma paistel elu jaatavad.

Kaader Pablo Larraíni filmist „Ei" (2012).

Miguel Littín, Raúl Ruiz ja teised Tšiili kineastid

Aare Ermel

Vaevalt keegi kahtleb selles, et Ladina-Ameerika suurimad filmimaad on Brasiilia, Argentina ja Mehhiko. Pikk ja üllatavalt kirju ajalugu on samuti Tšiili filmikunstil. Üsna põhjaliku ülevaate sealse filmiteo kohta leiab netiaadressil http://www.cinechile.cl/.

Esimene omamaine filmikatsetus esilinastus 26. mail 1902. aastal Valparaiso sadamalinna teatris Odeón. Tegu oli linna pritsimeeste iga-aastase demonstratsioonesinemisega, kolmeminutisest unikaalsest filmijupist on säilinud 27 sekundi jagu.

Tummfilmiperioodil (1910–1931) toodeti Tšiilis 78 filmi. Esimeseks täispikaks linalooks oli Adolfo Urzúa lavastatud „Manuel Rodríguez" (1910), mis räägib Hispaania-vastase vabadusvõitluse ühest juhtfiguurist, legendaarsest geriljajuhist Manuel Rodríguez Erdoízast (1785-1818). Varasematest filmitegijatest tõusis esile teatrinäitleja, poeet, dramaturg ja kunstikriitik Pedro Sienna (kodanikunimi Pedro Pérez Cordero, 1893–1972), kes lavastas perioodi olulisemad kinofilmid. Neist silmapaistvaim on Manuel Rodríguezt heroiseerinud „Surmaratsanik" („Le husar de la muerte", 1925, film restaureeriti 1962. a).

1942. aastal loodi kodumaise filmitööstuse edendamiseks korporatsioon CORFO (Corporación de Fomento de la Producción) ja stuudio Chilefilms. Tegutseti heausklikult ja kaunis priiskavalt, mistõttu oldi kümnendi lõpul silmitsi suurte finantsprobleemidega. Tohutult vahendeid oli kulutatud populistlike „superproduktsioonide" tootmiseks, kuna loodeti kindlale publikumenule. Kahjumisse ei jäänud väidetavalt üksnes Roberto de Ribóni seikluskomöödia „Maharadža teemandid" (1946).

Tšiili uus kino

1960. aastail hakkas omamaise filmikunsti maine kiiresti kasvama. Santiago ülikooli juures alustas 1957. aastal tööd eksperimentaalse filmi keskus, Tšiili katoliiklikus ülikoolis loodi filmiinstituut. 1967. aastal peeti Viña del Maris (linn Tšiilis Valparaiso piirkonnas) esimest korda Ladina-Ameerika uue filmi festivali (Festival del Nuevo Cine Latinoamericano). Kohe seejärel valmisid esimesed tähtteosed: Raúl Ruizi „Kolm kurba tiigrit" (1968, pälvis Kuldleopardi Locarnos), Aldo Francia „Valparaiso, mu arm" (1969) ja Miguel Littíni „Šaakal Nahueltorost" (1970). Berliini filmifestivalil näidatud „Šaakalit" kiideti koguni kui itaallase Vittorio De Sica neorealistliku klassikafilmiga „Jalgrattavargad" peaaegu samaväärset uusversiooni. Nagu Brasiilia ja Argentina uuemas filmikunstis, käsitlesid ka tšiillased oma töödes sotsiaalpoliitilisi probleeme. Lisaks mängis võrdlemisi tähtsat rolli tollal aktiivselt tegutsenud muusikaline liikumine Nueva Canción Chilena (Uus Tšiili Laul).

1973. aastal toimus sõjaväeline riigipööre, president Salvador Allende asemel tuli võimule kindral Augusto Pinochet. Paljud filmitegijad olid sunnitud kodumaalt lahkuma, nimekamate seas Miguel Littín Cucumides (sünd 1942), dokumentalist Patricio Guzmán Lozanes (sünd 1941), Helvio Soto (1930–2001), Raúl Ruiz Pino (1941–2011) ja tema naine Valeria Sarmiento (sünd 1948). Helvio Soto tuntumad tööd on vahetult enne Allende presidendivalimisi lõpetatud „Ma hääletan relvaga" („Voto más fusil", 1970/2002) ja Prantsusmaa-Bulgaaria koostööprojektina valminud põnevusdraama „Santiagos sajab vihma" (1975).

Mitmel pool maailmas elanud ja tegutsenud Patricio Guzmáni tõsielufilmidest väärivad kindlasti eraldi mainimist triloogia „Võitlus Tšiili pärast" (1975–79), „Salvador Allende" (2004) ja „Nostalgia valguse järele" (2010). Valeria Sarmiento peateoseks ongi jäänud 41. „Berlinalel" linastunud draama „Amelia Lópes O'Neill" (1991, peaosades Franco Nero ja Laura del Sol).

Palestiina-kreeka päritolu Miguel Littín tudeeris Santiago ülikoolis teatriajalugu ning äratas seejärel tähelepanu avangardistlike ja eksperimentaalsete näidendite autorina. 1970. aasta presidendivalimise ajal juhtis ta filmitegelaste ametiühingu Salvador Allendet toetavat tegevust. Pärast riigipööret pikemat aega Mehhikos ja Hispaanias elanud Littíni filmiloomingu paremikku kuuluvad teosed „Šaakal Nahueltorost", „Tõotatud maa" (1973), „Sündmused Marusia kaevanduses" (1975), „Montieli lesk" (1979), „Alsino ja Kondor" (1982) ja „Tulemaa" (2000). Enamik jõudis ka Moskva filmifestivalile. Ilmselt see asjaolu on üheks põhjuseks, miks veel 10-20 aastat tagasi märgiti meie naaberriigi filmiajakirjanduses korduvalt, et peale Miguel Littíni on poliitkorrektseid filme teinud veel üks tšiillane, Moskva filmiinstituudi lõpetanud Sebastian Alarcón (sünd 1949). Alarcóni tosinkonnast režissööritööst on sünnimaa temaatikale pühendatud näiteks „Öö Tšiili kohal" (1977), „Santa Esperanza" (1980), „Jaaguar" (1986) ja „Fotograaf" (2003).

Raúl (Raoul) Ruiz oli üks rahvusvahelises filmielus uuenduslikumaid ja mitmekülgsemaid režissööre, kes lavastas üle saja kino-, tele- ja dokumentaalfilmi. Enne Prantsusmaale emigreerumist jõudis Ruiz teha 14 filmi, millest teatakse eeskätt Alejandro Sievekingi samanimelise näidendi ekraniseeringut „Kolm kurba tiigrit" ja komöödiat „Väike valge tuvi" (1973, esilinastus 1990). Enne surma jõudis mainekas kineast lõpetada Tšiilis vändatud nostalgilis-eleegilise draama „Öö hakul" (2012). Herman del Solari fantaasianovellidel põhinev fellinilik meistriteos linastus mullu Cannes'is ja ka PÖFFil.

Teisi tegijaid

Filmielu hoogustus Tšiilis taas 1989. aastal, kui oli tehtud lõpp Pinocheti režiimile. Märkimisväärset abi andis 1992. aastal loodud rahvusliku kunsti toetamise fond Fondart. Ometi kulus peaaegu kümme aastat, alles siis võis rääkida omamaise filmitoodangu ja rahvusvahelise produktsiooni edukast konkurentsist. Esimesteks suurteks kassahittideks said näiteks Cristián Calazi komöödia mölapidamatust raadiosaatejuhist „Sentimentaalne naljataja" (1999), Jorge Olguíni „Must Ingel" (2000), Boris Quercia ajaviitefarss „Armastusega seks" („Sexo con amor", 2003) ja komöödia „Stefan *vs.* Kramer" (2012), kus populaarne estraadikoomik Stefan Kramer parodeerib saja minuti jooksul kokku 21 avaliku elu tegelast.

Loodetud publiku- ja kriitikaeduta aga jäi režissöör Marcelo Ferrari naturalistlik ajaloodraama „Maa all" („Sub terra", 2003). Suurfilmi aluseks olnud Baldomero Lillo Figueroa (1867–1923) romaanil on mitmeid sarnaseid jooni prantslase Émile Zola „Söekaevuritega". 1897. aastal Lota kaevanduses aset leidnud kurbmäng on hull ja hirmus, tööinimesed kannatavad ja katsuvad kuidagi edasi elada. Isegi kui kaevurite tagasihoidlik vastuhakk peaks imekombel õnnestuma, oleks mässukatse positiivne tagajärg vähetõenäoline.

Tšiili teenekamatest filmiloojatest on endiselt rivis kauaaegse operaatoristaažiga Silvio Caiozzi (sünd 1944), kelle lavastustest on saatnud suurem kriitikamenu ajaloodraamat „Julio algab juulis" (1979) ja José Donoso klassikaromaani „Kroonimine" ekraniseeringut (2000). Märksa nooremateest kineastidest on praegu oma tippvormis Pablo Larraín Matte (sünd 1976) ja Andrés Wood Montt (sünd 1965). Wood debüteeris režissöörina spordidraamaga „Jalgpallilood" (1997). Edutee jätkus naturalistliku dokumentaaldraamaga „Loco-palavik" (2001), retrofilmiga „Machuca" (2004) ja nelja sõbra saatuselooga „Hea elu" (2008). Larraíni iroonilise krimidraama „Tony Manero" (2008) antikangelaseks on Pinocheti-aegses Tšiilis tegutsev keskealine sarimõrvar, kelle „vaimseks eeskujuks" on kultusfilmis „Kesköine palavik" diskotantsijat mänginud näitleja John Travolta. Draama „Post mortem" (2010) fookuses on pingelised suhted president Allende viimastel päevadel surnukuuris töötanud meeste ja naiste vahel. Pablo Larraíni filmitriloogia Tšiilist Pinocheti diktatuuri ajal lõpetab tema seni parimaks saavutuseks peetud musta huumoriga ajaloodraaama „Ei" („No", 2012, peaosas Gael García Bernal). On 1988. aasta. Kindral Augusto Pinochet on sunnitud presidentuuri säilitamiseks kuulutama välja referendumi. Pinocheti vastast EI-kampaaniat saadab kõige kiuste edu. Oskuslik reklaam ja turundus mõjutavad rahva tahtejõudu, saades seeläbi uueks võimuks.

Püha Andruse kiusamine

Mart Soidro

„Eesti Vabadussõda kestis 431 päeva. Eestlaste sõjaretk dopinguküttide ja rahvusvahelise suusaliidu vastu aga 724 päeva. Mõlemad sõjad lõppesid välisvaenlase ülekaaluka võitmisega," tõdes Indrek Treufeldt saates „Kahekõne" (28. III). „Kui kaks aastat tagasi oli Veerpalu lihtsalt võitja, siis nüüd on ta kangelane," teatas mõni tund hiljem „Kolmeraudses" imagoloog Linnar Priimägi.

Vaid huumorimeeleta põmmpea ei adunud kahe mehe väites heatahtlikku irooniavarjundit – mis vaenlane see rahvusvaheline suusaliit meile ikka on? Selle egiidi all korraldatavatel maailmakarika etappidel tahavad ju meie murdmaamehed tulevikuski tulla kolmekümne parema hulka. Ja kangelase tegid Veerpalust ikka sportlikud saavutused, mitte Zeusi (WADA) viha, kui too ta kaheks aastaks Prometheuse kombel kalju külge aheldas.

Kindlasti oodanuks selle õigeksmõistva otsuse valguses ka presidendi seisukohavõttu. 25. märtsil ootas ta Twitteris Venemaalt vabandust küüditamise eest ja päev hiljem Facebookis Pärnu märtsiküüditamise aastapäeva korraldajatelt. Kuid 27. märtsil, priiuse põlistamise päeval, Ilves oma telepöördumises FISilt vabandamist ei nõudnudki.

Küll aga kasutasid võimaluse neile omasel moel ära Edgar Savisaar ja Kristiina Ojuland. Pealinna meer õnnitles Veerpalu ja tema mõttekaaslasi ning tuletas meelde, et ta on olümpiasangarile toetust avaldanud juba varem oma blogis. Viidatud kirjatükis, mis pärineb 26. augustist 2011, jagab Savisaar toetust olümpiasangarile sõrmeotsaga, küll aga lõpetab oma sissekande kurjakuulutavalt: „Rahvas tunneb end petetuna. Ma kujutan ette, et Suusaliidu eesotsas olnud Reformierakond kasutab dopingut ka riigijuhtimises. Seetõttu on vältimatu suure osa rahva pettumus pärast Reformierakonna langemist. Parim mida me Eesti heaks praegu teha saame, on Reformierakonna võimult äraviimine. Mida kiiremini see juhtub, seda väiksem saab olema rahva pettumus."

Kristiina Ojuland rahvast relvile ei kutsu. Küll aga leiab temagi, et seda asja nii jätta ei saa: „Ülekohus ei seisa kotis ning juristina leian, et ülekohus peaks saama väärikalt tasutud."

Siit jõuamegi kahjutasu nõude juurde. Pärast rahvusvahelisest arbitraažikohtust (CAS) tulnud rõõmusõnumit oli Mati Alaver selles küsimuses hillitsetud. „Pärast kaklust rusikatega ei vehita," kõlas suusatreeneri lakooniline vastus. Selge see, et kõik pole tõesti mõõdetav rahas. Suusaliidu presidendi Sandor Liive suu läbi siiski teame, et pikaleveninud kohtuprotsess läks maksma ligikaudu 100 000 eurot. „Kusjuures me oleme väga suures osas olümpiasangarit püüdnud aidata nii, et pole selle eest tasu küsinud," tunnistas „Kahekõnes" Aivar Pilv. Sama väitis ka Andrus Veerpalu kaitsemeeskonda kuulunud sõltumatu teadlaste rühma liige professor Sulev Kõks („Aktuaalne kaamera. Nädal", 31. III). Selline suuremeelsus on advokaatidest ja teadlastest muidugi liigutav. Arusaamatu vaid, miks meie suusaliit selle tulemusliku töö rahalises mõttes korstnasse kirjutab, leppides kohtukulude katteks makstava 10 000 Šveitsi frangi (8200 euroga). Ajal, mil Kuku raadio „Mehed ei nuta" saatetegijad korjavad juba mitmendat kuud raha meie kahevõistlejate uute hüppesuuskade ostmiseks.

Eriti naeruväärne tundub see summa Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) otsuse valguses: see mõistis märatsemise käigus käeluu murdnud Sergei Petrovile 14 000 eurot valuraha.

Aga ega kõike rahas mõõta saagi. Vähem tähelepanu on pälvinud fakt, et CASi otsuse valguses jäi meie suusasangaril maailmameistritiitel kaitsmata. Nädal enne Oslo maailmameistrivõistluste algust kinnitas füsioterapeut Lauri Rannamaa, et Veerpalu näitas tempotreeningutel parimate aegade taset ja minek polnud kindlasti kehvem kui Libereci MMi eel. Järelikult oli Veerpalul reaalne võimalus võita kolmas maailmameistritiitel, kuna 15. kilomeetri klassikadistantsi esikolmik (Matti Heikkinen, Eldar Rønning ja Martin Johnsrud Sundby) polnud sugugi „mehed teiselt planeedilt", nagu Lembitu Kuuse tavatseb ühe Norra suusahundi kohta tihti öelda. Samal distantsil saavutas Jaak Mae 14., Algo Kärp 23. ja Karel Tammjärv 26. koha ja me võime vaid ette kujutada, mida saavutanuks nendest võimekam Veerpalu Oslos hea tähtede seisu korral. Arbitraažikohtu otsuse valguses võiks mõningate mööndustega (Veerpalu loobus tippspordist enne B-proovi avamist) koguni väita, et Andrus Veerpalu tabas Heino Lipu saatus, kellel polnud võimalik osaleda 1948. ja 1952. aasta olümpiamängudel.

Eesti Olümpiakomitee president Neinar Seli kuulus nende inimeste hulka, kes aitas rahastada võitlust Rahvusvahelise Suusaliidu võistluskeelu vastu. Pärast Lausanne'ist saabunud rõõmusõnumit jäi Seli üllatavalt ettevaatlikuks: „Kõigepealt arutame aprillis toimuval EOK täitevkomitee istungil CASi otsuse läbi ja seejärel vaatame, kuidas edasi minna. Täna on supp söömiseks veel liiga kuum, ent kui kohus ütleb, et Veerpalu on puhas, tuleb ka tema õigused taastada" (Postimees 27. III). Veelgi üllatavam on see, et Veerpalu õigeksmõistva kohtuotsuse valguses pole sõna võtnud olümpiakomitee asepresident Kristina Šmigun-Vähi. Sarnases situatsioonis olnud kahekordse olümpiavõitja toetusavaldusel olnuks kindlasti suurem kaal kui Eesti Ekspressi teatel, et peaminister sõidab jätkuvalt klassikasuuskadega, millel on Andrus Veerpalu autogramm (28. III).

Aga lõpetagem keerutamine! On kolm asjaolu, mis ei luba sellest CASi kohtuotsusest täit rõõmu tunda.

Esiteks lause, et mitmed faktorid viitavad sellele, et Veerpalu manustas ise kasvuhormooni. Paraku ei tooda kohtuotsuses selle kohta mingit tõendusmaterjali. FISi peasekretär Sarah Lewis võrdles juhtumit taatlemata kiirusemõõdiku näitega: „Veerpalu jäi vahele 180 kilomeetrise tunnikiirusega olukorras, kus piirang oli 120 km/h. Kui aga kontrolliti seadet, siis ilmnes, et vahemikus 118-119 ei pruugi see olla täpne – sellel kiirusel võib see anda valepositiivse tulemuse. Ja sellest tulenevalt – isegi, kui ta sõitis 180 km/h ja seda ei vaidlustata – antakse talle õigus, kuna masin oli vigane" (Delfi, 30. III).

Meenub eelmise aasta lõpus lahvatanud taatlemata kiirusemõõdikute skandaal, mistõttu oleme siiamaani politsei- ja piirivalveameti peadirektorita. Või Edgar Savisaar, kes ületas 6. juunil 2012 Tallinna–Narva maanteel sõidukiirust vähemalt 31 km/h võrra. Kohus tühistas Savisaare trahvi, kuna protokolli koostaja unustas dokumendi allkirjastada. „See on hea näide, et enda eest tasub seista," ütles linnapea mitte küll enda, vaid Veerpalu kohtuasja kommenteerides.

Teiseks tekitab nõutust suusaliidu endise peasekretäri Jüri Järve telefonisõnum pärast positiivset A-proovi FISi peasekretärile: „Hea Sarah, olen pisut segaduses seoses B-proovi avamisega. Ühes varasemas e-mailis kirjutasite, et B-proovi võimalik avamine ei saa toimuda enne 7. märtsi. Seepärast ei kiirustanud ma tol hetkel ametliku vastuse saatmisega. Tundub, et hetkel on meil kaks võimalust: kui WADA nõustub tegema karjääri lõpetanud sportlaste erandi ja informatsioon ei jõua avalikuks, pole meil B-proovi vaja, kui aga avalikustamine on vältimatu, siis soovime B-proovi avamist." Sajandi suurima valetaja tiitlile pretendeeriv Järv küll väidab, et tema sõnum on kontekstist välja rebitud ja üleüldse oli selle sissetoomine kohtumenetlusse vastaspoole teadlik taktika vältimaks testi sattumist Eesti teadlaste küüsi (Delfi 31. III). Paraku on Järve usalduskrediit ammendunud ja tema vastulause on siinkohal toodud üksnes korrektsuse huvides.

Ja kolmandaks: nädalapäevad enne Veerpalu õigeksmõistvat kohtuotsust teatas ROK, et hakkab uuesti testima Torino taliolümpiamängude dopinguproove, praeguse metoodika ja tehnika abil. Kindlasti ei huvita testijaid *curling*'us võiduta jäänud Uus-Meremaa varumehest harjaja või Itaalia hokinaiskonna kolmanda väravavahi proovid. Huvi tuntakse ikka nende vastu, kes medaleid võitsid. Mati Alaveri enesekindlaid esinemisi vaadates ei näe ma muretsemiseks mingit põhjust. Seda enam, et näiteks 2004. aasta Ateena olümpiamängude dopinguproovidele kordustesti puhul jäid vahele üksnes Valgevene, Venemaa ja Ukraina esindajad.

Veerpalu positiivse kohtuotsuse taustal pole meie suusaliit jõudnud seda ROKi otsust veel tervitada. Aga mis siin ikka tervitada. Loodame, et proovid testitakse kiiresti ning Kristjan Port ja Paavo Kivine lõpetavad vastuvoolu ujumise ja Andruse kiusamine.

Kõik, mis ei tapa, teeb tugevaks

Veiko Märka

Seriaalide „Kerge elu", „Ment" ja „Kättemaksukontor" uus hooaeg TV3s.

TV3 aina sisukamaks muutuva omatoodetud programmi selle hooaja ainus päris uus sari on „Kerge elu", mille sihtgrupiks eelkõige korralik, koos abikaasaga kaht last kasvatav keskklassi vaataja, kelle elus pole erilisi muresid peale kahe miljoni eurose pangalaenu. Ja ka selle, et kui naine ütleb mehele „Kallis, ma armastan sind!", siis haarab mees telefoni ja ütleb: „Kuuldel, Volts!". Peamiselt koosneb „Kerge elu", nagu kvaliteetsarjad ikka, sügavamõttelistest küsilausetest. Mõned näited 4. osast: „Mis minul sellega pistmist on?", „Kes nüüd datlikoogid küpsetab?", „Oled sa hulluks läinud või?", „Mis on siis? Keegi kuulab pealt või?", „Kuidas sa tuludest kasu mõtled saada?", „Millal te selle maja müüki panete?", „Mis teeme siis? Tõmbame londi umbe või?", „Kas kõigel peab loogiline põhjus olema?", „Mis raha? Millise raha? Miks sa autojuhi käest ei küsi?", „Kas sa tead ka, palju seal autos raha oli?" jne. Selguvad mõned üllatavad tõed, näiteks see, et raha ei kasvagi puu otsas, nagu lapsed seni on arvanud.

Uus sari torkab eelkõige silma väga aeglase tempo poolest, mida hoiavad üleval tegelaste mõtlikult tühjusesse suunatud pilgud ja süvenenud suitsukiskumine. Põhjus on lihtne: tegu on algupäraselt Soome sarjaga, kus peategelasteks pole mitte Toomas, Stella, Girtel ja Rene Karik, vaid hoopis Tapio, Jaana, Päivi ja Jari Mikkonen. Aga põhjanaabrite aeglus ja pikk mõtlemine on ju üldteada. Ja kuigi tiitrites on märgitud koguni kolme adapteerija nimi, siis aega teatavasti adapteerida ei saa. 50 minutit on ikka 50 minutit ja kui see tühjaks jääb, siis sinna midagi enamat lisada pole võimalik.

Tüüpiline on seegi, et kui Eesti sarjad koosnevad suhetest ja probleemidest, siis „Kerge elu" ainult probleemidest, mis talle erilist sära ei lisa. Aga Margus Prangel peaosas on kahtlemata hea näitleja ning kui ta midagi ebakonventsionaalset tegema pannakse (näiteks püksata olematu tehingu õnnestumisest rääkima), põimub ka „Kergesse ellu" mõni meelelahutuslik noot.

Vana-aastaõhtul defineerisid „Tujurikkujad" kahe eesti näitleja kuvandi: Taavi Teplenkov „see, kes igas sarjas poliitikuid mängib" ja Tarvo Sõmer „see, kes igas sarjas politseinikke mängib". „Kerge elu" lisab veel paar tüüpi: Allan Noormets „see, kes igas sarjas sahkerdajaid mängib" ja Sten Zupping „see, kes igas sarjas kante mängib". Aga kahtlemata tähendab Soomes esimesel hooajal (2009) ligi miljon vaatajat kogunud „Helppo elämä" adapteerimine seda, et oleme jõudnud kuue kõige arenenuma Põhjamaa hulka.

Musta komöödia ere näide „Ment" läks teisele ringile uue hüüdlause „Mis ei tapa, ei tee ka tugevaks" all ning lahkab veel sügavamalt sotsiaalseid änge ja pingeid. Tutvustuses on sarja nimetatud ka tragikomöödiaks, kuid seni traagiline element puudub. See, et naine jääb töötuks või et mees ei saa ametikõrgendust, pole mitte traagika, vaid meie tavaline argipäev. Eesti politsei (muuseas, riigi suurima tööandja) halenaljakaid argipäevaaskeldusi näidates heidab „Ment" kergelt absurdiloorita-tud kotkapilgu kogu kokkuvariseva majanduse ja ühiskonnaga Eesti Vabariigile. Tüüpiliselt eestlaslik oli näiteks posti otsa roninud mees, kellest polnud aru saada, kas ta varastab elektrit või protesteerib selle hinna tõusu vastu (või teeb mõlemat korraga). Leidub ka sügavalt üldinimlikke stseene, näiteks pensionile jäänud eluaegse miilitsa/politseitöötaja Eduard Kitzbergi (Egon Nuter) harras soov veel kord sireenide ja vilkuritega linnas lõbusõitu teha, see leiab ka endiste kolleegide siira mõistmise.

Varem pakkusid „Mendis" intelligentset meelelahutust peamiselt kolm näitlejat: Ago Anderson (Rein Paabel), Meelis Rämmeld ja Leida Rammo. Teiste rollid jäid liiga üheülbalisteks. Nüüd on uueks mootoriks kujunenud Priit Strandberg (Siim Sander Vahur) – uus ja väga mittestandardne politseiülemus („mingi noor nolk"). Millegipärast on senised politseiülemused alati olnud oma alluvatest tunduvalt vanemad juba „Ohtliku lennu" Rein Pihelgast saadik (Jaan Rekkor – see, kes mängib igas sarjas politseikomissare). Kuna uus luud tahab hästi pühkida ja kasutab selleks valimatuid vahendeid („jaoskond on Gestapo punkriks muutunud"), siis on oma lömitamis- ja susimiskirele selge sihi saanud ka Urmas Viil (Martin Algus), kelle vastavaid võimeid endine ülemus vääriliselt ei hinnanud. Nüüd näitab ta oma limuka ning jätise palet tunduvalt efektsemalt.

Uuele hooajale läks ka „Kättemaksukontor", mille fännidest jõudis mõne aja eest TV3 ekraanile ka pooletunnine dokfilm – ilmselt kõige huvitavam sotsiaalne uurimus, millega mõni meie kommertskanal seni hakkama saanud. Oleks väga huvitav kõigi intervjueeritud lastega näiteks kümne aasta pärast ekraani vahendusel taas kohtuda.

Kuigi „Kättemaksukontorit" ei planeeritud lastesaateks, on ülisuur mängulisuse aste seda iseloomustanud algusest peale (kas või Sonja Säde ja Gerth Maango suhted). Kui „Ment" peegeldab maheda huumori ja pilke vormis Eesti tegelikkust, siis „Kättemaksukontor" on puhas muinasjutt muinasjutuliselt teravdatud karakterite ja süžeedega.

Seriaal räägib endiselt paljudest asjadest, näiteks rasedustestidest, millest „Kätteka" põhiline fännkond ehk 8–12aastased tüdrukud võivad küll kuulnud olla, aga mille sisust nad siiski midagi ei tea. Täpselt nii nagu mootorrattasõidu ohte ja võlusid saab hinnata alles siis, kui ise sõita oskad. „Harta 13" ettelugemine – alluvad süüdistasid Fridat ülbitsemises ja rahva tahtega mittearvestamises – oli aga pamflett, mis naeruvääristab poliitiliste lastemängude väljamõtlejaid ja harrastajaid.

Muidugi kõlbab ka otse lastele suunatud tooteid täiskasvanutel nautida, kui need on hästi (huvitavalt, põnevalt, targalt) tehtud. Näiteks olin hiljuti sunnitud üle lugema Eno Raua „Naksitrallide" esimese osa ega kahetse põrmugi. Tegelikult ongi „Kättemaksukontori" kolmikul ja naksitrallidel üsna palju ühist. Viimaste deviis „Looduses peab valitsema tasakaal" sobib ka Frida, Marioni ja Häidi ettevõtmistele. Ehkki nemad püüdlevad tasakaalu poole mitte kasside või rottide arvu reguleerides, vaid sugudevahelises paradigmas ning kuritegevust ohjeldades (ehk siis headuse ja kurjuse vahel). Sammalhabeme kuvandi võib üle kanda Fridale (Marika Vaarik), sest teisi peategelasi on veel vähem võimalik habemega ette kujutada. Marion (Kadri Adamson) kui kõige kiusakam ja vaimselt ebastabiilsem tegelane samastub Kingpoolega. Häidi (Elina Pähklimägi) on järelikult Muhv.

Nii et kui sügisel tekitas fännides raevu Marioni arvatav surm, siis tegelikult muresid pole: põhimõtteliselt on ta sama surematu kui Kingpool. Lisaks tundub, et näitlejaile meeldib sarjas kaasa teha. Tasus vaadata näiteks liigselt balletikunsti kiindunud kontrabassimängijat kehastanud Margus Tabori särasilmi.

Parodeerimissarja „Su nägu kõlab tuttavalt" ühes osas nimetas Henrik Normann Jaan Tätte laule „intellektuaalseks naivismiks". See termin sobib suurepäraselt ka „Kättemaksukontori" kohta. „Ment" on sel juhul intellektuaalne hüperrealism, „Kerge elu" aga ebaintellektuaalne naivism.

Tartu,
Kuperjanovi 9
www.erm.ee

Eesti Rahva Muuseum
ESTONIAN NATIONAL MUSEUM

PÜSINÄITUS
„Eesti. Maa, rahvas, kultuur".
„Nõukogude lillelapsed: 70ndate psühhedeelne underground"
kuni 4. IX.
Valik 1940–1968 ERMi aaretest
„Korraks koju" kuni 23. IX.

Avatud T – P kl 11 – 18.

ERMi postimuuseum
Tartu, Rüütli 15

PÜSINÄITUS „Iga ukseni päikeses ja sajus. Eesti rahvuslik postiametkond 90".
„Eduard Wiiralt 115" kuni 7. IV.

Avatud K – P kl 11 – 18.

Raadi mõisapark

NÄITUSED
„Raadi läbi aegade"
ja **„Meie siin maal"**.

TARTU LINNAMUUSEUM
Tartu, Narva mnt 23

PÜSINÄITUS
„Dorpat. Jurjev. Tartu".
„Eesti töös on Eesti kuld. Tartu tööstus 1920–1940"
kuni 13. IV.

Avatud T – L kl 11 – 18, tel 746 1911,
e-post info@katarina.ee,
http://linnamuuseum.tartu.ee

FILIAALIDE info
XIX sajandi Tartu linnakodaniku muuseum
Tartu, Jaani 16, tel 736 1545.
Oskar Lutsu majamuuseum
Tartu, Riia 38, tel 746 1030
PÜSIEKSPOSITSIOON
„Kirjanik Oskar Luts: elu ja kujutluse piiril".
KGB kongide muuseum
Tartu, Riia 15b, tel 746 1717.
Tartu Laulupeomuuseum
Tartu, Jaama 14
PÜSINÄITUSED „Laulu võim" ja **„Keisermantliga mees"**.

TALLINNA KUNSTIHOONE
Tallinn, Vabaduse väljak 8

EESTI KUNSTNIKE LIIDU aastanäitus „Kevadnäitus"
kuni 5. V.

KUNSTIHOONE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

5. – 28. IV
VIRGE JÕEKALDA
„Igatsedes kevadet".

TALLINNA LINNAGALERII
Tallinn, Harju 13

ELERIIN ELLO
„The Sweetest Thing"
kuni 21. IV.

Avatud K – P kl 12 – 18,
tel 644 2818,
info@kunstihoone.ee,
www.kunstihoone.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

KUMU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, Tallinn
Haridus: Kukesammud:
Täpi otsib ilusaid riideid. 7. aprill kell 12. Osalemine muuseumipiletiga.
Auditoorium: Jaapani filmid:
„Salamõrvarite bande" Rež. Yamamoto Satsuo, Jaapan 1962, 105′ ja „Yukinojo" Rež. Ichikawa Kon, Jaapan 1963, 114′.
8. aprill kell 17.30 Tasuta.
Holger Marjamaa's Chamber Ensemble'i debüütalbumi „Message/Serenade" esitluskontsert. 9. aprillil kell 19. Pilet 10/8 €
Kumu Dokumentaal: „Lucian Freud" Rež. Jake Auerbach, Inglismaa 1988, 41′ ja „Aluna" Rež. Alan Ereira, Kolumbia-UK 2012, 86′. 10. aprill kell 18. Tasuta.
Lühidokumentaalfilmi esilinastus:
„Raoul Kurvitz" Rež. Mati Schönberg, Eesti 2013, 58′. Kutsetega.
Püsiväljapanek: „Varamu" (Eesti kunsti klassika 18. sajandi lõpust Teise maailmasõja lõpuni). „Rasked valikud" (Eesti kunst Teise maailmasõja lõpust taasiseseisvumiseni)
Näitused: „Mängime?! Arvutimängud Prantsusmaalt ja Saksamaalt" kuni 30. juuni, *„Come in.* Sisekujundus kaasaegse saksa kunsti meediumina" kuni 2. juuni, „Ulmelised ruumid ja linnavisioonid. Jaapani animatsiooni kõrghetked" kuni 18. mai, „Raoul Kurvitz" kuni 21. aprill, „Modernismiaja klassikud. Jaan Koort" kuni 28. aprill, „Nagu nägu. Mängud inimkujutisega 1980. aastate Eesti plakatis" kuni 25. mai.
Avatud: K 11–20, N–P 11–18
Info: 602 6000, kumu.info@ekm.ee

NIGULISTE

NIGULISTE MUUSEUM
Niguliste 3, Tallinn
Haridus: Loengusari „Pühakud": Naised ja naispühakute kultus keskaegses Tallinnas. Lektor kunstiteadlane Anu Mänd. 11. aprill kell 17.30 Osalemine muuseumi sooduspiletiga.
Kontsert: Kooriühingu kontsert – Estonia Seltsi Segakoor. 6. aprill kell 12. Pilet 5/3€ Orelipooltunnid igal laupäeval ja pühapäeval kell 16.
Telli haridusprogramm näitusel
„Ars moriendi": „Nigulistes kummitab" (lasteaiale ja algkoolile) ja „Elamise kunst" (põhikoolile ja gümnaasiumile)
Näitus: *„Ars moriendi* – suremise kunst" kuni 2. juuni 2013
Püsiväljapanek: Kirikukunst alates 13. sajandist ning gildide, tsunftide, Mustpeade vennaskonna ja kiriku hõbevarad.
Avatud: K–P 10–17
Info: 644 9903, niguliste@ekm.ee

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 37, Tallinn
Haridus: Lastehommik: Portree – võõrad silmad. 13. aprill kell 11. Vene keeles. Pilet 3,20 €.
Elamusõhtu „Repin. Kunstniku kirg"
16. mai *vene keeles*
Pikad kolmapäevad Kadriorus: Repin. Vene suurmeistri elu ja looming Soomes
Kolmapäeval, 10. aprillil kell 18.00 tutvustavad näitust kuraator Kerttu Männiste ja kunstiteadlane Maria Smorževskihh-Smirnova (eesti ja vene keeles). Üritusega samal ajal toimub lasteprogramm „Portree – võõrad silmad". Osalemine muuseumipiletiga.
Näitus: „Repin. Vene suurmeistri elu ja looming Soomes" kuni 18. august.
Püsiväljapanek: 16.–20. saj. maalikunst. Madalmaade, saksa, itaalia, vene meistrid. 18.–20. saj. Lääne-Euroopa ja Vene tarbekunst ning skulptuur
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

MIKKELI MUUSEUM

MIKKELI MUUSEUM
Weizenbergi 28, Tallinn
Näitus: „Kollektsionääri kirg. Hõbe ja graafika Reinansi kogust" kuni 5. mai 2013
Püsiväljapanek: Johannes Mikkeli kollektsioon (16.–20. sajandi Lääne-Euroopa, Vene, Hiina kunst)
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

ADAMSON-ERICU MUUSEUM
Lühike jalg 3, Tallinn
Kontsert – loeng: Zen, mõtlus ja muusika. Roland Suits (Jaapani *shakuhachi*).
5. aprill kell 18.
Osalemine muuseumipiletiga.
Lastepäev: Laupäev Jaapanis. 6. aprill kell 11.–14. Osalustasu 5 €.
Vajalik eelregistreerimine.
Näitused: "*Sumi-e.* Jaapani traditsiooniline tušimaal" kuni 2. juuni
Avatud: K–P 11–18
Info: 644 5835, adamson-eric@ekm.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn
Tel 602 6001, faks 602 6002
muuseum@ekm.ee
www.kunstimuuseum.ee

EESTI KUNSTIPÄRANDI RESTAUREERIMINE: Eesti Kunsti Toetusfond, a/a 10220034379014, www.ekt.ee

---

Fenno-Ugria

K, 10. aprillil kell 18
Vanalinna Muusikamajas
(Uus 16c)

HÕIMUÕHTU

Mansi Varesepäev
Esineb mansi folklooriansambel **Luima Net**, filmid mansidest ja Varesepäevast

www.fennougria.ee

HOP GALERII
Tallinn,
Hobusepea 2

5. – 23. IV
HANNA VAINIO,
MINTTU SIPOLA
ja **SONJA LÖFGRENI**
„Veel üks päev paradiisis".

Avatud N – T kl 11 – 18,
riiklikel pühadel suletud.

Eesti Lastekirjanduse Keskus
Tallinn, Pikk 73

EESTI ja **UNGARI illustraatorite näitus „Ristipidi lood/ Mese itt, mese ott"** kuni 27. IV.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16,
tasuta, www.elk.ee

VAAL GALERII
Tallinn, Tartu mnt 80d

KIWA
näitus
„enter the untitled"
kuni 4. V.

Avatud T – R kl 12 – 18, L kl 12 – 16,
e-post galerii@vaal.ee,
tel 681 0871, www.vaal.ee

TARTU KUNSTIMUUSEUM
Tartu,
Raekoja plats 18

„Karin Luts. Ühe lehe lugu"
kuni 7. IV.
5. IV – 9. VI **„Enn Põldroos. Credo".**
Näituse avamine 5. IV kl 16.
10. – 28. IV **„Mark Raidpere. Majestoso Mystico".**

Avatud K – P kl 11 – 18,
kuu viimane R tasuta, tel 744 1920,
www.tartmus.ee

A-GALERII
Tallinn, Hobusepea 2

SEIFIS
MARITA LUMI, „Arbuusi Tants"
ja **LOTTE JÜRJENDALI tikitud kostüümid**
kuni 8. IV.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16.

TAMPERE MAJA
Tartu, Jaani 4

MAARI SOEKOVI
graafikanäitus
„Kujumuutjad"
kuni 14. IV.

Avatud iga päev kl 9 – 18,
tasuta, tel 738 6300,
www.tamperemaja.ee

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

SUURES SAALIS
ELERIIN ELLO, EIKE EPLIK ja **KRISTA SOKOLOVA, „Lade".**
VÄIKSES SAALIS
ALAR TUUL, „Aruanne".
MONUMENTAALGALERIIS
MAI SÖÖT,
„Tuvitaltsutaja Maria".
Näitused on avatud kuni 7. IV.

Avatud K – E kl 12 – 18, tasuta.

VÕRU LINNAGALERII
Võru, Liiva 13

I KORRUSEL
KÄRT HAMMERI
„Vaikuse esteetika".
II KORRUSEL
TKKK mööbli- ja tekstiiliosakonna ühisnäitus „Pink".
TANEL TOLSTING,
„Maalid 2011–2013 ".

Näitused on avatud kuni 25. IV E – R kl 12 – 18.30 ja üriituste toimumise ajal, tasuta, www.vorukannel.ee

---

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM
Tallinn, Ahtri 2

GALERIIL
„Kaks aega. Kaks piiri" kuni 5. V.
KELDRISAALIS
„Riigikogu hoone 90" kuni 7. IV.
I KORRUSEL
Arhitektuurimakettide avakollektsioon.
Suur Tallinna makett. Sahtlinäitused.

Avatud K 12 – 18, N 12 – 20, R – P 11 – 18, www.arhitektuurimuuseum.ee

---

d r a a k o n i g a l e r i i
Tallinn, Pikk 18

MARKO MÄETAMME
„Painting and Waiting"
kuni 13. IV.

Avatud E – R 11 – 18, L 11 – 17,
tel 646 4110, galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/draakon/dindex.htm

OKUPATSIOONIDE MUUSEUM
Tallinn, Toompea 8

Okupatsioonide Muuseum

PÜSIEKSPOSITSIOON sündmustest ja arengutest Eestis 1940 – 1991.
AJUTINE NÄITUS
„Siberis kirjutatud kasetohukirjad"
kuni 25. IV.

Avatud T – P kl 11 – 18.

Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum
Palamuse, Köstri allee 3

Püsiekspositsioon kihelkonnakooli elust XIX sajandi lõpul läbi O. Lutsu „Kevade".
Palamuse segakoori KUUS ÕUNA kunstiklubi esiknäitus kuni 30. IV.

Avatud E – R kl 10 – 17,
e-post info@palmuseum.ee,
www.palmuseum.ee, tel 776 0514.
PALAMUSE ON MU MÕTETES,
„KEVADE" MINU SÜDAMES

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
Tallinn, Lai 17 (sissepääs sisehoovist)

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
ESTONIAN MUSEUM OF APPLIED ART AND DESIGN

I KORRUSEL
„MÕTLE JÄRELE: Ladina-Ameerika kaasaegne ehe" kuni 28. IV.
II KORRUSEL
„Marimekko. Disain. Soome" kuni 28. IV.
TREPIGALERIIS
„Hallide aegade kirgas sära: Tarbeklaas 1940–1960" kuni 7. IV.
III KORRUSEL
PÜSIEKSPOSITSIOON „Ajamustrid 3".

Avatud K – P kl 11 – 18, tel 627 4600, e-post info@etdm.ee, www.etdm.ee

---

Hobusepea Galerii
Tallinn, Hobusepea 2

MARKO MÄETAMME
„Painting and Waiting"
kuni 13. IV.

Avatud K – E kl 11 – 18,
tel 627 6777, galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT — VABADUSE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

VALLI LEMBER-BOGATKINA
„Mina joonistan"
kuni 16. IV.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee,
tel 627 3630.

TEATRIGALERII

ENDLA TEATRIGALERII
Pärnu, Keskväljak 1

SAMMASSAALIS
ERIK ALALOOGA &
ANDREAS WALTERNATIIVTEATER,
„Performachine".
TEATRIKOHVIKUS ja
KÜÜNI KORIDORIDES
ANTS SÄDE „Fotoaknad".

Näitused on avatud kuni 29. IV
maja lahtioleku aegadel.

EESTI AJALOOMUUSEUM

MAARJAMÄE LOSS
Tallinn, Pirita tee 56

SUURNÄITUS „Iseolemise tahe. 90 aastat Eesti Vabariiki".
„SIIN ME OLEME! Eesti filmi esimene sajand" kuni 29. XII 2014.

Avatud K – P kl 10 – 17.

SUURGILDI HOONE
Tallinn, Pikk 17

PÜSINÄITUS „VISA HING. 11 000 aastat Eestimaa ajalugu".
„Veelinnurahvas. Lennart Meri filmirännakud 1969–1988" kuni 5. VI.

Avatud N – T kl 10 – 18.

Tasuta külastuspäev iga kuu viimane N.
Muuseumipood Börsi käigus on avatud iga päev kl 10 – 18.

Balassi Instituut
Ungari Instituut
Tallinn

UNGARI INSTITUUDI GALERII
Piiskopi 2

RITA MIKLÁNI näitus „InkSide-out" kuni 11. IV.
18. IV kl 17 **UNGARI SIIDI näituse avamine** ja **töötuba**.
Töötuba eelregistreerimisega.
Näitus on avatud kuni 3. V.

Avatud E – N kl 10 – 17, R kl 10 – 14,
tallinn.balassiintezet.hu

PÄRNU MUUSEUM
11 000 AASTAT AJALUGU

Pärnu, Aida 3

PÜSINÄITUS „11 000 aastat ajalugu".
NÄITUSED „Kuurist kobarkinoni – sajand eesti kinoarhitektuuri!" ja **„Arhitekt Toomas Rein"** kuni 24. IV.

Avatud T – P kl 11 – 19.

TARTU ÜLIKOOL

Tartu Ülikooli ajaloo muuseum
(Tartu, Lossi 25)
Näitus ***„Ülikooli varakamber"***, eksponeeritud on Tartu ülikooli väärtuslikumad varad.
Tel 737 5674, avatud K – P kl 11-17,
ajaloomuuseum.ut.ee

Tartu tähetorn (Tartu, Lossi 40)
Tel 737 6932, avatud T – P kl 10-18,
ajaloomuuseum.ut.ee/tahetorn

KANUTI GILDI SAAL

TANTS
PERFORMANCE
MUUSIKA

ZUGA ÜHENDATUD TANTSIJAD

ZUGA TEAB TÕDE

9+10 APRILL KELL 19:30
KANUTI GILDI SAAL, TALLINN

25 APRILL KELL 19:00
TARTU UUS TEATER, TARTU

26 APRILL KELL 20:00
TÜ VKA MUST SAAL, VILJANDI

Zuga { SAMARA } EESTI KULTUURKAPITAL
PÕHJA- JA BALTIMAADE MOBIILSUSPROGRAMM Kultuur

SAAL.EE

EKL TARTU OSAKOND

Teisipäeval, 9. aprillil kell 17
Tartu Kirjanduse Majas
(Vanemuise 19)

KIRJANDUSLIK TEISIPÄEV

Eesti Kirjanduse Seltsi 2012. aasta eesti kirjanduse ülevaatekoosolek ning kirjastuse JI uued raamatud

Eve Annuk teeb ülevaate luulest,
Maia Tammjärv ja **Märten Rattasepp** proosast ning
Kadri Naanu näitekirjandusest.

(:) Kivisildnik ja autorid esitlevad:
Jüri Kolk, „Seitse surmavoorust",
Martin Plaser, „Üraski hääl läbi küproki",
Margo Vaino, „100% Margo Vaino",
Krafinna, „Tark loom",
(:)kivisildnik, „Valuraamatu III köide",
(:)kivisildnik ja Anmann, „Visa hing Kilingi-Nõmmelt. Legendi sünd".

Toetavad
Eesti Kultuurkapital, EKS ja EKL

HELISEV MUUSIKA... Interpreetide Liidu 11. kontserthooaeg koostöös Tallinna Filharmooniaga

EESTI INTERPREETIDE LIIT
ASSOCIATION OF ESTONIAN PROFESSIONAL MUSICIANS

11. aprill kell 19 Mustpeade maja Pikk 26, Tallinn
17. aprill kell 19 Tartu Ülikooli aula

Kadri-Ann Sumera
klaver / piano

KAVAS/ PROGRAMME:
D. Scarlatti – Valik sonaate
J. Haydn – Sonaat
J. S. Bach – Prantsuse avamäng h-moll

Piletid Tallinnas 8€ / 4€ **Tartus** 5€ / 3€ Piletilevis ja tund enne algust kohapeal!

KULTUURIESINDUS

▶ **SOOME INSTITUUT** Harju 1, 10146 Tallinn, tel 631 3917,
e-post tallinn@finst.ee, www.finst.ee.
Avatud E – R kl 10 – 16, lõuna kl 12 – 13, suletud iga kuu viimasel reedel.

▶ **SOOME INSTITUUT** Vanemuise 19, 51014 Tartu, tel 742 7319,
e-post tartu@finst.ee, www.finst.ee.
Avatud E – R kl 10 – 16, K kl 10 – 18, suletud iga kuu viimasel reedel.

▶ **TAMPERE MAJA** Jaani 4, Tartu, tel 738 6300, www.tamperemaja.ee.

▶ **BRITI NÕUKOGU** Veerenni 24, 10135 Tallinn, tel 625 7788, faks 625 7799,
e-post british.council@britishcouncil.ee, www.britishcouncil.ee.

▶ **UNGARI INSTITUUT** Piiskopi 2, 10130 Tallinn, tel 644 0817,
e-post unginst@unginst.org.ee, kodulehekülg: tallinn.balassiintezet.hu.
Avatud E – N kl 10 – 16, R kl 10 – 14.

▶ **GOETHE INSTITUUT** Suurtüki 4b, Tallinn, tel 627 6960, faks 627 6962,
e-post info@tallinn.goethe.org.
Info (saksa ja eesti keeles) kodulehekülje www.goethe.de/tallinn.

▶ **TAANI KULTUURI INSTITUUT** Vene 14, 10123 Tallinn, tel ja faks 646 6373,
e-post info@dankultur.ee, www.dankultur.ee.

▶ **EESTI INSTITUUT** Suur-Karja 14, 10140 Tallinn, tel 631 4355, www.estinst.ee.

▶ **PRANTSUSE INSTITUUT EESTIS** Kuninga 4, 10146 Tallinn, tel 627 1191,
e-post info@ife.ee, www.ife.ee. Avatud E – R kl 11 – 20, L kl 11 – 14.

LEHTE MARK
17. III 1924 – 23. III 2013

Vaid nädalapäevad pärast oma 89. sünnipäeva lahkus meie hulgast Vanemuise teatri kauaaegne ooperisolist Lehte Mark.

Lehte Margi lauluõpingud algasid 1938. aastal Made Pätsi juhendamisel, sellele järgnesid õpingud Tallinna Muusikakoolis ja Tallinna Riikliku Konservatooriumi lõpetamine 1952. aastal Jenny Siimoni lauluklassis.

1957. aastal sai Lehte Margist Vanemuise teatri solist, kus tema teatritee pikkuseks kujunes ligemale nelikümmend hooaega. Esimeseks rolliks sai Agathe Weberi „Nõidkütis", sellele järgnes Juta Aava „Vikerlastes" (1958). Margi teatritee tippajaks kujunesid 1960ndad, mil tema kehastuses jõudis lavale mitmeid sopranite unelmaterolle: Fiordiligi (Mozarti „Così fan tutte", 1959), Aida ja Amneris (Verdi „Aida", 1961), Santuzza (Mascagni „Talupoja au", 1963), Naine (Poulenci „Inimhääl", 1967) ning nimirollid Šostakovitši „Katerina Izmailovas" (1966), Puccini „Toscas" (1969), Bizet' „Carmenis" (1969), Cherubini „Medéas" (1971) ning Tubina „Barbara von Tisenhusenis" (1971). Hilisemast perioodist märkisid lauljanna kestvat loomingulist kõrgvormi Kõrtsiemand (Janáčeki „Jenůfa", 1979) ning Ema (Menotti „Konsul", 1985).

Kuna isikupärasele ja perfektsele vokaalile liitus Lehte Margi puhul ka mänguline vabadus, lisandusid ooperirollidele osatäitmised operettides, muusikalides ning sõnalavastusteski, mida jätkus kuni 1990ndateni. Mainimist väärib ka Lehte Margi töö oratooriumi- ning kontsertlauljana (kontsertkava „Neegrilaulud", 1975).

1983. aastal pälvis Lehte Mark Eesti NSV rahvakunstniku aunimetuse, 1990. aastal tunnustati tema elutööd Georg Otsa preemiaga.

Teater Vanemuine
Eesti Teatriliit

Eesti Rahva Muuseumi 54. aastakonverents

MUUTUV KULTUURIPÄRAND

Eesti Rahva Muuseumi näitusemaja (J. Kuperjanovi 9, Tartu)
12. aprill 2013

Kava
10.15 *avasõnad,* **TÕNIS LUKAS** (Eesti Rahva Muuseum)
10.30–11.30 KRISTIN KUUTMA (Tartu Ülikool, kultuuriteaduste ja kunstide instituut): *Kultuuripärandi loomine, kasutamine ja tõlgendamine*
11.30–12.00 PIRET ÕUNAPUU (Eesti Rahva Muuseum): *Millal ja miks hakkas eestlane oma rahvuslikku pärandit hindama*
12.00–12.30 HELEN SOOVÄLI-SEPPING (Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut): *Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jätkusuutlikkusest pärandipoliitika kontekstis*
12.30–14.00 lõunapaus
14.00–14.30 OLIVIA TILL (Karula Hoiu Ühing): *Külaelu sisserändaja pilgu läbi*
14.30–15.00 ESTER BARDONE (Tartu Ülikool, kultuuriteaduste ja kunstide instituut): *Savvusann UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse alla! Suitsusaunapärandi loomise protsessidest Võrumaal*
15.00–15.30 kohvipaus
15.30–16.00 MARE KÕIVA (Eesti Kirjandusmuuseum): *Alternatiivsuse konstrueerimine. Kassinurme ja Varbola näitel*
16.00–16.30 KRISTA LEPIK (Tartu Ülikooli Raamatukogu, TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi doktorant): *Kahekõne muuseumiga*
16.30–17.00 ANZORI BARKALAJA (Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia): *Pärimus, pärand ja päramine paik*

Päeva modereerib Eesti Rahva Muuseumi juhtteadur Kristel Rattus.

KULTUURIPÄRANDI AASTA 2013

Eesti Rahva Muuseum

Tallinn 2013 XIII KOORIFESTIVAL

18.-20. aprill 2013 XIII rahvusvaheline koorifestival

Tallinn 2013

Neljapäev, 18. aprill
18.00 avakontsert
Estonia kontserdisaalis
Danderydi vokaalansambel (Rootsi), tütarlastekoor Ellerhein (Eesti), lastekoor Lastivka (Ukraina), kammerkoor Head Ööd, Vend (Eesti), Grazi laste ja noorte laulustuudio (Austria)

Reede, 19. aprill
Konkurss Estonia kontserdisaalis
10.00 laste-, noorte- ja naiskoorid
15.00 sega- ja kammerkoorid
19.00 kontsert
Estonia kontserdisaalis

Laupäev, 20. aprill
Konkurss Estonia kontserdisaalis
10.00 kaasaegse muusika kategooria

12.00 kontsert Niguliste kirikus
15.00 Grand Prix
Estonia kontserdisaalis

18.00 lõppkontsert
Estonia kontserdisaalis
Arvo Pärt „Aadama itk"
Erkki-Sven Tüür „Psalmoodia"
Eesti Filharmoonia Kammerkoor, EMTA segakoor, Tallinna Kammerorkester, Nargenfestivali orkestri puhkpillirühm
Dirigent Tõnu Kaljuste

www.kooriyhing.ee tel 62 74 450, 62 74 451

Festivali passid ja piletid müügil Piletilevi ja Piletimaailma müügikohtades.

EESTI KOORIÜHING · EESTI KULTUURKAPITAL · Eesti Rahvuringhääling · Tallinn · SOKOS HOTEL VIRU · Haridus- ja Teadusministeerium

NÄITUSED

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
NATIONAL LIBRARY OF ESTONIA

5. juunini	haruldusteraamatute kogu näitusesaalis **Frölichid. Köitekunst läbi nelja sugupõlve**
6. aprillini	fuajees **Tallinna raamatumess** **Baltimaade kauneimad raamatud 2012**
9.-30. aprillini	6. korruse näitusesaalis **Islami varane periood Egiptuses**
9.-30. aprillini	fuajeegaleriis **Euroakadeemia 15**
6. aprillini	6. korruse galeriis **Ungari kirjandus eesti keeles, eesti kirjandus ungari keeles. Gábor Bereczki 85**
27. juunini	humanitaarteaduste saalis **Eesti sõnaloome suurkuju** **Johannes Voldemar Veski. 140 aastat sünnist**
Püsinäitused	3. korrusel **Eduard Wiiralti galerii** 5. korrusel **Eesti riiklike teenetemärkide galerii**

Avatud E-R 11-20, L 12-19
www.rahvusraamatukogu.ee/naitused

Tallinna Kirjanike Maja
musta laega saalis
Harju tänav 1
www.ekl.ee

KIRJANDUSLIK KOLMAPÄEV

10. aprillil kell 18

„HIRMU-TERAAPIA"

Tuurid võtab üles
Uue Maailma trubaduur
Madis Ristmägi,
kes tohterdab me hirme ja
haavu kõlavate lugulauludega
kitarri ja trummi saatel.

Info 627 6410

Üritust toetab
Eesti Kultuurkapital

Eesti Kirjanike Liit

E·R·S·O
EESTI RIIKLIK SÜMFOONIAORKESTER

Eesti Riiklik Sümfooniaorkester kuulutab välja konkursi järgmistele ametikohtadele:

I ja II VIIULI RÜHMAMÄNGIJA

I voor **Kontsert esitaja valikul:**
Wolfgang Amadeus Mozart - Viiulikontsert nr 3 G-duur, KV 216: I osa (kadentsiga)
Wolfgang Amadeus Mozart - Viiulikontsert nr 4 D-duur, KV 218: I osa (kadentsiga)
Wolfgang Amadeus Mozart - Viiulikontsert nr 5 A-duur, KV 219: I osa (kadentsiga)

II voor **Kontsert esitaja valikul:**
Ludwig van Beethoven – Viiulikontsert D-duur, op 61: I osa (kadentsiga)
Johannes Brahms - Viiulikontsert D-duur, op 77: I osa (kadentsiga)
Felix Mendelssohn - Viiulikontsert e-moll, op 64: I osa (kadentsiga)
Pjotr Tšaikovski - Viiulikontsert D-duur, op 35: I osa (kadentsiga)
Jean Sibelius - Viiulikontsert d-moll, op 47: I osa (kadentsiga)
Aram Hatšaturjan - Viiulikontsert d-moll: I osa (kadentsiga)
Antonín Dvořák - Viiulikontsert a-moll, op 53: I osa (kadentsiga)
Béla Bartók - Viiulikontsert nr 2: I osa (kadentsiga)
Max Bruch - Viiulikontsert nr 1 g-moll, op 26: I osa (kadentsiga)
Henri Vieuxtemps - Viiulikontsert nr 5 a-moll, op 37: I osa (kadentsiga)
Lisaks orkestripartiid*

III voor **Orkestripartiid***

VIOOLARÜHMA ABIKONTSERTMEISTER

I voor **Kontsert esitaja valikul:**
Franz Anton Hoffmeister – Vioolakontsert D-duur: I osa (kadentsiga) ja II osa (ilma kadentsita)
Carl Stamitz – Vioolakontsert D-duur, op 1: I osa (kadentsiga) ja II osa (ilma kadentsita)

II voor **Kontsert esitaja valikul:**
Béla Bartók - Vioolakontsert: I osa
William Walton - Vioolakontsert: I osa
Paul Hindemith - "Der Schwanendreher": I osa
Lisaks orkestripartiid*

KONTRABASSIRÜHMA ABIKONTSERTMEISTER

I voor **Kontsert esitaja valikul:**
Karl Ditters von Dittersdorf - Kontrabassikontsert E-duur: I osa (Gruberi kadentsiga)
Jean Baptiste Vanhal - Kontrabassikontsert D-duur: I osa (kadentsiga)
Johann Mathias Sperger - Kontrabassikontsert nr 15: I osa (kadentsiga)

II voor **Kontsert esitaja valikul:**
Serge Koussevitzky - Kontrabassikontsert fis-moll: I ja II osa
Giovanni Bottesini - Kontrabassikontsert nr 2 h-moll: I ja II osa
Eduard Tubin - Kontrabassikontsert: I ja II osa (kadentsiga)

III voor **Orkestripartiid***

Viioolarühma abikontsertmeistri konkurss toimub 17. juunil 2013 kell 10.00, kontrabassirühma abikontsertmeistri konkurss 17. juunil 2013 kell 12 ning I ja II viiuli rühmamängija konkurss 18. juunil kell 10.00 Estonia kontserdisaalis.

Avalduste ja CV-de esitamise tähtaeg: 3. juuni 2013.**

***Orkestripartiid tehakse teatavaks kaks nädalat enne konkurssi.**

**** Avalduses palume kindlasti märkida, millised teosed valikust ettekandele tulevad.**

Täiendavaks teadmiseks
Konkurss (kõik voorud) toimub ühe päeva jooksul ning võimalik on ainult LIVE-esinemine.

e-mail: konkurss@erso.ee; fax 6 313 133
ERSO, Estonia pst 4, Tallinn 10148

Lisainformatsioon tel: 6 147 787

Eesti Kontsert

hooaja peatoetaja
emt

Kontserdinädal
5.–11. aprill

R 5. IV 19 Kilingi-Nõmme klubi
"Muusa puudutus"
LAURA PÕLDVERE
Raivo Tafenau ansambel

L 6. IV kell 16 Väravatorn
"Muusikasalong läbi sajandite"
HORTUS MUSICUS
Kunstiline juht **Andres Mustonen**
Salongimuusikat Monteverdist Rossinini

P 7. IV kell 17 Pärnu kontserdimaja
VALTER OJAKÄÄR 90
Liisi Koikson
Raivo Tafenau ansambel
Raivo Tafenau (akordion, saksofon)
Paul Daniel (kitarr), Marti Tärn (bass)
Kaspar Kalluste (trummid)
Kontsert toimub koostöös Jazzkaarega

T 9. IV kell 19 Estonia kontserdisaal
K 10. IV kell 19 Karksi valla kultuurikeskus
Eliitkontserdid X
SIGRID KUULMANN (viiul)
MARKO MARTIN (klaver)
Ludwig van Beethoven
Sonaadid viiulile ja klaverile
Klaverisonaat nr 8 c-moll op. 13 "Pateetiline"
Sonaat nr 7 klaverile ja viiulile c-moll op. 30 nr 2
Sonaat nr 10 klaverile ja viiulile G-duur op. 96

N 11. IV kell 19 Vanemuise kontserdimaja
"Suur sümfoonia"
EESTI RIIKLIK SÜMFOONIAORKESTER
Mihkel Peäske (flööt)
Cornelia Lootsmann (harf)
Dirigent **Neeme Järvi**
Joseph Haydn. Sümfoonia nr 87 A-duur
Wolfgang Amadeus Mozart. Kontsert flöödile, harfile ja orkestrile C-duur
Franz Schubert. Sümfoonia nr 9 "Suur sümfoonia", C-duur
Koostöös Eesti Riikliku Sümfooniaorkestriga

Foto Simon van Boxtel

N 11. IV kell 19 Estonia kontserdisaal
RESONABILIS 10
Iris Oja (alt), Kristi Mühling (kannel)
Tarmo Johannes (flööt)
Aare Tammesalu (tšello)
Resonabilise kümne aasta parimad muusikalised momendid, esiettekanded Toivo Tulevilt ja Tatjana Kozlovalt

SALVA KINOLUSTUS Eesti Kontserdi suurtoetaja

concert.ee

Taijiklubi saal, Pärnu mnt 102, sissepääs E, II korrus — MÄRTS – MAI 2013

LAMAMISKONTSERDID

Tarmo Johannes – flöödid

1. L 30.03 kl 20
TELEMANN JA VÄRVID
G.Ph. Telemann 12 fantaasiat sooloflöödile
Valguskujundus: Tuuli Aule

2. R 12.04 kl 20
MADALAD FLÖÖDID
A. Jolivet, T. Hosokawa, vanamuusika

3. R 19.04 kl 20
FLÖÖT JA ELEKTROONIKA
T. Bruynel, K. Saariaho, T. Kozlova, E. Casale

4. R 17.05 kl 20
TERRY RILEY „IN C"
G. Otsa nim Tallinna Muusikakooli kaasaegse muusika ansambel

Kolmveerand tundi enne igat kontserti (kell 19.15) sissejuhatav vestlusring ja tee.
Sissepääs: vabatahtlik annetus, soovituslik suurus 1–5 €
Selga: mugavad rõivad, puhtad sokid. Soovi korral kaasa oma padi.

www.taijiklubi.ee
tarmo.uuu.ee

RAAMATUKAUPLUS

AS ALLECTO
Raamatute hulgi- ja jaemüük (asutatud 1993), Tallinnas Juhkentali 8, avatud E – R kl 9 – 18 ja L kl 11 – 16. Inglis-, saksa-, prantsus- ja hispaaniakeelse kirjanduse õppematerjalid, eriala- ja ilukirjandus, teatmeteosed, postkaardid ja kalendrid. Aastaringsed sooduspakkumised.
Tel 627 7231, 627 7230, faks 627 7233, e-post **allecto@allecto.ee**

RAAMATURINGLUSE ANTIKVARIAAT
Telliskivi Loomelinnakus, avatud E – R kl 11 – 18, L kl 10 – 15. Ostame münte, märke, medaleid, ordeneid, raamatuid ja postkaarte, tel 539 96 098. Pakume heas valikus kirjandust loomeinimesele: kunstiraamatuid, ilukirjandust, lasteraamatuid igast ajast ning lisaks märgid, mündid, margid, postkaardid kollektsionääridele.

BUKINIST J. Hammer www.oldbooks.ee, Roosikrantsi 6, Tallinn, tel 644 2633.

APOLLO

APOLLO RAAMATUKAUPLUSED www.apollo.ee

Tallinnas
Solarise keskuse II korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Kristiine keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Ülemiste keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Viimsi kaubanduskeskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.

Tartus
Tartu kaubamaja III korrusel, avatud E – L kl 9 – 21, P kl 10 – 19.
Lõunakeskuses II korrusel avatud E – P kl 10 – 21.

Pärnus
Kaubamajakas, avatud E – P kl 10 – 21.

Rakveres
Vaala keskuses, avatud E – R kl 10 – 19, L kl 10 – 18, P kl 10 – 16.
Krooni keskuses, avatud E – R kl 9 – 19, L kl 9 – 17, P kl 10 – 15.

Haapsalus
Haapsalu kaubamaja II korrusel, avatud E – R kl 9 – 19, L kl 10 – 17, P kl 10 – 15.

Apollo püsikliendile 5% soodustust raamatutele, filmidele, mängudele, muusikale ja kontoritarvetele. Lisaks iganädalased Apollo Klubi eripakkumised. Klienditugi 633 6000, e-post **info@apollo.ee**

Euroopa Komisjoni esindus Eestis ja **Eesti PEN** esitlevad:

SIRP

INFOTELEFON 682 9070
FAKS 682 9071
TOIMETAJAD 564 50 108
e-post sirje@sirp.ee
Sirp Internetis
www.sirp.ee

Peatoimetaja Kaarel Tarand 682 9076 kaarel@sirp.ee
Arhitektuur Margit Mutso 682 9073 margit@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Film Tarmo Teder 682 9072 tarmo@sirp.ee
Kirjandus Doris Kareva 682 9074 doris@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Tiina Mattisen 682 9073 tiina@sirp.ee
Teadus Marek Strandberg 682 9076 marek@sirp.ee
Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee

Keeletoimetaja Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Keeletoimetaja (teadus) Ellen Arnover
Korrektor Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundus Piia Ruber 682 9077 piia@sirp.ee
Reklaam, sekretär Sirje Kaus 682 9070 sirje@sirp.ee
Uudised Henri Perkmann henri@sirp.ee

Toimetuse aadress ja postiaadress, **10146 Tallinn, Voorimehe 9**

Trükk, AS Printall, Peterburi 64a.
Väljaandja **Sihtasutus Kultuurileht, 10146 Tallinn, Voorimehe 9**

Kui Sirp ei jõua postkasti õigeaegselt, siis palume helistada tel 617 7717.

Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval. Honorariprobleemide korral võtta ühendust e-posti aadressil katrin@kl.ee või tel 683 3105.

9 771406 625005